

**T.C.
ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI TİCARET VE İŞLETMECİLİK
ANABİLİM DALI**

Yüksek Lisans Tezi

**ULUSLARARASI TİCARET PERSPEKTİFİNDE
SANAYİ DEVRİMLERİNİN YOKSULLUĞA ETKİSİ:
AFRİKA ÜLKELERİNE YÖNELİK BİR İNCELEME**

Ogün Aygün

Zonguldak 2020

**T.C.
ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI TİCARET VE İŞLETMECİLİK
ANABİLİM DALI**

Yüksek Lisans Tezi

**ULUSLARARASI TİCARET PERSPEKTİFİNDE
SANAYİ DEVRİMLERİNİN YOKSULLUĞA ETKİSİ:
AFRİKA ÜLKELERİNE YÖNELİK BİR İNCELEME**

**Hazırlayan
Ogün Aygün**

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. H.Tezcan Uysal**

Zonguldak 2020

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım Yüksek Lisans Tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda enstitü yazım kılavuzuna uygun davranıldığını taahhüt ederim.

.... / 08 / 2020

Ogün Aygün

T.C.
ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Anabilim Dalında 176282118017 öğrenci numaralı Ogün AYGÜN'ün hazırladığı “*Uluslararası Ticaret Perspektifinde Sanayi Devrimlerinin Yoksulluğa Etkisi: Afrika Ülkelerine Yönelik Bir İnceleme*” konulu ~~DOKTORA/YÜKSEK LİSANS~~ tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 24/07/2020 Cuma günü saat 10:30'da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezinin onayına OYBİRLİĞİYLE/~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

Başkan _____

Doç. Dr. H.Tezcan UYSAL (Danışman)

Üye _____

Dr. Öğr. Üyesi Gülay İRAK

Üye _____

Dr. Öğr. Üyesi Murat AK

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...../...../2020

Prof. Dr. Ertuğrul YILDIRIM
Enstitü Müdürü

ÖZET

Kurum	: ZBEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Anabilim Dalı
Tez Başlığı	: Uluslararası Ticaret Perspektifinde Sanayi Devrimlerinin Yoksulluğa Etkisi: Afrika Ülkelerine Yönelik Bir İnceleme
Tez Yazarı	: Ogün Aygün
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. H.Tezcan Uysal
Tez Türü, Yılı	: Yüksek Lisans Tezi, 2020
Sayfa Adedi	: 145

21. yüzyılın yaşandığı günümüze kadar Büyük Britanya coğrafyasında başlayıp yaklaşık üç yüzyılı kapsayan süreçte toplamda dört adet sanayi devrimi gerçekleşmiştir. Bu sanayi devrimlerinin her birinin içeriği görünüşte farklı olsa da aslında birbirine bağlı olarak gelişim göstermiştir. Birinci sanayi devriminde buharlı makinelerin keşfi ile başlayan süreç, günümüzdeki teknoloji ile birlikte ortaya çıkarılan yapay zeka ve üç boyutlu yazıcı gibi teknik ilerlemelerle gelişimini sürdürmektedir. Bahse konu ilerlemelerin insan yaşamında ortaya çıkmasına sebep olarak gösterilen küreselleşme ve neticesindeki yoksulluk kavramı bu tez içerisinde retrospektif analiz ile yorumsamacı yaklaşım kullanılarak incelenmiştir. Uluslararası ticaret perspektifiyle irdelenen olayların her biri neden sonuç ilişkisine dayandırılarak aktarılmıştır. Özellikle günümüz şartlarında dördüncüsüne şahit olduğumuz sanayi devrimlerinin çıktısı olan yoksulluğun sosyal, ekonomik ve siyasal anlamda hayata sağladığı koşullar irdelenmiş ve ekonomi noktasındaki ticari veriler ışığında bahse konu kavram örneklendirilmiştir. Yoksulluk kavramına somut ve anlaşılabilir görünürlük kazandırabilme adına örnekleme aşamasında Afrika kıtası taşıdığı nitelikler değerlendirilerek özellikle seçilmiştir. Kıtanın içerisinde bulunduğu sosyal, ekonomik ve siyasal şartlar ile bu şartlar üzerinden hareketle kıtanın geleceğine yönelik geliştirilebilecek birden fazla alandaki politikaların yönlendirilmesi noktasına odaklanılmıştır. Bununla birlikte, yoksulluğun tepe noktası olan Afrika kıtasından somut örnekler verilerek çalışma desteklenmiş ve kıtanın tüm detaylarıyla değerlendirilip gelişimi adına öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Ticaret, Sanayi Devrimleri, Küreselleşme, Yoksulluk, Afrika.

ABSTRACT

Institution : ZBEU Institute of Social Sciences, Department of International Trade and Business

Title : The Influences of Industrial Revolutions on Poverty in an International Trade Perspective: A Research on African Countries

Author : Ogün Aygün

Adviser : Assoc. Prof. H. Tezcan Uysal

Type of Thesis, Year : Master's Thesis, 2020

Total Number of Pages : 145

Until the 21st century which is the present time, four industrial revolutions have taken place in the process, starting in the geography of Great Britain and covering nearly three centuries. Although the contents of each of these industrial revolutions are apparently different, they have actually developed interdependently. The process that started with the discovery of steam machines in the first industrial revolution continues its development with technical advances such as artificial intelligence and three-dimensional printer. In this thesis, the concept of globalization and consequent poverty, which is shown as the reason for the mentioned developments to emerge in human life, were analyzed by using a retrospective analysis and interpretive approach. Each of the events analyzed with an international trade perspective has been cited based on the cause and effect relationship. Especially, the conditions that poverty, which is the output of the industrial revolutions we witnessed the fourth in today's conditions, provides to life in social, economic and political terms were examined and the concept is exemplified in the light of commercial data at the point of economy. In order to give concrete and understandable visibility to the concept of poverty, the characteristics of the African continent have been specifically chosen at the sampling stage by evaluating it. The focus is on the direction of the social, economic and political conditions within the continent and the policies in more than one area that can be developed for the future of the continent. In addition, the study was supported with concrete examples from the continent of Africa, which is the peak of poverty, and suggestions were made for the development and evaluation of the continent in all details.

Keywords: International Trade, Industrial Revolutions, Globalization, Poverty, Africa.

ÖN SÖZ

İçerisinde bulunduğumuz 21. yüzyılda dördüncüsünün koşulları ile yaşamın dizayn edildiği sanayi devrimleri insanlık adına önemli yere sahiptir. Bu çalışmada bahse konu sanayi devrimleri sürecinin doğal bir sonucu olarak görülen küreselleşme kavramı ve beraberinde ortaya çıkan yoksulluk gerçeği realist örneklerle incelenmiştir. Bununla birlikte, yoksulluk kavramının görünürlük seviyesinin en üst noktaya ulaştığı Afrika'dan somut örnekler verilme metoduyla çalışma zenginleştirilerek bu kıtaya yönelik uygulanabilecek politikalara ışık tutulmuştur. Çalışmanın hazırlanmasında görüşleri ile yol gösterip çalışma ile yakından ilgilenen değerli danışmanım Doç. Dr. H. Tezcan UYSAL'a sonsuz şükranlarımı sunarım.

Bu çalışmayı, hazırlanması sürecinde maddi ve manevi desteğini hiçbir zaman esirgemeyen aileme atfediyorum.

Zonguldak, 2020

Ogün Aygün

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ	ix
GRAFİKLER LİSTESİ	x
KISALTMALAR LİSTESİ	xi
GİRİŞ	1
1. SANAYİ DEVRİMLERİ	3
1.1. Sanayi Devrimleri Öncesi İnsanlığın Doğa İle İlişkisi	5
1.2. Sanayi Devrimleri Öncesi Ekonomik Aktiviteler	7
1.3. Birinci Sanayi Devrimi	13
1.4. İkinci Sanayi Devrimi	21
1.5. Üçüncü Sanayi Devrimi	24
1.6. Dördüncü Sanayi Devrimi	28
2. KÜRESELLEŞME VE YOKSULLUK.....	37
2.1. Küreselleşme Kavramının Ortaya Çıkışı	38
2.2. Küreselleşmenin Temel Dinamikleri	39
2.3. İletişimin Hızlanması ve Küreselleşme	41
2.4. Küreselleşme ve Dünyada Yoksulluk.....	45
2.5. Yoksul Çalışanlar Sorununun Ortaya Çıkışı	55
2.6. Yeni Toplumsal Sınıfın Ortaya Çıkışı	60
2.7. Dünyada Yoksul Çalışma Sorunu.....	63
3. AFRIKA ÜLKELERİNE YÖNELİK BİR İNCELEME.....	69
3.1. Afrika Ülkelerinin Genel Özelliklerinin İncelenmesi.....	69
3.2. Afrika Coğrafyasındaki Bölgesel Örgütlenmeler	79
3.2.1. Afrika Birliği	80
3.2.2. Afrika Kalkınma Bankası	81
3.2.3. Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu.....	81

3.2.4. Doğu Afrika Topluluğu	84
3.3. Afrika’da Sanayi Devrimlerinin Küresel Ticaret ve Ekonomik Harekete Yansıması	85
3.4. Yoksulluğun Bölgesel İncelenmesi	92
3.4.1. Nijerya Federal Cumhuriyeti’nde Yoksulluk	92
3.4.2. Güney Afrika Cumhuriyeti’nde Yoksulluk	97
3.4.3. Somali Federal Cumhuriyeti’nde Yoksulluk	100
3.4.4. Sudan’da Yoksulluk	103
3.4.5. Kongo Demokratik Cumhuriyeti’nde Yoksulluk	106
3.4.6. Gana’da Yoksulluk	109
3.5. Literatür Taraması	111
3.6. Afrika’da Ticari Hareketliliğin Yoksullukla İlişkilendirilmesi	114
SONUÇ	123
KAYNAKÇA	127
ÖZ GEÇMİŞ	145

TABLÖLER LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 3.1: Afrika’da İthalat ve İhracat Miktarları (Milyar Dolar)	88
Tablo 3.2: Afrika Birliği’nin Ticareti (Milyon Dolar)	89
Tablo 3.3: Afrika Bölgesi’ndeki Yoksulluk Oranı ve Nüfus Oranı	117
Tablo 3.4: Günlük 1 Dolar’dan Az Gelirle Yaşayan Nüfus Oranları.....	118

GRAFİKLER LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Grafik 2.1 Afrika’da Yoksulluğun Azaltılması Bildirgesi Verileri.....	46
Grafik 2.2 Toplam Doğurganlık Hızı.....	47
Grafik 2.3 Yasal Cinsiyet Eşitliği – İşgücüne Katılım.....	48
Grafik 2.4 Yasal Cinsiyet Eşitliği – Kadın Girişimciler.....	49
Grafik 2.5 Kız Çocuklarının Evlilik Yüzdeleri.....	50
Grafik 2.6 Gıda İthalatı ve Tarımsal İhracat.....	51
Grafik 2.7 Afrika’nın Kırsal Yaşam İstatistikleri.....	52
Grafik 2.8 Doğrudan Transferler ve Sübvansiyonlar.....	53
Grafik 2.9 Yaşlara Göre Yoksulluktan Etkilenenler.....	54
Grafik 2.10 Bölgelere Göre Aşırı Yoksulluk Oranları.....	67
Grafik 2.11 Sahra Altı Afrika Yoksulluk Tahminleri.....	68
Grafik 3.1 Afrika Kıtası – GSYM.....	87
Grafik 3.2 Aşırı Yoksul Ülke Bilgileri.....	95
Grafik 3.3 Nüfusun Farklı Eşikler Arası Dağılımı.....	96
Grafik 3.4 Kent Sakinlerinin Küresel Yükselişi.....	97
Grafik 3.5 Ulusal Yoksulluk Çizgileri.....	99
Grafik 3.6 Küresel Açlık Oranları.....	102
Grafik 3.7 Çok Boyutlu Yoksulluk.....	106
Grafik 3.8 Yoksulluğun Dünyadaki Yoğunlaşması.....	109
Grafik 3.9 Afrika Gelir İstatistikleri.....	111
Grafik 3.10 Bölgelerin Dünyayla Ticareti.....	116

KISALTMALAR LİSTESİ

SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
CNC	: Computer Numerical Control
MIT	: Massachusetts Institute of Technology
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
DNA	: Deoksiribo Nükleik Asit
BRICS	: Brazil-Russia-India-China-South Africa
ECOWAS	: Economic Community of West African States
BİT	: Bilgi İletişim Teknolojileri
G20	: Group of 20
ÇBYE	: Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
OLS	: Ordinary Least Squares
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırım
İ.�.	: İsa'dan önce
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
P&G	: Procter&Gamble

GİRİŞ

İçerisinde bulunduğumuz 21. yüzyılın görünen sosyal, siyasal ve ekonomik şeklini almasında en etkili faktörlerden biri sanayi devrimleridir. Bugünlerde dördüncü sanayi devrimini yaşayan toplumlar için sanayi devrimleri başlı başına bir değişimi ifade etmektedir. Bu çalışmada bahse konu değişim kavramının beraberinde getirdiği tespit edilen yoksulluk kavramına uluslararası ticaret perspektifinden değinilerek sanayi devrimlerinin yoksulluk kavramına etkisi Afrika kıtasından örneklerle ortaya konulacaktır. Bu kapsamda hazırlanan tezin amacı, sanayi devrimlerinin insanlığın bir gerçeği olan yoksulluk kavramı üzerindeki etkilerinin uluslararası ticaret perspektifinden incelemek ve Afrika kıtasındaki örnekler üzerinden bu sorun için çözüm önerileri sunmaktır.

Çalışma içerisinde günümüzde dördüncü aşaması yaşam koşullarının yönlendiricisi konumunda bulunan sanayi devrimleri, tarihsel arka planları ilişkilendirilerek birbirleriyle bağlantılı olarak ele alınacak ve ortaya çıkma süreçleri dönemin koşulları ile ilişkili olarak neden sonuç düzleminde incelenecektir. Bu endüstriyel dönüşümlerin özellikle insan yaşamına kattığı değerler üzerinden sosyal, ekonomik ve siyasal durumları şekillendirme üzerindeki etkileri incelenecektir. Dönüşümlerin kazandırdığı teknik ekipmanlar sayesinde insan yaşamında hangi yönde ilerleme sağlanacağı var olan ve ileride ortaya çıkabilecek buluşlar üzerinden değerlendirilecektir. Sanayi devrimlerinin getirisi olarak ortaya çıkan küreselleşme kavramı ve onun özellikle sosyal alanda yansıması olarak gösterilen yoksulluk kavramının insan yaşamına olan etkileri küresel ölçekli kaynaklardan veriler aktararak uluslararası ticaret perspektifinden neden sonuç düzleminde irdelenecektir. Yoksulluk kavramının belirginlik kazandığı coğrafya olan Afrika kıtası özellikle belirlenerek yoksulluğun bu kıta üzerindeki etkileri işlenecektir ve günümüz literatürüne katkıları da işlenen ve irdelenen konularla aynı güzergahta olacaktır. Araştırmada yöntem olarak ise bir geçmişe dayalı gözlemsel araştırma biçimi olarak tanımlanan retrospektif analiz ile özellikle sosyal bilimlerdeki değerlendirmelerde sıklıkla yararlanılan yorumsamacı yaklaşım kullanılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde sanayi devrimlerinin her birinin kökeni, gelişim süreçleri, etkiledikleri ve etkilendikleri alanlar üzerinde durularak genel tarihsel ve teknik boyutlarına değinilecektir. İkinci bölümde sanayi devrimlerinin bir getirisi olan küreselleşme kavramı ile yoksulluk kavramının tarihsel süreçleri, temel dinamikleri ve etki alanları irdelenerek ortaya konulacaktır. Görsel öğeler ve rakamsal ifadelerle desteklenen ikinci bölümde bahse konu kavramların var olan bağlantısının kavranması ve yerinde anlamlandırılabilmesinin üzerinde durulacaktır. Üçüncü ve son bölümde ise genel anlamda Afrika kıtasının özelliklerinin ele alınmasının ardından kıtadaki sosyal, siyasal ve ekonomik koşullarla birlikte ticari veriler başta olmak üzere birden fazla noktadaki veriler ışığında bölgede var olan gerçeklikler işlenecektir. Çalışmanın neticesinde ise bölgenin gelişimi ve düzenlenmesi için el birliğiyle oluşturulan koşullarda uygulamaya koyulabilecek, bununla birlikte kıtanın geleceğine yön verebilecek nitelikteki önerilere yer verilecektir.

1. SANAYİ DEVRİMLERİ

Sanayi kavramı, birçok kişi tarafından son derece iyi organize edilmiş mekanlarda, yüksek otomasyon ve bilirkişilik seviyesine ulaşmış yüksek ölçekli ürünlerin oluşturulması yetisi olarak tanımlanmaktadır (Öcal ve Altıntaş, 2018:2069). Devrim kavramı ise kelime olarak, radikallik barındıran sürekli değişimi içermektedir. Tarımsal devrim, endüstriyel devrim gibi birçok yapıyı tanımlayan kullanım alanına sahiptir. Geçmişten günümüze kadar devrim kavramı, önceden olan bir yapıyı genellikle zor kullanarak ya da zorlayıcı etkenlerin gücünü arkaya alarak gerçekleştirilen eylemi ifade etmekte kullanılmıştır. Özellikle toplumsal yapıda değişim barındıran 1789'da başlayıp 1799'da sonlanan Fransız İhtilâli'nden sonra bu sözcüğün anlamı, eskide kalan yapıların radikallikle üstesinden gelme şekline bürünmüştür. Rus ve İran'daki devrimler de bu kavrama verilecek diğer örnekleri oluşturmaktadır (Neitzel, 2019:1). Batı kökenli lehçelerde ise devrim, semadaki maddelerin kendi etrafında yaptığı aksiyonları anlatmak için gökbiliminde kullanılan bir haddedir. Bu had onun gücünü de belirlemiştir (Küçükkalay, 1997:52; Sakman, 1993:219). Devrim kavramının kelime manalarının geçmişindeki serüvenlerle birlikte insanların attıkları manalar da incelendiğinde içerisinde bir hareket barındırdığı gerçeğine ulaşılabilir.

Sanayi ya da diğer ismiyle işleyim kavramı, zaman çizgisi üzerinde devamlılık dalgasıyla beraber değişime uğramış çalışma branşı haline dönüşmüştür. İçeriğinde olan ve satış birimine kadar uzanan değişime uğrama durumu aynı şekilde ve değişen hızla sürmektedir. Bahsedilen değişim, yine zaman çizgisi üzerinde makro ekonomik aktörlerin birçok noktasını tesiri altına almıştır. Ayrıca, yine bu aktörlerin yaşam alanlarının krokisinin tekrar resmedilmesine bile sebep olduğu örnekler mevcuttur (Pamuk ve Soysal, 2018:42). Sanayi kavramının bahse konu çağlardaki halinin stabilden ziyade daha mobilize olduğu görülmüştür. Bu dinamizmin de getirdiklerinin göturdüklerinden büyük olacağı tahminleri kendini haklı çıkaracak güçtedir.

İnsanoğlunun ekonomik yapı geçmişi, büyük perspektifte iki hadiseden ilham alınarak oluşturulmuştur. İşte bahsedilen hadiseler vasıtasıyla insanoğlunun

iktisadi ve ona bağılı birçok diğ er alandaki çizgisi, yüksek oranda revize olmuş, bununla birlikte geniş çaplı ve uzun süreli ekonomik gelişmeyi sağlayabilme olanağı yakalanmış oldu. Bu hadiselerden biri İ. .8000 civarında ba layıp yine İ. .2000 civarında da sonlanan tarım devrimidir (Hartwell, 1967:1; Cipolla, 1962). Bu olaya neolitik ihtil l ismi de verilmektedir. İşte bu neolitik ihtil l de ademoğlunun başarısı olarak g r lm   t r ( ift i, 2016:2; Bar-Yosef, 1998).

Tarım devrimi öncesi dönemlerde büyük ekin alanlarının olmaması ya da onu oluşturacak bir sosyolojik yapının bulunmaması, ademoğlunun gıdayı üretme anlamında hazırlıklı olmadığını göstermiştir. Yani, o dönem insanının, daha doğrusu o dönem gıda üreticilerinin uğra maları acil ehlile tirme hedefleri olmadığı ifade edilmiştir. Bu dönemin insanları gıda gereksinimini karşılamak için, ehlile tirme işlemi uygulamış, bununla birlikte bu ehlile tirme işleminin onlardan ne alacağı veyahut onlara ne katacağını da  ng rememi lerdir.şayet bu ehlile tirme hareketinin neticesinin hesabını iyi şekilde yapabilselerdi, bu ehlile tirme işlemine engel bile olabilecekleri tahmin edilmiştir. Zira, geçmişte ele geçirilen tüm ilgili belgelerde ademoğlunun avlanma durumundan  ift i durumuna gelmesi sürecinde kişilerin i  yapma sürelerinin arttığı, vücut rahatsızlıklarının çoğaldığı ve toy kesimin vücut gelişimini etkilediği g r lm   t r ( ift i, 2016:2; Diamond,1992; Cohen ve Armelagos, 1984).

D   nebilme yetisine sahip canlı toplulukları, çokça seneler evvelinde avcı namlarıyla ve yerleşik olmayan durumlarıyla devam ettirdikleri bir yaşama sahip oldukları g r lm   t r. Bahse konu devirden kalan emareler üzerinde yapılan araştırmalar sonucu, kadim cemiyetlerin avcılıkla, sahip oldukları hayvanlar vasıtasıyla elde ettikleri besinlere yakın oranda etraftan kolay yolla edinilebilen bitkileri de yaşam kaynağı olarak kullandıkları saptanmıştır. Aslında bitkiyle beslenme ve onu istifleme girişimleri ademoğlu için kadim bir gelenektir. İnsanın yaşamını sürdürebilmek için yiyeceğe atfettiği önem düşünüldüğünde bu geleneğin ne kadar eski olabileceği konusunda fikirler üretebilmeye yardımcı olacaktır. Bununla beraber bitki, gıdanın yanında kıyafet ve kalınacak yer yapımı gibi önde gelen ihtiyaçların giderilebilmesi amacıyla da kullanılmıştır. Yiyecek yapımında kullanılan ürünler uzun ömürlü olmadığı için bitkinin kadim zamanlarda olan hayati görev ya da görevlerine dair malumatlar bağlı olarak

limitlere sahiptir. Yiyecek yapımında yararlanılan ürünler çoğu çevresel etkilerle çabuk olarak adlandırılabilir bir zamanda doğada kendilerine yeni yerler edinmişlerdir (Ertuğ, 2016:36).

Bitki bulunan alanların insanlar tarafından doğal yaşam alanları olarak belirlenmesi, kadim devirler düşünüldüğünde, onların doğa normlarına olabildiğince uyum sağladıklarını ortaya çıkarmıştır. Bahse konu dönemlerde insanların en kolay yoldan yiyecek bulması o anların koşullarında bir zorunluluk olduğu düşünüldüğünde de bitki barındıran doğaya sahip bölgelerin yerleşim yeri olarak seçilmesi gayet doğal olarak görülebilir. Zamanın ilerleyişiyle insanlığın avcılıktan yerleşik bir yapıya bürünme süreci noktasında bilim bir münakaşa içerisinde kendini bulmuştur. Bu münakaşanın konusu da, insanoğlunun ziraatı mı önce bulduğu yoksa yerleşik yapıyı mı önce kurduğu noktası olarak gösterilmiştir. Yakın tarihe varan araştırmalara göre, zaman içerisinde uzayan münakaşalara sebep olan bu konunun, mahalli olarak değiştiği neticesine ulaşılmıştır (Ertuğ, 2016:36). İnsanların bugüne kadarki verilere göre doğal yaşam alanı olan dünyanın birçok farklı bölgesinin olduğu kanıtlanmıştır. Bu bölgelerin de farklı özellikler taşıdığı gerçeği ele alındığında insanoğlunun yerleşik hayata kavuştuğu dönemde bu konunun mahallilik noktasında mantıksal neticeye eriştirilmesi normal olarak görülebilir.

1.1. Sanayi Devrimleri Öncesi İnsanlığın Doğa ile İlişkisi

İnsanoğlu ve nebat arasındaki çift yönlü ilişkiyi inceleyen bilimsel aktiviteler görülmüştür. İnsanoğlu yerleşik yapıya büründükten binlerce sene sonra dahi, avcılık aktivitelerini daha iyi sosyal tabakaya ait olmak, daha iyi yaşam koşullarını kendine ve etrafındakilere sağlayabilmek gibi amaçlarla devam ettirmiştir (Ertuğ, 2016:37). Türkiye'nin de içerisine dahil olan dünyanın birçok yerindeki lokal bölgelere ait avlanma veya toplanma yöntemlerinin zenginleşerek hala devam ettirildiği bilinen bir gerçektir. Bu konuya yine en büyük örnekler de Türkiye'den verilebilir. Üç tarafı denizlerle çevrili Türkiye'de, özellikle Karadeniz'de ve yılın değişen zamanlarında, değişen türleriyle uygulanan balık avları yerinde örnek olarak gösterilebilir. Benzer şekilde nemin arttığı aylarda yeşil ormanlarda yetişen mantar benzeri örneklerle insanoğlunun geleneğini hala sürdürdüğü numunelerle anlatılmış olur.

Gıda üretim kapasitesine sahip olmak, dönemin koşulları gereği çiftçilere öteki canlılara nazaran birçok alanda üstünlük kazandırmıştır. Üstünlüğün farkına varıp bunu kendi lehine kullanmaya doğru yönelen dönemin çiftçilerinden oluşan gruplar, kendilerine yakın yerlerde yaşamlarını sürdüren diğer gruplara zarar vermeye başlamış hatta onları ortadan kaldırmaya bile kalkışmışlardır. Zaman içerisinde ehlileştirme ile artan hızla bu tip olaylar çoğalmıştır. Gıda üretimi konusuna da yer yuvarlağında, içerisinde Fırat ve Dicle'nin arasında olan bölge, batı Afrika gibi yerlerin bulunduğu dokuz değişik coğrafyada örnekler verilmiştir. Bu bahsedilen yerlerin günümüz zirai bakımdan en mahsuldar olan konumlarını işaret ettikleri görülmüştür. Yani o dönemin bilinen mahsuldar coğrafyaları ile bugünküler hemen hemen eş kalmıştır (Çiftçi, 2016:3). Tarif edilen insanoğlunun eline herhangi bir türden geçirdiği, ona güç ve üstünlük sağlayacak her tür ve cinsten malzemeyi etrafında olan ve ona zarar verebilecek kişi ya da gruplara karşı kullanması örnekleri onun garantici bir yapıya sahip canlı türü olduğuna kanıt oluşturmaktadır. Böyle eline kolay ya da zorlanarak geçirdiği malzemeyi kendine üstünlük getirebilecek şekilde kullanması kendini garanti altına alma içgüdüsü ve buna bağlı gelişen işlem olarak gösterilebilir.

Birçok kişi tarafından kabul edilen gerçek, ziraatın uygulandığı coğrafyalarda ehlileştirilen, özellikle bitkilerin, evcil olmayan hısımları rolüyle tabii ki malum coğrafyada ikamet ettiği iddia edilmiştir. İnsanoğlu, kendini korumaya alma rolünden bir adım daha atarak genişleyip nefes aldığı coğrafyanın da ilerisine geçip doğal yaşam alanını genişletmiştir. Bu yolla, yakınında olup rekabet içerisinde bulunduğu diğer oluşumlara karşı avantajlı konuma yükselmeyi gaye edinmiştir. Fırat Nehri ve Dicle Nehri'nin arasındaki bölgede yaşayan becerikli kavimler, etraflarındaki ulaşabilecekleri, bitkilerin de aralarında bulunduğu, canlıları ehlileştirme yoluyla çiftçi kavramının öncüleri olmuşlardır (Çiftçi, 2016:3; Smith, 2001; Lev-Ladun vd., 2000; Diamond, 1997). Öncüsü olunan çiftçilik kavramının da oluşabilmesi için öncelikle insanoğlunun geçmişine göz atmakta yarar vardır. Tarihin ince çizgisi üzerinde insanoğlu birçok etkinlikte bulunduğu doğru bir yargı olmuştur. Bu etkinliklerin de geçmişine göz atarak daha büyük yararı çoğu zaman beraberinde getirmiştir. Uzak geçmişte insanoğlunun atalarının, bugünkü Afrika'dan, sadece binlerle ifade edilebilecek sayılardaki kalabalıkta hicret ettiğini, diğer bir bulgular silsilesinin ise muhacir

sayısının iki yüzü bile bulmadığını ifade ettiği görülmüştür (Chanda, 2009:3; Wade, 2006:81). Geçmişin uzak tarihlerine göz atıldığında Afrika'dan çıktığı iddia edilen insanoğlunun atalarının ilk hicret hareketindeki sayısı konusunda tam fikir birliği oluşmamıştır. Ancak bu hicret hareketinin sebebi noktasına bakıldığında yine gıda ve güvenlik gibi asıl ihtiyaç kalemlerine ulaşılmıştır. Benzer şekilde yapılan araştırmalara göre Doğu ve Güneydoğu Asya'nın bazı bölgelerindeki "*Homo erectus*" kalıntılarına rastlanmıştır. Kalıntılar "*Homo sapiens*" ya da diğer adıyla çağdaş insanın geçmişindekilerin, milyonlarca sene evvel harekete geçmeye ve özellikle bu kalıntıların bulunduğu coğrafyayı koloni haline getirmeye çalıştığını ifade etmektedir (Chanda, 2009:5; Klein ve Edgar, 2002).

1.2. Sanayi Devrimleri Öncesi Ekonomik Aktiviteler

Tarihçiler ile ekonomistler birbirlerine yakın alanlarda olduğu gibi zamanın ince çizgisinde ekonomik gelişmeyle alakadar olmuşlardır. Özellikle ekonomistler, parasal genişlemeyi başarabilmek amacıyla, çareler düşünmeye başlamış ve ulaşılabilecek çareleri de bu çarelere muhtaç iktisadi temele sahip alanlarda test edebilecekleri zamana özlemle bakmışlardır. Ekonomistlerin, parasal genişlemeye karşı derin alakaları su götürmez bir gerçektir. Bu ortada aleni olan gerçeğin asıl sebepleri arasında, yerküredeki büyümeye muhtaç iktisadi yapıya sahip ülkelerin sorunlarıyla olan yakın alakaları da örnek olarak gösterilmiştir. İşte bu alaka ile birlikte, iktisadi gelişmeyi ortaya çıkaracağını iddia edip destekleyen görece yeni iktisadi düşüncenin dikte edilmesi ve dönemin SSCB'sinde görüldüğü örneklerle, özellikle iktisadi gelişmeyi arttırmayı vaat etme yolunda fazlaca dinamik hale bürünmesini bekleyen değişik iktisadi düşünce barındıran değişik toplum yapısının ortaya çıkmasıyla da özendirilme yolunda olmuştur (Hartwell, 1967:2; Kuznets, 1965).

Ortaya çıkarılan görece yeni ekonomik ve siyasi düşüncelerin bahse konu zamanlarda da diğer düşünce akımları gibi test edilmeye muhtaç oldukları ortadadır. Bu test işleminin ise çoğu zaman olduğu gibi büyüme adayı coğrafyalarda uygulanması işlemi uzak geçmişte insanoğlunun eline ilk geçirdiği, kendine güç kazandıracak malzemeyi kullanma girişimleriyle aynı mantıkta ilerlemiştir. Denendiği coğrafyaya olumlu etki bırakacağı vaat edilse de

madalyonun öteki yüzüyle birlikte değerlendirilmesi pozitif sonucu beraberinde getirmiştir. İktisadi büyüme vaat eden görece yeni sistemlerin tek taraflı yarar önerisi de konunun tartışmaya açılması için yeterli bir sebep olarak değerlendirilmelidir.

Endüstriyel oluşumdan evvel, özellikle büyük ve dönemine göre gelişmiş şehirlerin zenginliklerinin çoğu diğer yerlerden temin ettikleri, besin kaynağı olarak kullanılanlar başta olmak üzere, birçok malzeme sayesinde oluşmuş bir alışveriş alanı yapısına bürünmüşlerdir. Bu büyük alışveriş alanlarında daha çok insan gücü sayesinde elde edilen ürünler sergilenip müşteriler aranmıştır. Yine bu tip zamanın gelişmiş şehirlerinin eğitimsel başta olmakla birlikte dini ve politik merkezler haline geldikleri görülmüştür. Buna Ortadoğu'dan Irak'ın Kerbela şehrinin çoğunlukla dini, günümüzdeki Çin'in başkenti konumundaki Pekin'in ise politik aktivitelerin merkezi oldu örnekleri verilebilir (Sjoberg, 2002:37). Ticari etkinliklerin günümüzde olduğu gibi geçmişte de refah artışındaki etkisi örnek verilen şehirlerde de bu pazar ortamı sayesinde görülmüştür. Ekonomik refahın beraberinde getirdiği eğitim gibi alanların bu tip büyük şehirlerde aldığı yatırımlar şehirlerin gelişimine de katkı sağlamışlardır. Katı sosyolojik kutuplaşmalara uğrayanlara nazaran, örnek olarak, sınıfına göre endüstrileşmede yol almış camialar arasında fonksiyonel lüzumluluk olarak lanse edilen, saha kontrolü ve yönetiminde ihtisas özelliği çoğunlukla bulunmamıştır. Kavimler Göçü ile başlayıp Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethiyle sonlanan süreçte özellikle Avrupa'da sonrasında öteki bölgelerde, şehirlerdeki insanların ikamet ettiği genelde ev ve barakalar iş üretim yeri olarak kullanılmıştır. Yine benzer şekilde aynı dönemlerde dini amaçlarla kullanılan yapılara eğitim alınan yer özelliği kazandırılmıştır (Sjoberg, 2002:38; Dickinson, 1951:27; Spate, 1945:183).

Sanayi dönüşümlerinin daha evvelinde tüm ülkelerin popülasyonlarının sınırı takribi bir milyara yaklaşmıştır. Aynı zamanda, yine aynı dönem koşulları altında gerçekleştirilen münazara ve tetkik işlemlerine karşın dönemin sanayi koşullarına uyum sağlayan ülkelerin popülasyonlarının gerçek bilgisinin net sayılamadığı görülmüştür. Günümüze değin endüstrileşme ya da endüstriyel gelişme kavramı üzerine inşa edilerek ülkelerin popülasyonu yükselme eğilimine girmiş, benzer şekilde hayatı idame şartları da gelişme eğilimi içerisinde olmuştur.

Fakat, iyice yükselen popülasyon çoğalışının yalnızca hayat şartlarında olabilecek kötümserlik riskine değecek bir hali öngörmemek de kolay değildir. Bahse konu olasılık ekonomi biliminin geçmişinde kendine yer bulan, belki de en dikkat çekici ve kendine yanıt bekleyen sorulardan önde gelenini işaret etmektedir. Kazanç ve ülke popölasyonu arasında kurulmuş istikrarlı yapının eskiden gelişime hangi derecede limit koyduğu, önce Birleşik Krallık sonra da diğer endüstrileşmeyi başarmış devletlerde endüstriyel dönüşümün öteki geride kalmış coğrafyalara nazaran, büyük insan kütlelerinin çok daha büyük yaşamsal ihtiyaç maddelerine ulaşması neticesini beraberinde getirmiştir (Hartwell, 1967:2). Endüstriyel dönüşümün yaşandığı erken dönemin öncesinde tüm dünyadaki nüfus birikiminin tahmini verilere dayanması da aslında aynı dönemin iletişim teknolojileri adına da bazı gerçekleri ortaya çıkarmada yardımcı rol üstlenmiştir. Bu gerçeklerin en başta yer alanı da iletişim teknolojilerinin yeterli oranda gelişim sağlaması, dünya nüfusunun sayımı ve tespiti gibi işlemlerin gerçeğe en yakın, net ve güvenilir bir şekilde sonuç verebilme yetisi kazanması adına ne derece önemli olduğunun anlaşılmasıdır.

Endüstriyel dönüşümler, kendisinden öncekilerin de birbiri ardına eklenmesiyle oluşturulan bir süreç ürünü olarak lanse edilmiştir. Bahse konu sürecin içerisinde ortaya çıkan ve gelecek belirleme kapasitesine sahip ana aktörlerinden bazıları tüccar kesimin içinde bulunduğu yapının oluşumu, çağdaş ülkelerin kurulum sürecinde büyük yol kat etmeleri, kar unsurunun büyümesi ve itici güce sahip olması, iletişim ve bilgi teknolojileri alanında atılmış adımlar olarak görölmüştür. Konu alınan süreçte düşünce gelişimi noktasına da sürecin etkileri olmuştur. Düşünce sistemi de yeni yolların keşfine ortam hazırlamıştır. Süreç içerisindeki ilk aşama Kristof Kolomb'un Amerika'ya ulaşması hareketinin ardından gelen büyük talan girişimleri olarak düşünölürse, diğer aşaması da şehirdeki soylu kesimin genişlemesi ve kendine toplumda büyük bir yer edinmesi olarak gösterilmiştir (Erdem, 2016:19; Beaud, 1983:17). Kristof Kolomb'un ismiyle beraber hafızalarda daha çok beliren ve daha sonralarda Amerika olarak adlandırılan yeni kıtanın keşfedilmesinin ardından gelen yağma hareketlerinin baş göstermesi de endüstriyel süreçle yakından ilişkili olduğu düşüncesi, yeni pazar arayışları ve yeni ham madde ihtiyacı ortamında aynı noktada buluşabilir.

Endüstriyel değişimlerin evvelinde varlığını sürdüren merkezi şehir oluşumlarının iktisadi eksenleri, görece yeni dönem merkezi şehir oluşumlarının iktisadi eksenleri ile benzer değildir. Öncü ayırım noktalarından biri, endüstrileşmenin evvelki adımlarında canlıya ve onun getirilerine olan ihtiyacı çoğaltan durağan biçimiyle akılda kalan modelin eksikliğidir. Endüstriyel değişim evvelindeki şehirler ürünlerin elde edilmesi ile görev dağılımında ademoğlunun kendisine muhtaçtır. Bu ihtiyaç bağımlılığı dönemin koşulları gereğidir. Aynı zamanda merkezi şehirlerdeki öteki yönüyle, şehirlilerin imal becerisindeki büyüklüğü genişleyen oranda çoğaltan durgun kuvvetlerden de faydalanırlar. Bahsedilen yapı, hususi olarak sert oluşumun inşa edilmesini ve devamlılık özelliği arayan şehirlerin sosyolojik oluşumlarında dikkat çeken farklılaşmalara sebep olan çok da eski olmayan imal modelidir. Evvelki endüstri şehirlerinin iktisadi yapısındaki diğer barındırdığı değerleri bu şehirlerin kendine has imal yöntemlerini benimsemeleri ile yakından bağlantılıdır. Çalışma modellerinde ihtisas özelliğine çok fazla rastlanmıştır. Çalışanların kendileri bazı bir araya gelinerek oluşturulan grupların ortak sosyal yapıyı da gözeterek oluşturdukları grup kurallarına uyarak çoğunlukla üretim yaptıkları malzemeleri ya da mekanları, kendi yaşam alanlarına uzak olmayan alanlara konumlandırarak imal şartları ve biçimlerinde direkt bir kontrol mekanizması kurma yoluyla hemen hemen imal aşamalarının bütününde kendilerine yer ayırmış olurlar (Sjoberg, 2002:39). 20. yüzyıl öncesi dönemin şehirli nüfusunda görülen, alanında ihtisas sahibi olma özelliği, insanların içinde bulundukları dönemde yapılan işlerin rakamsal azlığının bir sonucu olarak görülebilir. Günümüze göre az olan ihtisas sahibi olunabilecek alanların varlığı yapılan işin derinlemesine incelenmesi ve bu inceleme sonucunda gelen uzmanlığın artmasını ortaya çıkarmıştır. Başka yönden bakıldığında, işyeri kurulumundaki beşeri kurallara uyum noktasındaki veriler de insanoğlunun sosyolojik yapısı hakkında fikirler vermiştir.

Bazı iş ve işçi grupları aynı merkezde birleşip bugünkü kooperatif ya da dernek benzeri yapılar oluşturmuşlardır. Oluşturdukları bu grupların, topluluklarda kaynaşma adına olumlu etkileri görülmüştür. Bu kooperatif benzeri sistem, zanaatkarlar için de esirler ve girişimciler gibi toplumun farklı kanatlarından olanlar için de organize edilmiştir. Bu endüstri şehirlerinde kurulan büyük topluluk organizasyonlarına göre küçük kalan yapılarda ana amaç, aynı iş

ve işçi gruplarının birbirleri arasındaki bilgi alışverişini ve yardımlaşmayı sağlayabilmektir. Kooperatif benzeri yapıya dahil olabilmenin iş ve işçi grupları için en büyük yararı katıldığı mesleki grubun içindeki mesleği icra edebilme izni elde etmesi olarak görülmüştür. Bu mesleki gruplar ayrıca içerisinde barındırdığı kişilerin imal ettikleri malzemelerin piyasa değerini de belirleme gücüne sahip olmuşlardır. Grubun içerisinde aktif rol alabilmek hatta sadece rol alabilmek için bile hısımlık gibi değerler olumlu yönde etki sağlayan insani özelliklerden olmuştur. Bu grupların kendi içerisinde zor günler geçiren üyelerine yardım mekanizmasını çalıştırması gibi özellikleri onu bugünkü dernek oluşumuna daha çok benzetmiştir. Ayrıca, bu grupların her biri toplumun başka bir kesiminden önemli kişi veya kişileri içerisinde bulundurma yolunu seçmişlerdir. Özellikle dini ve sosyal değerleri insanları bir arada tutmak için bir dayanak olarak kullanmışlardır (Sjoberg, 2002:39).

Geçmiş dönemdeki mesleki örgütlenmelerde de hısımlık gibi özellikle kan bağı üzerine avantaj mekanizması görülmesi o dönemde de insanların tanıyıp güvendiği kişilerle çalışmayı istediği gerçeğine ademoğlunu ulaştırmış olur. Dernek benzeri örgütlenme isteği ise birlikteliğin kendilerine güç katacağı düşüncesinin toplumda en azından akıl edildiği fikrini uyandırmıştır. Endüstriyel sistemin revize edilme süreci henüz başlamadığı periyot içerisinde, Avrupa'nın o dönemdeki gelişmiş ülkeleri ve Osmanlı'da bahse konu oluşum içerisindeki halktan alınan ve yine halk için kullanılan maddi varlıklar çok büyük seviyelerde olmadığı görülmüştür. Çoğunlukla o dönemlerde ziraat işlemlerine bağlı olarak yaşam sürdüren sosyolojik oluşumlarda özellikle yönetici kesimde var olan toprakların büyüklüğü sayesinde devletlerin bu tip bir maddi kaynağa ihtiyacını ortadan kaldırmıştır. Yani toprak sayesinde devletin halkla olan ilişki ağı da düzenlenmiştir (Köktaş ve Gölçek, 2016:97; Clark, 2013:170).

Şehirleşme oranı endüstriyel gelişim ile kendi içerisinde birlikte incelendiğinde endüstriyel dönüşüm evvelindeki şehir yapısının iktisadi görünümünün bilinçsiz bir şekle büründüğü görülmektedir. Bu bilinçsiz yapının göstergesi de mahsullerde belirli bir kurala uygun üretim biçimine kavuşulamaması olarak tespit edilmiştir. Buradaki şehirlerde tek düzen paha ölçümüyle de pek karşılaşılmamıştır. Ürünü satan ile müşteri ürünün değerini

kesim usulüyle karşılıklı iletişim halinde kalarak tayin etmişlerdir (Sjoberg, 2002:39). Sanayi öncesi el işçiliğine dayanan üretim tarzında tek düzende ürün ortaya çıkarma düşüncesi akıl edilse bile o dönemlerde henüz başarılamamıştır. İnsanların zamana göre maruz kaldığı değişimlerinin etkileri buradaki tek düzen üretim yapısının önündeki engel olarak görülebilir.

Dağıtım mekanizmasının eksikliği veyahut azlığı şehirlerde ikamet edenlerin iktisadi gelişim adına atabilecekleri adımların küçük boyutlu olmasına sebep teşkil etmiştir. Üretim ile tüketimin bağlantısında önemli yere sahip olan dağıtım, kendisinin gelişimini de sanayi devrimlerine bırakmıştır (Hartwell, 1967:5). Benzer dönemlerde Amerika tarafına göz atıldığında genişlemiş ailelerin oluşturduğu büyük alanlara kurulu çiftlik tarzı oluşumlar fark edilmiştir. Bu çiftlik tarzı oluşumlarda da yine insan eliyle uygulanan imal yöntemleri kullanılmıştır. Akrabalık bağı oluşumları ve bunun imal sürecine yansımaları açısından Amerika ve Avrupa'nın o dönemde bazı noktalarda benzer özelliklere sahip olduğu tespit edilmiştir. Özellikle Kuzey Amerika kolonilerinin yerleşkelerindeki mekan seçimleri ve geleneksel köylü mantığı gütmeleri açılarından birbirlerine yaklaşmışlardır (Henretta, 1980:696).

İlk dönemlerdeki şehir yapılarında Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'daki gibi sosyolojik dinamizm yüksek seviyelerde değildir. Yönetici kesimi düşündürebilecek olası zorlama imkanına sahip genel koşullarda dış etkenlerdir. Şehirdeki görece alt tabakadaki kesimin böyle bir gücüne rastlanmamıştır. Ayrıca bu şehirlerde günümüz kent yaşamında özellikle orta boyutlularında kentlerde var olduğu düşünülen ve orta gelir tuzağı olarak dillendirilen yapıya rastlanmamıştır. Bu yapının oluşamamış hali toplumsal tabakalarda orta katmanın ortaya çıkamamasına kaynaklık etmiştir. İnsanların imal yöntemleri, sadece ufak bir ötekilere göre zengin, kümenin üyelerinin ihtiyaçlarını olabildiği kadar kapatacak görev üstlenir. Böylece şehirlerde bir orta tabaka, ne çok zengin ne çok fakir orta kesimin oluşturacağı ortam kendine yer bulamamış olur. İktisadi düzenin devamlılığı için bir ara tabakaya ihtiyaç olmadığı da ifade edilebilir (Sjoberg, 2002:40).

Kentlerde toplu haberleşme imkanı henüz ulaşılabilir hale gelmediği için şehirler birbirinden hayli izole olmuşlardır. Aynı şekilde, o şehirde yaşamını

sürdüren kişilerin oluşturduğu gruplar da toplumda daha az alan kaplayan zengin kesimden ayrılmıştır. O dönemlerde insanlar iletişim adına genelde anlatıcıların oluşturduğu ekipler sayesinde sağlanan laflı haberleşmeye itibar etmek zorunda kalmışlardır. Bununla birlikte, yönetici yetiştirme adına uygulanan birçok alandan eğitimler genelde sadece zengin kesimi içinde barınan erkek üyelere ayrılmıştır ve büyük kitlelerin eğitimi gereksiz olarak görülmüştür (Sjoberg, 2002:42). Popülasyonun çoğalması ile gözle görülür ihtiyaç sayısındaki artış zaman içerisinde insanın kendi kendine yetemediğini göstermiştir. Bahse konu farklı alanlarda var olan ihtiyaçların hız kavramına yakınlaşma gerekliliğiyle birlikte gelişen süreç insanlığı birinci sanayi devrimine getirmiştir. Yaşam içerisinde kendisine yer bulan bu süreç hayatın normal akışı dahilinde konumlanmıştır.

1.3. Birinci Sanayi Devrimi

Sanayi devrimlerinin ilki olan hareket küreselleşmeye ait dört asıl öğeden biri olmakla birlikte, bu uzun yolun birinci adımıdır. Küreselleşme kavramı burada sosyolojik istikamet değişimlerinden ziyade insanoğlunun ekonomik sistemi sayesinde yaşamını etkilemesi açısından önemlidir. Bu noktada küreselleşme süreci durağan bir rol üstlenmemiştir (Görçün, 2017:3). Tarihte değişimler genelde yavaş ve zaman alarak gerçekleşmiştir. Sanayi Devrimi'nin geniş çerçevede 18. yüzyılın ikinci yarısında başladığı kabul edilir. Aynı zamanda bu işaret edilen tarih Sir Isaac Newton'un "*Principia Mathematica*" isimli eserinin ortaya çıktığı zamanla eşleşmektedir. Bu tip dönüşüm zamanlarında teknik kavramların manaları da birbirilerine entegre edilmiştir. Özellikle daha çok deneyim ekseninde ilerleyen ve gelişen teknik terimi çokça farklı kavramlarla bir arada kullanılmaya başlanmıştır (Günay, 2002:8)

Sanayi öncesi devrimin en önemli faktörü olarak toprak görülmektedir. Bu gücü elinde bulunduran sosyolojik gruplar çoğu sürecin yön belirleyicisi konumunda yerlerini korumuşlardır. Bu şekilde süregelen zamanda seçkin kesimin içinde yer almayan kentli kesimin kazandıkları sadece yaşamlarını devam ettirebilecek seviyede kalmıştır. Tarihi sürecin getirisiyle neticede bin yedi yüzü yıllara ulaşıldığında bayağı gelişme sağlayan kentsoylu tabaka zamanla doğal iktisadi icraatlar sonucunda kazandıkları varlıkları sayesinde zenginlerin karşısına yeni bir iktisadi kuvvet görünümüyle belirmişlerdir. Zaman içerisinde elde

ettikleri kuvvet sayesinde zenginlerin önüne bir engel görünümüyle belirseler de hala siyasi güçten yoksun durumda kalmışlardır. Siyasi güçten eksik durumda bulunmaları onları, sosyolojik kuvveti ellerinde bulunduran çalışan kesimle birbirlerine yakınlaşma eğilimi göstermelerine sürüklemiştir. Bu devirde çalışan kesim de eğitimden ve düşünce birikiminden yoksun olduğu için kendi başlarına bir sosyolojik değişimi gerçekleştirebilecek yeteneğe erişememişlerdir (Görçün, 2017:8). Endüstriyel değişim süreci ile toplumsal sistemlerde de farklılıklar vuku bulmuştur. Özellikle toplumda önemli bir olgu olarak bilinen izdivaç kavramı dönüşmüş ve döneme göre çağdaş bir yapı inşa edilmeye çalışıldığına şahit olunmuştur. Ayrıca şehre doğru yerleşik hayata geçme amacıyla ilerleyen sosyolojik yapılar sayesinde toplumdaki çağdaş görünüm elde edilmiştir. Bu sayede de küçük çaplı aile oluşumları görülmeye başlanmıştır (Öztuna, 2017:22; Aydın ve Baran, 2010:117). Toplumun yapısal değişime girdiğine şahit olunan bu dönemde değişime bir sebep arandığında ulaşılabilecek nokta ekonomik dönüşüm olacaktır. Çünkü ekonomik değişimlerin farklı platformlarda da toplumsal değişimlerin yolunu açtığı örneklere rastlanmıştır.

İslamiyet'in ortaya çıkışı ve dünyanın birçok yerine genişleme hareketi içerisine girmesiyle, Emeviler'in bugünkü İspanyol toprakları içerisindeki bölgede ikameti ve bilim alanında gösterdikleri gelişim, dönemdeki değişimler üzerinde hızlandırıcı etkiye sahip olmuştur. Bahse konu hareketlenmenin sebebi de toplumsal değişimler gibi ekonomik olduğu görülmüştür. Bu dönemde yapılan bilim ve sanat adına gerçekleştirilenler beceri anlamındaki gelişim yolunda döneme göre önemli adımların önünü açmıştır (Özkan vd., 2018:129). Güneydoğu Asya'da pusulanın icadı ve patlayıcı mekanizmaların keşfi ile birlikte gelişen aktiviteler neticesinde günümüzün teknolojik isteminin altyapısı kurulmuştur. Teknoloji kavramı birbirine ekli şekilde ilerlediği için geçmiştekiler günümüzü etki altına alırken dönemin koşullarına göre büyük birer adım atmışlardır. Güneydoğu Asya'daki buluşlardan uzun bir süre sonra Avrupa'da beliren aydınlanma girişimleri, o devirdeki bilginin tarihsel arka planındaki dönüşümün işaretlerini içerisinde barındırmıştır (Özkan vd., 2018:129; Ural, 1998:211). Tarihsel devamlılık içerisinde insanoğlunun eliyle gerçekleşen devrimlerin başında ziraat alanındaki dönüşümler gelmektedir. Sonrasında geleceklere yol

açıp düşünce anlamında altyapılarını hazırlamıştır (Bulut ve Akçacı, 2017:52; Ayvaz vd., 2010:2).

Keşiflerin önünün açılması ile matbaanın icadı ve eğitimin artması sonucu halkın eğitim düzeyi yüzdesinde artış olmuştur. Onun getirileriyle birlikte, ilmi aktiviteler çoğalarak birden fazla alanda odaklanma girişimi içerisinde kalmıştır. Bilimsel manada değişimin getirileri sayesinde dokunulmaz olarak görülen sert yapılar esnetilmiş hatta tam anlamıyla ortadan kaldırılma adına adımlar atılmıştır. Başka bir bakış açısıyla insanlar üzerinde bir aydınlanma ışığı olarak görülmüştür (Özkan vd., 2018:130). Kentsoylu kesim önceleri ihtiyaç olarak gördüğü toplumsal pozisyonu ve konumu aristokratlar ile evlilik veya iktisadi açıdan müşkül hale gelen zengin kesimin sanlarını parayı kullanarak kazanmaya uğraşmıştır. Bu konuda belirli bir çizgiye kadar istendiği gibi başarı sağlanmışsa bile kazanılan san toplumu harekete geçirebilecek kuvvete erişim noktasından bir hayli uzakta kalmıştır. Bunun benzeri sebeplerle aristokratlık derecesi kazanan kentsoylu olarak tanımlanan orta üstü kesim alt tabakalarla iletişimi güçlendirmek yerine diğer tabakalarla olan iletişimi çoğaltma adına oldukları sınıfı kullanma yolunu tutmuştur. Aynı dönemde hükümdar olan I. Jack yasama kurumları var olsa bile bütün yönetim kuvvetini kendinde birleştirme adına yeni adımlar atmaya başlamıştır. Aynı şekilde öncesinde olan, Yüzyıl Savaşları gibi hadiselerle bir örnek de bu dönemde meydana gelerek Britanya'yı ekonomik olarak kolay görünmeyen bir yola sürüklemiştir. Bu şekilde ortaya çıkan mecburiyetle I. Jack memleketinin arazilerini satma yoluna girmiştir. Satmak zorunda kaldığı arazilerle birlikte aristokrat kimliğini de devretmiş sayılmıştır. İşte o devirlerde aristokrat kimliği taşıyanların sayısının aşırı büyümesi gibi sebeplerle taşıdıkları derece genel manada eski önemini kaybetmiştir (Görçün, 2017:9).

Yakın dönemlerde Britanya'nın yaşadığı savaşlar ve Almanya'nın yaşadığı din odaklı hareketlenmelerin getirdikleri Avrupa'da uzun zaman sonra yeniden akla gelen bağlantıları düşündürmüştür. Bu bağlantılar sayesinde var olan savaşların ve ileride olabilecek yeni savaş örneklerinin alanını ve etkilerini inceleyebilme olanağı sağlamıştır. İncelemelerde kendine yer edinen birkaç sembol olarak da Otuz Yıl Savaşları'nın içeriğinde bulunan İspanyol askerler tarafından atılan naralar ve savaş çılgınlıklarına ulaşılmıştır. Hatta gereğinin

alan içerikli dallarda teknikler gelişmeye ve olgunlaşmaya başlamıştır. Bilhassa dokumacılık sektöründe çalıştırılmaya başlanan daha önce tanınmamış ekipmanlar sayesinde çalışanların imal yüzdeleri onlarca kat büyümüştür. Dokuma sektörünün ilk endüstriyel devrim sürecinde önde gelen sektörlerden biri olduğu ve uzun süre önemini devam ettirdiği görülmüştür. Aynı dönemlerde ülkelerin imal kabiliyetlerinde büyük genişlemelere rastlanmıştır (Özdoğan, 2018:2). Ekonomistler endüstriyel gelişmenin ülkelerin zenginleşme sürecindeki değerini insanların çalışmalarıyla elde ettikleri mamullerin kıymetleri ile beraber öteki alanların içeriklerini kapsayacak şekilde tayin ettiğini belirtmişlerdir. Endüstriyel devrimlerin temelini Birleşik Krallık topraklarında atılmasının sebeplerinden en başta geleni yine dokumacılık bölümünün o dönemin Birleşik Krallık vatandaşlarınca çokça ilgilenilen ve geliştirilen dalların en başında yer alması gösterilmiştir (Kabaklarlı, 2018:24).

19. yüzyıla yaklaşırken buharlı makinelerin icadına zirai ekonomik teşebbüslerden endüstriyel teşebbüslere, kas gücü kullanımı durumundaki değişmelere yol açan endüstriyel devrimin Birleşik Krallık sınırları içerisinde Greenock doğumlu James Watt isimli bir İskoç mucit ve mühendis tarafından icat edilmesi dönemdeki gelişmeler adına en önemli icat olarak lanse edilmiştir. Bu şekildeki icatlar sayesinde gelişim gösteren buharlı sistemlerin büyümesi, zamanla buharlı nakliyat sistemlerinin gelişmesine yol açmıştır. Aynı şekilde buharlı sistemlerin büyümesi ile demiryolu taşımacılığının nakliyat işlemlerindeki payının artmasının getirisi olarak birbirine uzak coğrafyalardaki nakliye ve dağıtım işlemleri artmıştır. Bu şekilde artan nakliye olanakları da imal sektörlerinin genişlemesinin yolunu açmıştır. Çünkü dağıtım ağı genişlemiş ve ihtiyaçlara cevap verebilme potansiyeline güven gelmiştir. Aslında iyi incelendiği zaman hemen her endüstriyel değişimin ardında daha önceki vakitlerde atılmış adımların sonuçları bulunduğu görülmektedir (Kabaklarlı, 2018:23; Snooks, 2012).

Birleşik Krallıktaki sosyolojik birikimi arkasına alarak 18. yüzyılda göz önüne çıkan endüstriyel devrimlerin birincisi, yüzlerce sene evvelinde doğan harekete geçme sürecinin doruk noktasına ulaşması sonucu oluşan görüntüdür. Bu bir süreç olduğu için de günümüzde bile devam ettiği iddia edilebilir. Daha önceleri tanınmayan devrin ortaya çıkması şeklinde sunulmuş olan sanayi

devriminin tüm dünya insanların geleceği üzerinde bulundurduğu tesir kuvvetinin büyüklüğü görüşü hakimdir. Sanayi devriminin getirileri geniş alanlarda kendine yer edinebilme özelliklerine ulaşabilse bile henüz çağdaş yerküredeki oluşumun geleceğini tekeline alacak güçte değildir (Küçükkalay, 1997:53; Braudel, 1991:200).

Sanayi devrimi süreci içerisinde dahili eksene entegre imal girişimlerinde bulunan ufak tefek işyerleri, işlenmemiş veya yarı işlenmiş maddeleri insan, makine gibi araçlar kullanarak işleyen ve kullanıma, tüketime hazır bir hale sokan endüstri müesseselerine evrilmiş, bu evrimi gerçekleştirmekte geç kalanlar ya da başarılı olamayanlar da kapılarına kilit vuranlardan olmuşlardır. Benzer şekilde dahili sektörlere veya bireysel ihtiyaçlara hizmet eden ufak çaplı üreticiler üst seviyeye ulaşabilmiş dokuma işi yapan kurumlarla yarışacak kapasiteye erişemedikleri gerekçesiyle geniş bir kısmı kapılarına kilit vurmuş, bu kapatılan yerlerin yöneticileri de dokuma sanayinin uzman eleman stokunu oluşturmuşlardır. Ayrıca eski tip küçük atölyelerde üretim tarzından kaynaklı başka bir sorun olan zamanın etkin kullanımı üretim aşamalarının tek çatı altında toparlanması ile belirli bir düzeyde ortadan kaldırılmıştır. Bilhassa dokuma sanayinin olmazsa olmazı iplik maddesinin imal edilmesi o dönemde kolay değildi. Bu tür parça rolüne sahip mahsullerle gelişme gösterememiş yöntemler vasıtasıyla aynı işyerinde meydana getiriliyor olması üretim sürecinde kesintiye sebep oluyor, bununla birlikte randımanını büyük oranda düşürüyordu (Görçün, 2017:14). Asıl manasıyla üretim evlerinin bilinen öncü adımın 18. yüzyılın hemen başlarında İngiltere'nin karasal şehirlerinden Derby'de inşa edilen örnek oluşturmuştur. Karşılıklı yapılan anlaşmaların koşullarına uygun olarak üretim gerçekleştirilen bu yapıda, buharın kazandırdığı kuvvetin etkisiyle bir sürü makara kullanılarak yarı mamul ürünler ortaya çıkarılmıştır. Bu tip sistemsel kurulumların peşinden dokuma sektörüne yakın alanlarda da üretimi hızlandıracak adımlar atılmaya başlanmıştır. Bunlardan biri de dönemin revaçta uğraşlarından olan çanakçılıktır. Dönemde yaşayanlar çanak üretiminde de imal aşamalarından olan birçok yapıyı tek çatı altında toplama yönteminin yararlarını keşfetmişlerdir. Dönemin eğitim ve sanat gibi alanlarını etkileyebilecek olan kağıdın imal aşamalarında sistematik düzene geçme de yine bu dönemde gerçekleşmiştir (Torun, 2003:190; Weber, 1961:302-303).

Endüstriyel devrime kadar yerkürenin değişik coğrafyalarının yer altında bulunan değerli madenlerin ele geçirilip işlenmesi ile birlikte küresel çıkarlar sayesinde elde edilen ekonomik değerlerin çoğalması çağın belirli döneminden sonra toplumun küçük bir tabakasının imal hareketleri üzerindeki gayelerini ortaya çıkarmıştır. Zaten endüstriyel değişimin ardından insanların imal kapasiteleri ile kar oranları da eskiye nazaran bayağı hacimli duruma gelmiştir. Örneğin, sanayi devriminin gerçekleştiği asırda küresel imal kapasitesi artışı yüzdelik çerçevede ikilik kısmına yaklaşırken bir sonraki asrın ilk yıllarında yüzdelik görünümde üçlük kısmına ulaşmıştır. Yani zaman içerisinde küresel imal kapasitesi oranı artış yönünde ilerlemiştir. Bu süreçte kentsoylu kesimin toplumda kendini onaylatması ve kabul ettirmesi o tabakanın iyiliğine olmuştur (Erdem, 2016:19; Beaud, 1983:84). Bir ada ülkesi olan İngiltere'nin karasal bölgesinde yer almış şehirlerinden biri Derby'de kurulan fabrikalar ilk üretim üslerini oluşturmuştur. Denize kıyısı olmayan bir şehirde, bu şekilde ekonomik ve sosyal değerlerin artışına neden olup büyük getiriler sağlayan bir hareketin gerçekleştirilebilmesi aslında o dönemde ekonomik girişimler için denizyolu ulaşımının önemi noktasında fikir verir bir nitelik taşımaktadır.

Sanayi devrimlerinden birincisinin genelde yerkürenin özelde ise insanoğlunun yaşamına etki eden sonuçları incelendiğinde teknolojik gelişmeye olan pozitif etkileri ortaya çıkmıştır. Bu dönemde yaşamını sürdüren ailelerde eğitim kurumunun insanın sosyolojik tabakasındaki konumu için önemi anlaşılmıştır. Endüstriyel dönüşümler gerçekleşirken koşulların tam birbirine uyum sağlaması İngiltere için bir avantajı oluşturmuştur. Öteki coğrafyalara göz atıldığında sanayi devrimi için gerekli şartlardan bir tanesi bile oluşmadığı ya da oluşma aşamasındaki durumu göze çarpmıştır. Mesela Avrupa ülkelerine bakıldığında güney bölgesinde ihtiyaç olan varlık stokunun olması gereken seviyeye erişemediği ve teknik bilgi açısından da ülkelerin yeterli seviyeye ulaşamadığı saptanmıştır. Endüstri evvelinden insanlar arasında taşıdıkları kimlik kaynaklı bloklar oluşmaya başlamıştır. Bunun da normal bir neticesi olarak oluşan blokların zıddına karşıt bloklar oluşmuştur. Zaman içerisinde bu oluşan bloklar arasındaki fikir ayrılıkları ve düşmanlığın çoğalması gibi sebepler yerkürenin tamamını etkileyecek, şimdilik iki tane olan, küresel çatışmaların bahanelerinden

birini oluşturacaktır. Bu aşamaya gelindiğinde insanların aidiyet duygularının da etkisi fark edilmiştir (Görçün, 2017:34).

Endüstriyel devrimle beraber iktisadi girişimin yapısı ev tarzı işletmelerden farklılaşmış yönetim işlemleri de günün ihtiyaçlarına göre dizayn edilmiştir. Ayrıca değişim dalgası işletmelerin organizasyonlarında rahatlamaya sebep olan, üretim düzeni içerisinde farklı iş ve görevlerin farklı azalar veya canlılar arasında bölüştürölmesini sağlayan sistematige geçmeyi mecburi kılmıştır. Yine endüstriyel sürecin sonucu olarak kişisel servet edinmek gereklilik konumuna yükselmiştir. Çünkü servet edinmek çoğu endüstriyel toplulukların ana öğretilerinden biri olarak lanse edilmiştir (Aksoy, 2016:34; Aron, 1997:65). Dönemin gerektirdiği şartlar dolayısıyla insanlar servetlerini çoğaltma yoluna gitmişlerdir. Bu birikim fikri zamanla büyüyen bir servet ve o serveti kullanabilmek amacıyla insanların hazır alanlara entegre olmaya yöneleceği tahmin edilebilmiştir.

Endüstriyel devrim ile çeşitli alanlardaki verilerin canlı yaşamına entegre şekilde dahil olabilesinin önü açılmıştır. Evvelden özellikle bilimsel veriler, sosyolojik oluşumlarda tamamen insan yaşamından uzak konumda kalmıştır. İşte böylece bilgi direkt olarak sanayi tabakasının veyahut genel manada da insanoğlunun bakımını üstlenmiş oldu. Yerküredeki devletlerde tespit edilmiş ve modern olarak tabir edilen şehir yerleşkelerinin kurulması büyük oranda ilk endüstriyel devrimle yakından ilişkilidir. Sanayileşme olgusuyla birlikte şehir yerleşkelerinin oluşması, yani insanoğlunun köyünde kendi kurduğu düzeni bırakıp şehirdeki daha büyük kitleye dahil olma hareketlerinin artması, insanoğlunun tabiatı anlama ve yorumlama şeklinde dönüşüme sebep olmuştur. Yakın sebeplere dayanarak insanların şehirlerde oluşan birikim ve oralarda bekleyen iş olanaklarını keşfedip şehirlere doğru göç hareketi modern manada şehirleşme olgusunun kaynağını oluşturmuştur. İnsanoğlu, modern şehirlerin oluşmasından evvel kendi eliyle kurduğu köylerde daha çok ziraat ve onunla ilişkili alanlarda uğraşmıştır. Kendisinin inşa ettiği bir yapı olduğu için tüm imal sürecinde yine büyük oranda kendisi söz sahibi konumunda olmuştur. Köy tarzı oluşumların boyutundan ve koşullarından kaynaklı yardımlaşma kültürü beraberinde sülale tarzı oluşumları getirmiştir. Modern şehir yerleşkelerine doğru

gerçekleşen hareket sonucu ise insanların birbirleri arasındaki iletişim düzeyinde azalmalara sebep olmuştur. İnsanların büyük kent oluşumlarına adapte olma sürecinde geniş kitlelerin kontrolünün zorluğunu keşfetmesi ile izdivaç yolu kullanılarak oluşturulmuş yapılarda küçülme eğilimine girmesi dönemin doğal sonuçlarından birini oluşturmuştur. Yani çoğu toplumsal oluşumlarında şehirleşme süreciyle birlikte bir üst nesli temsil eden dede ve nine gibi kan bağıyla ilişkili kişiler ile artık aynı çatı altında yaşayamaz hale gelinmiştir (Görçün, 2017:40). Sanayi devriminin birincisinde görülen daha çok kan bağıyla birbirine entegre olma hali zaman içerisinde çözülmeye başlamıştır. İnşa edilen yapının günün gerekliliklerine göre dizayn edilmesi onların hacminin artmasını beraberinde getirmiştir. Böylece sanayi devriminin ikincisi ortaya çıkmaya başlamıştır.

1.4. İkinci Sanayi Devrimi

Endüstriyel devrimlerin birincisinin gerçekleştiği süreçte fark edilen, gelişim yolundaki en büyük etkenin ülkedeki sosyolojik oluşumların değişimi sahiplenme oranı ile başarının artacağı gerçeğinin benimsenmesi olmuştur. Toplumu oluşturan her tabakanın üzerine düşeni yapması ve görev konusunda daha bilinçli hale gelmesi dönüşümün başarısı adına pozitif yönde etkili olmuştur. Farkındalık ve özümseme ile devam eden gelişim süreci olumlu etkilerle yoluna devam etmiştir (Schwab, 2016:17). Birinci endüstriyel gelişim süreci devrin öncüsü konumundaki Birleşik Krallıkta imalat sektörünü aşırı geliştirmiştir. Bu aşırı gelişme çift başlı ortamın dizaynını beraberinde getirmiş ve iktisadi büyümeyi zorunlu haline dönüştürmüştür. Büyüme sayesinde de evvelki dönemin iktisadi tutumlarının bütününden kurtulmanın kapısı aralanmıştır (Alçın, 2016:20).

Eskinin ortaklık yapısında günümüzdeki gibi oluşumlar görülmemiştir. Genellikle akrabalık ilişkileri ile aralarında bir iletişim oluşturulan, büyük sayılamayacak ekipler tarafından imal üsleri inşa edilmiştir. Bu ekiplerin kendi içerisinde de iş bölümü yaptıkları görülmüş, hatta birden fazla işi beraber üstlenildiği örneklerle de rastlanmıştır. Sanayi sürecine girilmesiyle bu büyük olmayan ekipler genişlemeye ve artık sistematik dönüşüm silsilesine dahil olmaya başlamışlardır. Büyümenin kontrol mekanizmasını zorlaştırmasının getirisi olarak

bu kontrol yapısını artık bir bilirkişiye devretmenin vaktinin geldiği saptanmaya başlamıştır. Bu şekildeki devir işlemleri sayesinde bir idareci tabaka görünür hale gelir. Oluşan idareci sınıf kazandıklarına yanıt olarak olumlu veya olumsuz durumların olasılıklarını hesaplayıp çözümlemeye çalışmıştır. Doğaldır ki bazen yöneticiler de doğru olmayan hükümlere varabilir ve bu hükümler sonucunda servetin çoğu hatta belki de bütünü risk altına düşebilir hale dönüşmüştür. Bu tip tehlikeleri ortadan kaldırmak adına yönetici tabaka işletmelere şahsiyet kazandırma yöntemini çare olarak görmüşlerdir. Bu sayede işin yapıldığı çatı bölüşülüp risk oranı da parçalara ayrılmıştır. Düşünce olarak üretim yapılan yerin sahibinin aklına da yatınca sistem yayılmaya başlamıştır. Sürecin devamında da yolun sonu dünya çaplı şirket oluşumlarına çıkmıştır. Günümüzde göze sıkça çarpan Adidas, Pepsi ve Ford gibi markalar birinci sanayi devriminin birer çıktısı olarak tespit edilmiştir (Görçün, 2017:42-43).

Profesyonelleşme yolunda hızla ilerleyen sistemlerin oluşturduğu düzen sayesinde on dokuzuncu asrın üçüncü çeyreğinde birinci sanayi çağı kapılarını kapatmış artık ikinci sanayi çağı başlamıştır. Bu dönemde Henry Ford, Amerika Birleşik Devletleri'nde kendisiyle birlikte 12 paydaşla kurduğu Michigan'da üretime başlayan tesisiyle sürecin öncüsü konumunu üstlenmiştir. Hatta dönemdeki sistematik Fordist süreç olarak da isimlendirilmiştir. Sistematik genel olarak birbiri üzerinden devam eden bant organizasyonu ile işlemiştir. Bu yeni organizasyon şemasıyla aynı şekle ve geniş imal seçeneklerine sahip ürünler ortaya çıkma şansı yakalanmıştır. Yani toplu imal olanağı elde edilmiştir (Alçın, 2016:20-21). Yirminci yüzyıla yaklaşılacak zamanlarda meydana gelen Birinci Dünya Savaşı ve ardından oluşan toparlanma dönemi tam da sanayi devriminin ikincisiyle aynı dönemde gerçekleşmiştir. Dünya savaşlarının birincisinin neticesi olan ağır yıkım acil toparlanma ihtiyacını beraberinde getirmiştir. Sanayi devriminin ikincisinin de I. Dünya Savaşı'nda çok fazla aktif rol alıp zarar görmeyen taraf olan Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkması doğal karşılanması önerilmiştir. Çünkü o dönemde aktif çatışmanın Amerikan coğrafyasının dışında gerçekleşmesi onlar için bir avantaj olarak lanse edilmektedir.

Endüstriyel dönüşümlerden birincisinin olduğu dönemden sonra daha bir asır bile sona ermeden ikincisinin koşullarını inşa eden etkenler ortaya çıkmaya başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından gelen süreçte ortaya çıkan bu yeni dönemde şehirlerarası ulaşım sistemlerinde, demir ve denizyollarında büyük gelişmeler olmuştur. Bu gelişmeler imal için gereken malzemelerin teminini ve imal edilen ürünlerin ücra coğrafyalara ulaştırılmasını da kolaylaştırmıştır. Bu dönemin başka bir ismi de teknolojik dönem olmuştur. Bunun sebebi, dönemdeki özellikle teknoloji alanındaki buluşların artmasıdır. Ayrıca elektrik insanların hizmetine bu dönemde sunulmaya başlamıştır. Yine imal hızı da artış göstermeye devam etmiştir (Özsoylu, 2017:42; Akbulut, 2011). İkinci endüstriyel devrim seri üretim olanaklarını çoğaltarak kitlesel imal kabiliyetlerini olanaklı kılmıştır. Bunun neticesinde gelir dağılımının durumu yeniden düzenlenme ihtiyacı içerisine girmiştir. Gelir dağılımının yeniden düzenlenmesinin ardından kişisel haklar ve sosyal güvenlik gibi noktalarda istekler çoğalmaya başlamıştır. Bu tip istekler 20. yüzyılda Avrupa'daki siyasi sorunların devamında da ortaya çıkmıştır. 20. yüzyılın ilk yarısından başlayarak kitlesel pazarların tüm dünyada büyümesi ve çoğalması doğal kaynakların kullanımı sonucu oluşan emisyon salınım oranında aşırı yükselmelere sebep olmuştur. Bu dönemde toplumsal hareketlilik ve genel olarak Batı'nın ekonomik mucizeleri ile özgürlük vaatleri tüm dünyaya yayılmıştır (Janicke ve Jacob, 2009:10).

İkinci endüstriyel devrim ile birlikte artık büyük ölçüde buhar kuvveti tasarrufuna gidilmiş ve ona bağlı yan alanlar oluşturulmuştur. Bu tip aksiyonlarla beraber çelik imal kapasitesi payandalarla arttırılmıştır. Sanayide organize edilen etkinliklerde, her ne kadar çoğalmış olsa da, enerji kuvvetine doğru olan gereksinim normalde kullanımda olan buhar kuvveti yerine yeni kaynaklara yönelimin önünü açmıştır. Bu dönemde ek olarak elektrik vasıtasıyla iletişim teknolojileri ile büyüme adına adımlar atılmıştır (Kılıç ve Alkan, 2018:31; Alfred ve Chandler, 1994). Eskiye nazaran daha fazla enerji ihtiyacının bu dönemdeki temel gereksinimler arasında gösterilmesi yerindedir. Büyüyen ve gelişme gösteren teknik ilerlemeler daha fazla enerjiye gereksinimini beraberinde getirmiştir. Çünkü imal faaliyetlerinde genel olarak enerji kullanılmıştır. Bu da enerjinin birçok sektördeki değerini arttırıcı etkeni oluşturmuştur. Bu dönemde Edison tarafından keşfedilen ve aydınlatmada kullanılan ampul ile Graham Bell

tarafından icat edilen telefon gibi birçok yeni teknolojik ilerlemelere rastlanmıştır. Ayrıca sanayide kullanılan kuvveti ortaya çıkarmak amacıyla genellikle kömür tercih edilmiştir. Doğal kimyevi oluşumlar çoğunlukla kömür yardımıyla kullanıma hazır hale dönüştürülmüş. Bir değerli yakıt halindeki kömürü bu dönemde en fazla tüketen ve imal işlemlerinde kendi yararı için kullanan Birleşik Krallıktakiler olmuştur. Çeliğin işlenmesi noktasında ihtiyaç duyulan bu kimyasal zamanının değerlisi konumuna yerleşmiştir (Günay, 2002:6; Pacey, 1992). Bu dönemde geliştirilen telefon benzeri yeni ve dönemin içinde bulunduğu yapıya göre büyük buluşların meydana gelmesi ile ilerleyen süreçte sanayinin üçüncü aşamasının önü açılmıştır.

1.5. Üçüncü Sanayi Devrimi

Küresel sistemdeki ikinci aşamanın bitimine doğru yaklaşan yeni dönemin sesleri duyulmaya başlamıştır. Elektrik kaynaklı dizayn edilen buluşlar yeni dönemin seslerini yansıtacak en büyük örnekleri oluşturmuştur. 20. yüzyılın sonlarında iki merkezli sistemin yıkılması ve bunun etkileri global yapının tekrar işleve girmesine sebep olmuştur. Bu global süreç artık içeriğinde bulundurduğu iletişim teknolojileri gibi etkin öğelerden aldığı kuvvetle devamlılık özelliği kazanmıştır. Yeni bir sayfa açmak adına geçmişte kalan gelişim süreçlerinin çoğunun üstü örtülerek gelecek devrim hemen hemen tüm şartları inşa edilmiştir (Görçün, 2017:92).

Önceki devir gibi yeni gelen devir de kendisine yeni isimler bulmuştur. Bunlardan birisi de Dijital Devrim'dir. Üçüncü sanayi devriminin dijital devrim olarak hafızalara kazınmasının en önemli nedeni sürecin barındırdığı teknik gelişmelerin dijital kökene sahip olmasıdır. Bu dönemde kullanılan aletler öncekilere göre daha kullanışlı hale dönüştürülmüştür. Bu dijital sistemler yeniden uygulanabilir şekle sokulabildiği için başka bir sorunu çözme adına da büyük avantajlar barındırdığı fark edilmiştir. Yeni dönemde ulaşılan teknik özellikler sayesinde insanların büyük kentlere göçü katlanarak devam etmiştir. Bu göçler nedeniyle kentler devasa boyutlara ulaşmıştır (Özdoğan, 2018:12). Ford tarzı üretimin gerçekleşmesinden sonra gelen bu yeni dönemde toplu imalde elastikiyet, kişisel nitelik gibi bazı görece yeni hususiyet katılarak Ford tarzının çoğu özelliği test edilmiştir. Yeni imal şekillerinden kaynaklı çalışanlara yönelik

itibar özellikleri eklenmiştir (Öztuna, 2017:32; Parlak, 1999:83-84). Toplu imal sisteminin elastik hale gelmesi eskiden gelen sade ve hareketsiz yapıyı dönüşüme uğratmış ve müşteri memnuniyeti kavramının önemini de arttırmıştır. 20. yüzyılın üçüncü çeyreğinde günümüzde Pentagon olarak bilinen yer olan, ABD Savunma Bakanlığı'nın çatısı altında bu dönemdeki öncü iletişim ağının tasarısı oluşturulmuştur. Bu ağ sayesinde birden fazla yer aynı ortamda birleştirilmiştir. Bahse konu ağ sistematigi bugün kullanılan sistemin de önderi konumunda bulunmuştur. 1970'li senelerde ve sektörde ilk örneğini oluşturan elektronik postalar bu sistemin birer ürünü olmuştur (Kabaklarlı, 2018:27; Markoff, 1999).

Üçüncü endüstriyel dönemde otomasyon ön plandaki kavram haline gelmiştir. Bu şekilde çalışma yaşamında insan için büyük bir risk haline dönüşeceği düşüncesi yaygınlaşmıştır. Amerika Birleşik Devletleri gibi dönemin gelişmiş ülkelerinde çalışma yapısında sektörel geçişler görülmüştür (Atay, 2018:74; TED, 2012). Bu dönemde makinelerin insanlarca birer düşman olarak görülmeye devam ettiğini işaret eden birkaç örnek ortaya çıkmıştır. Makine sistemlerinin onların yerini alacağı korkusu bunun başta gelenini oluşturmuştur (Öztuna, 2017:103; King, 2016:27). Elektronik mekanizmaların çalışma yaşamı içerisindeki kapladığı alanın artmasıyla insanların içten içe kendilerini garanti altında tutma eğilimi zarar görmüş olur. Zorunluluk durumunda yönetici tarafından tercih edilecek tarafın onlar olacağı düşüncesi de bu mekanizmalara zarar verme olasılığını arttırmış olur. Altında yatan gerekçe de insanın bireysel çıkarlarını ilk sırada tutma eğilimi olmuştur.

Üçüncü dönemin önemli gelişmeleri arasında sayılabilecek buluşlardan biri de ABD'li teknoloji şirketi olan Xerox'tan gelmiştir. Bu buluş ticarette arttırıcı etkileri görülen faks makinesidir. Çalışma sözleşmelerinin tasarlanması gibi alanlarda dönemin ticaretinde rol oynamıştır. Bu tip buluşların ardından uluslararası ticaretteki değişik çaptaki farklılaşmalar küresel ölçeklere sahip iletişim olanaklarının yardımıyla daha da büyümüştür. 20. yüzyılın son çeyreğinde Steve Jobs isimli bir öğrenci birden fazla modülü toparlayarak alanında öncü olan bir buluşa imza atmıştır. Bu buluş günümüzde Apple markasıyla bilinen şahsi bilgisayar olmuştur. Veri işleme kapasitesi döneme göre aşırı yüksek olan bu

elektronik aletler sayesinde kademe kademe fakat sürekli düşüş yoluna giren bedeller uluslararası ticaretteki hızın katlanmasını sağlamıştır (Chanda, 2009:70).

İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki evrensel çapa sahip buluşların Amerika Birleşik Devletleri ve ona yakın coğrafyalardan gelmesinin görünen sebeplerinden birisi de ülkedeki genç nesle sunulan fırsatlar olarak gösterilebilir. Aynı dönemlerde Ortadoğu'da yaşayan bir gencin ya da Orta Asya'da yaşamını sürdüren bir ismin bu tip bir adım atabilmesi imkansız değilse bile kolay değildir. Bunun nedeni de hayat şartları olarak gösterilebilir. Petrol ve türevlerinin yardımıyla çalışan araçların insana hizmet için kullanımı bu dönemde gerçekleşmiştir. Makine sistemlerinin normal hayatta iyice söz sahibi rolüne bürünmesiyle birlikte insana olan gereksinim oranı düşmeye başlamıştır. Sürekli kullanılan ve eritilen yeryüzündeki doğal kaynakların sürüklendiği düşündürücü durum bu dönemde yenilenebilirlik nosyonunu insanlara kazandırmıştır. Yel kuvveti ve güneş enerjisi benzeri dönüştürülebilen kaynaklar görünürlüğünü arttırmıştır. Bu dönemde insan tükettiklerini sorgulamaya yönelmiş ve ona göre adımlar atmaya başlamıştır. İnsanların gelecekle ilgili düşünceleri atıkları adımların niteliğini ve yönünü belirleyici konumda olmuştur (Taş, 2018:6). İnsan kuvvetine duyulan ihtiyacın azalması burada insanı bir meta haline getirmiştir. Kontrol görevi üstlenmesi de az gösterilen değerinin bir parçasını oluşturmuştur. İnsan kaynaklı kusurların da bu şekilde iyice küçük rakamlara taşındığı görülmüştür. Bu dönemin çalışma yaşamındaki işsizlik verilerine bakıldığında 20. yüzyıla yaklaşırken %5 civarında tespit edilmiştir. Bu rakamla endüstrinin çalışma yaşamındaki etkileri ölçülmüştür (Destebaşı, 2017:9; WDB, 2017). Bununla birlikte, internet tabanlı uygulamalardaki çoğalmanın getirisi olan iletişim tekniklerindeki büyüme ve gelişme sayesinde mesafeler kısalmıştır. Dünya coğrafyasının farklı bölgelerindeki insanların birbirine daha sıkı bağlanmasını da yine iletişim teknolojilerindeki gelişmeler kolaylaştırmıştır (Özkan vd., 2018:5).

Geride bırakılan asrın yarısından itibaren ilerleme durumunda olan teknik gelişim sayesinde sosyolojik oluşumlar eskiden ortada pek görünmeyen bir problemle karşı karşıya kalmışlardır. Bu problem, eskiden beri düşünülen, işsizliğin ya tamamen ortadan kaldırılması ya da en alt düzeye indirilmesi isteğinin hayatta karşılık bulma olasılığındaki azalmadır. Ülkelerin iktisadi

yapıları kaynaklı durumları oradaki çalışma yaşamını birinci dereceden etkileyen kuvveti oluşturur. Neticesinde, çalışma yaşamındaki eskiden uzmanlık gerektiren kategorilerdeki işler artık teknik kapasitenin artışıyla unutulma aşamasına gelmiştir (Öcal ve Altıntaş, 2018:2072; Guerado, 2017:2). 20. yüzyıl yaklaşırken dijital ortamda çizim teknolojisi alanındaki bilgisayarlı sayısal denetim biçiminde Türkçede yer alan ve İngilizce orijinalinin baş harfleri kullanılarak oluşturulan, CNC teknikleri ortaya çıkmıştır. Bugünün teknolojisinde dahi kullanılan bu sistem çizim olanaklarını çeşitlendirmede büyük rol oynayarak sektöre pozitif değeri katmıştır. Bu teknikler çizim alanının yanında savunma sanayi gibi üst dallarda da yerini almıştır. Geliştirilen teknikle birbirinden ayrı üretim yapan sektörler bile işbirliğine girebilme ve karını arttırmanın yolunu keşfetmişlerdir. Yaşanılan dönemde üçüncü endüstri çağı artık yetkinlik dönemine girmiştir (Özdoğan, 2018:14).

Üçüncü sanayi döneminin en çok akıllarda kalan olaylarından biri de Moore Kanunu'dur. Bu kanunun ismi ABD merkezli teknoloji şirketi olan ve adını Integrated Electronics'ten alan Intel'in kurucusu Gordon E. Moore'dan gelmektedir. İsmiyle bilinen teoriyle Moore bilgisayarı inceleyerek maliyetlerde sene içerisinde yaklaşık dörtte bir büyüklüğünde tasarruf sağlandığını keşfetmiştir. Teknolojik aletler evvelki döneme kıyasla çok daha kalite seviyesi yüksek ve çok daha süratli hale ulaşmıştır. Bilgisayar parçalarının küçülmesi tükettiği kuvveti azaltırken gelişmiş teknikler sayesinde ortaya çıkardığı etki büyümeye devam etmiştir. Bu süreç, imal durumunu ucuzlatırken ekipmanlar da çalışmayı kolaylaştırmış olurlar. Maliyete bağlı üretim yapısına dayalı kurulmuş tasarıdan yeni teknik gelişmelerin önünü açmak adına yararlanılmıştır (Kabaklarlı, 2018:28). Zaman içerisinde gelişen tekniklerle birlikte günün ihtiyaçlarından hareketle kullanılmak durumunda kalınmış yöntemlerden bir tanesi de hızlı üretim usulleridir. Bu usul artık eskiye göre çok daha hızlı ilerleyen insan yaşamının ortaya çıkardığı bir netice olarak da görülebilir. Sistematik genel anlamda hıza odaklanmışsa bile zamanın piyasa şartlarını sağlayan, bununla birlikte müşterinin istediğine en yakın ürünü ona ulaştırabilen bir konuma yükselmiştir. Bu dönemle birlikte günün koşullarına göre kendini konumlandırmada başarılı olamayanlar piyasadan silinme riskiyle karşı karşıya kalmışlardır. Buna örnek olarak, bir dönemler çokça kullanılan ancak şimdi pek anımsanmayan Siemens markalı cep

telefonları verilebilir. Hızlı üretim usulleri ile iletişim teknolojilerinin geliştiği bir ortamın inşa edilmesiyle artık endüstrinin bir diğer aşamasına yani dördüncü adımına geçişin yolu açılmıştır (Görçün, 2017:137-138).

1.6. Dördüncü Sanayi Devrimi

Son aşamaya ulaşılmadan evvelki endüstriyel dönüşümlerden birincisinde su buharı, ikincisinde elektrik enerjisini insan yaşamına entegre ederek ilerleten etkenler ve üçüncüsünde de mikroçipli elektroniklerin yaşama dahil olması aktif rol almıştır. 21. yüzyıldaki üç boyutlu tasarım benzeri henüz bilinirliğe kavuşan tekniklerin üretim endüstrisi alanına entegre edilmesi ile dördüncü endüstriyel dönüşümün yolunu hazırlamıştır. Yeni endüstriyel dönüşüm sayesinde üretim yapan markalar kullandıkları ekipmanlar ile üretilenlerin muhafaza edildiği yerdeki düzenekle iletişim sağlama olanağı yakalamıştır. Bu iletişim olanakları genişleyerek dünya çapına ulaşmıştır. Bu sistemle üretim, biriktirme ve satış organizasyonları kendiliğinden kontrol altına alınarak imal kapasite olanaklarının çeşitlenmesi sağlanmıştır. Endüstrilerin büyümesi adına asıl gelişmeler üretim, tasarım, ürün tasarrufu ve ürün ağırları noktalarında sağlanmıştır. Artık otomatikleşen üretim yerleri imalat aşamaları esnasında, zamana göre yeni sayılmayan yöntemleri bir kenara iterek bu dönemde siber olarak adlandırılan düzenekleri tercih etmişlerdir. Bu yeni sistem bilgi ve iletişim teknolojileri sayesinde ürünlerin sağlıklı kontrolünü kolaylaştırmıştır (Kabaklarlı, 2018:29; Uhl ve Gollenia, 2014). 21. yüzyılın birinci çeyreğinde kamusal ciddiyet kazanan sanayinin dördüncü aşaması esasen insanlar için önem arz eden gereksinimlerinin karşılanması adına teknik kapasitenin ulaştığı seviyeden aldığı güçle ilerleme haline ulaşmıştır. Endüstrinin dördüncü aşaması olarak bilinen bu yapının temelleri Almanya'nın eğitiminden sorumlu bakanlığının çatısı altında kalkınma adına oluşturulan tasarımlarla atılmıştır (Pamuk ve Soysal, 2018:44; Fang, 2016).

Avrupa ülkelerinden Almanya'nın Hannover şehrindeki fuar organizasyonunun içeriğinde yer alması ile öncelikle kendini bilinirliğe ulaştıran ve dördüncü endüstriyel çağı açan kavram olarak Sanayi 4.0 Alman yönetimi tarafından ülkenin görünür kalkınma hamlelerinden biri olarak lanse edilmiştir. Almanya'daki görevli bakanlık birimleri senede en az bir defa bu konuda oluşturulmuş gündemle toplanmayı kararlaştırmışlardır (Öztuna, 2017:51).

Almanya sınırları içerisinde gerçekleştirilen bu toplantıların başlıkları arasında yer alan sürdürülebilirlik kavramı ise dördüncü endüstriyel sürecin anahtarları arasında gösterilmiştir. Bu akımla birlikte yeni ve benzer kavramlara verilen değer de artış göstermiştir (Pamuk ve Soysal, 2018:44; MacDougall, 2011). Dönüşümün getirdiği sürat ile birlikte ölçek ekonomileri de sorgulanmıştır. Kendi kendine yeter halde işleyebilen yeni sistemde üretim yapan kuruluşların kazançlarında eksilme olmasına lüzum kalmamış olur. Örnekle açıklamak gerekirse, 20. yüzyılın son zamanlarındaki eski tarz üretim yapan bir Amerikan şehrindeki kuruluşlar ile yeni sisteme geçiş yapılan Silikon Vadisi'ndeki kuruluşlar mukayese edildiğinde aynı dönemde farklı sistemlerle yeni olanın diğerine göre çok eksik sayıdaki işçi kapasiteyle aynı seviyede kar elde ettikleri gerçeği incelenebilir. Sistemin otomatik hale gelmesinin artık birçok düşüncenin değişebileceğini göstermiştir (Schwab, 2016:19; Manyika ve Chui, 2014).

Dördüncü dönem, daraltılmış manasıyla, üretim için gerekli malzemelerin elde edilmesi, üretimin gerçekleştirilmesi ve alıcılara iletilmesi benzeri birbirine bağlı süreçleri içerisinde barındırır. Yeni olarak görülen bu dönemde de öncekiler gibi insanların gereksinimlerinin yönlendirici konumda olduğu görülmüştür. Dönemin getirdiği şartlarda imal olanakları çoğalmış ve ortaya çıkarılanların piyasadaki fazlalığı kendini hissettirecek seviyeye ulaşmıştır. Bu şekilde oluşacak gereksinimden fazla imal edilen ürünler yöneticileri düşündürmeye başlamıştır. Gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan bu durumda ekonomik yarış içerisine girenler gün geçtikçe fazlalaşmıştır. Yarış içerisindeki ortamda dünyadaki gelişmiş ülkeler imal faaliyetlerini büyük ülkelere göre daha ucuz olan yerlere nakletme yolunu seçmişlerdir. Güneydoğu Asya ülkelerinin başını çektiği coğrafyalara nakledilen ürünler bu şekilde daha ucuza imal edilmiş olur. Bu coğrafyalarda yaşayanlar için de olumlu karşılanacak bir aktivite olarak gösterilmiştir. Bahsedilen bölgelerde gerçekleşen gelişmelerle büyüme gayretindeki ülkeler arasından çeşitli inovasyon yöntemleri sayesinde ekonomik yarışta kendilerine yer edinmeyi başaranlar olmuştur. Yaklaşan bu ve bunun benzeri ekonomik tehdit yaratabilecek gelişmelerin önüne geçmek adına dördüncü endüstriyel dönemi fırsat olarak görmüş ve nimetlerini kendi yararları için kullanmaya başlamışlardır. Yeni dönemde çevik imal yöntemleri sayesinde bahsedilen coğrafyalardaki avantajlara olan ihtiyaç azalma yoluna girmiştir. Çünkü artık ucuzluğa gerek kalmamıştır.

Otomatik sistemler zaten insanın gücüne gereksinim duymadan lazım olan üretimi gerçekleştirmiş olur (Pamuk ve Soysal, 2018:45).

Dünya sanayi ekosistemini büyük dönüşüme uğratan dördüncü saptanmış en mühim hedefleri arasında kişiye özel ürün ortaya çıkarabilmek olmuştur. Neticesinde sıradanlaşmaya başlayan imal biçimleri terk edilip eskiye nazaran daha farklı bir biçim benimsenmiştir. Böylelikle dördüncü aşamaya adımını ilk atan ülkelerle birlikte diğerleri de sürecin gidişatında yer edinmişlerdir. İleride oluşacak imal aşamalarının da bir yönlendiricisi konumuna yükselmiştir (Cengiz, 2018:98; Wan, Cai ve Zhou, 2015). Zaman içerisinde çokça dönüşüme uğrayan dünyada bu dönemde de sıradanlaşma pek istenen durum değildir. Görülmüştür ki insanlar doğaları gereği değişime açık bir yapıdadırlar. Değişimi bir uçtan başlatan kesimin de diğer uca uzanana kadar arada kalan tüm tabakaları etkilemesi doğal görülmüştür.

Son endüstriyel dönüşüm süreciyle görünür hale gelen seri değişimi elde etmek, bununla birlikte sanayinin üçüncü evresinden dördüncü evresine trdönüşüme uğraması adına, Avrupa'nın önde gelen ülkelerinden biri olan Almanya'da önemli bir tasarı oluşturulmuştur. Bu tasarının ilk aşamasını geniş çaplı iletişim sağlayacak sistemi inşa etme, son aşaması ise tasarımı geniş çaplı yarara ulaştırmak olmuştur (Cengiz, 2018:98; Luo, 2014). Bu devirde süratin getirdiği büyümenin avantajıyla ortaya çıkarılan görece yeni oluşturulmuş birden fazla düzeneğin ve icadın birbirleri arasında entegrasyonu sağlaması noktasında öneme sahip olmuştur. Birbirinden bayağı farklı donanımlar, kendi içerisinde oluşturdukları bağlam sayesinde ortaya çıkan yenilikler günün koşullarıyla düşünce sınırlarını aşmıştır. Bu bağlamların getirileri sayesinde üretimde kullanılan ekipmanlarla karşılıklı tesir ortamı sağlanmış olur (Schwab, 2016:19-20).

Devrin model olarak kullandığı karşılıklı entegrasyon, sistemin içindeki hemen hemen tüm birimlerin idare edilmesini basitleştirmiştir. Bu basitleştirme işlemindeki etkenlerden biri de sanal hale dönüşümdür. Sistemin sanal hale bürünmesiyle birlikte aktarım gibi etkinlikler de kolaylaşmıştır. Bu dönemdeki asıl hedeflerden biri olan imal faaliyetleri içerisindeki insan etkenini en aza düşürmek böylece mümkün hale gelmiştir. Yapının öteki özelliği de bilgiye erişim

ve onu inceleyip kullanabilmesidir. Bilginin insan yararına değerlendirilebilmesi adına onu hak ettiği gibi işleyip kullanılabilir biçime dönüştürmek bu dönemde de kıymetini korumuştur. Bilgiyi kullanarak kendiliğinden işler yapıya bürünen sistem, insana olan bağlılığından kurtulma yoluna girmiştir. İnsana olan bağlılığın azalması da ondan kaynaklı kusurları yok etme amacına hizmet etmiştir. Sistem içinde olan karşılıklı bağımlılık birden bire oluşabilecek doğal reaksiyonların giderilebilmesi adına bir avantaj olmuştur. Doğal reaksiyonların ortadan kaldırılması noktasında yardımcı rollerden biri sistemin bir özelliği olan sürattir. Sanal hale dönüşümle sürat düzeyi de devamlı artışta olmuştur (Görçün, 2017:145).

Yeni dönemde otonom şekle bürünen sistemler toplumdaki çalışan tabakayı oluşturan kesimin üzerinde büyük etkiye sahiptir. Ayrıca ülkelerdeki gelişme süreçlerine de katkısı olumlu yönde ilerlemiştir. Yeni dönemdeki birçok etken sayesinde insanların eskiye nazaran daha uygun fiyatlarla istediklerini satın alma fırsatı yakaladıkları görülmüştür. Uygun değerlere indirgenen piyasa şartlarında da insanlar için tüketimin yolu açılmıştır. İnsan ömrünün uzaması sonucu belirli bir yaştan sonra üretim sürecinden uzaklaşanlar ülkelerinin yönetimini onlar için yeni düzenlemeler yapmaya itmişlerdir. Bununla birlikte, yaşlanan bir toplumu oluşturan insanlar arasında yeni atılımda bulunanların sayısı çok az olmuştur. Çünkü, yeni atılım yerine bu dönemdekiler eskiyi kaybetmeden muhafaza etmeyi tercih ederler. Bu şekilde gençlerin toplumdaki kapladıkları alan küçüldükçe otomobil gibi değeri yüksek ürünlerin imali ve tüketimi de azalır. Dördüncü aşamanın iş yaşamına tesir durumuna gelindiğinde de birden fazla görüş olduğu fark edilmiştir. Olumlu sonucu hesaplayan kesim insanların bu teknolojik ilerleme sayesinde yeni işler edineceğini savunurken, öte yandaki olumsuz fikirde olanlar ise iş kayıplarının sebep olacağı sosyolojik sorunlara dikkat çekmeye çalışmışlardır (Schwab, 2016:37-44). Dördüncü endüstriyel dönem içerisinde de öncekilerde olduğu gibi farklı görüşlere sahip toplumsal tabakalar vardır. Bu tabakalardakilerin pozitif veya negatif görüş etrafında toplanmaları kendilerini ekonomik ve sosyal güven içerisinde hissetme durumlarına göre şekil almıştır. Örneğin, yüksek refaha ulaşabilmiş kişilerin pozitif sonuç etrafında toplanması tahmin edilebilir bir sonuçtur.

Günümüzdeki endüstriyel standartlarla birlikte birçok meslek ya da meslek grubunun görevini otomatik sistemlere devredeceği ifade edilir. Bu meslek gruplarından bazıları hekimler, saymanlar ve katipler olarak gösterilebilir. Genelde çalışma koşulları içerisinde benzer işlemleri gün içinde yineleyen işler zamanla otomatik hale gelen sistematlere yerini bıraktığı öngörülmüştür. Henüz otomatikleşen sistemlere teslim olmayan meslek grupları daha çok kaotik durumlarda kesin yargıya ulaşma veya başka türlü akıl yürütme benzeri kreatif maharetlere gereksinim duyanlardır. Ancak onların durumu da temelli olmayabilir. Günlük yayınlardan benzer iki yazıdan hangisinin sistem tarafından hangisinin bir canlı tarafından kaleme alındığının anlaşılmaması bu konuda fikir verir niteliktedir. Çalışma hallerine etkileri incelenirken cinsiyet perspektifinden bakıldığında, iki tarafında da benzer oranlarda etkilendiği görülmüştür. Yapı ve üretim benzeri erkeklerin çoğunlukla istihdam edildiği dallara bakıldığında otomatik sistemler sayesinde iş kayıpları biraz daha fazla olabilir. Bireysel yeteneklere dayanan mesleklerin yerini çoğunlukla koruduğu tespit edilmiştir. Bunun için kişisel beceri temelli yeni mesleklerin de ortaya çıkabileceği tahmin edilmiştir (Schwab, 2016:46).

Elektronik sistemleri istemeyenler tarafından, İngiltere’de ilk sanayi devrimi döneminde, gösterilen tepki elektronik sistemlere muhalif ilk muhalif hareket olarak kayıtlarda yerini almıştır. Luddizm olarak bilinen bu hareket ismini öncüsü konumundaki ismi Ludd olan soyadından almıştır. Lancashire gibi geniş alanlarda taraftar bulan bu akım isyanın bir başka türü olarak görülmüştür. Daha çok kuzey bölgelerini kapsama alanında tutan Luddizm, organize edilen toplantılar sonucu lokal yönetimlere karşı tavır takınan radikaller tarafından yükseltilmiştir. Bu hareket kendi döneminde, kimileri tarafından devrimci, kimileri tarafından ise gerici olarak tanımlanmıştır. Bu yapı örgütlenmesini de sendikacılık sistemine göre şekillendirme yoluna gitmiştir. Böylelikle birlik olma özelliğini edinme hedeflerine de ulaşmış sayılırlar (Navickas, 2005:281-282).

Çalışma yaşamı içerisinde ilk zamanlarda olduğu gibi sonraki dönemlerde de fikir ayrılıkları olması normal karşılanmalıdır. Çünkü, çalışan kendi perspektifinden bakıp kendi haklarını savunma adına çaba gösterirken, yönetici veya işyeri sahibi de çoğunlukla kendi çıkarlarının gerektirdiği gibi davranış

sergilemiştir. Yine çalışanlar içerisinde de Luddizm akımında görüldüğü gibi düşünce farklılıkları oluşmuştur. 21. yüzyılın ilk çeyreğinin tamamlanmasına doğru çalışma yaşamında olabilecek değişimler hakkında yargılarda bulunulmuştur. Bu yargıların olumlu tarafında, gelişen teknikler sayesinde birçok meslek ortadan kalksa da onların yerini dolduracak başka mesleklerin ortaya çıkacağı, yönetici kesimin mesleklerin tamamen ortadan kalkmasına izin vermeyeceği gibi görüşler yer alır. Bunlara ek olarak, otonom sistemlerin ilerleyişi hızlı olsa bile elbet insanlara muhtaç olacakları düşüncesi ve insanların yapmak için istekli olmadığı işlerden kurtulabilmeleri birer olumlu yön olarak belirtilmiştir. Olumsuz tarafa bakıldığında, firma sahiplerinin sürekli ihtiyaçları olan bir canlı yerine daha az istekte bulunan elektronik malzemeleri kullanmayı tercih edeceği, yaşam içerisindeki olasılıkların eskilere nazaran çok daha süratli tesir kuvvetine sahip olacağı görüşleri ön planda tutulan fikirler olarak lanse edilmiştir. Ayrıca vasıflı ve vasıfsız elemanların arasında olan rekabet bayağı artacaktır. İki ayrı uçtakilerin kazanımları problem yaratarak toplumdaki rahatı bozacağı görüşü de olumsuz tarafta kendine yer bulmuştur (Atay, 2018:78).

Dördüncü endüstri devriminin ortaya çıktığı dönemden itibaren beraberinde getirdiği kavramlar mevcuttur. Bunları dördüncü endüstri devrimi sürecinin birer ürünü olarak görmek doğrudur. Bahse konu nosyonlardan ilki Yapay Zeka'dır. Kavramsal olarak anlamı, elektronik yapılara insanların bir özelliği olan zekayı nakletme yoluyla onların uygulamasını sağlayabileceği çalışmaların tamamlanmasına neden olmak şeklinde belirtilmiştir. Yapay Zeka sayesinde oluşturulup bir Amerikan teknoloji firması tarafından piyasaya sürülen AlphaGo isimli uygulamanın, Güneydoğu Asya'da oynanan bir oyunda o oyunun ustası bir insan ile girilen yarıştan dünyada ilk olarak galip ayrıldığına şahit olunmuştur. Bu uygulama kullanılan algoritma sayesinde aksiyonları ölçüp belleğine kaydetme yolundan yararlanmıştır. Endüstriyel dönemdeki esas amaç hislere dayalı hareket yerine hislerin verdiği etkilerden arınıp onları gerekliliklere uygun idare edebilmektir. Yapay Zeka'yı insanlık için tehdit olarak görenler de mevcuttur. Bunların gerekçelerini de ileride olası kontrolden çıkabilecek potansiyele ulaşabilme ihtimali bulunan robotik orduları oluşturmaktadır (Özdoğan, 2018:90-92). Şoföre gerek kalmadan kullanılan arabalar, akıllı yardımcılar ve doktor yerine terapi uygulayabilen robotiklerin de dahil olduğu gruptakilerin benzer özellikleri

Yapay Zeka'ya sahip olmalarıdır. İnsanların hayatında zamanla yerini arttırmakta olan bu özelliğe sahip teknikler hüküm verirken bilirkşi rolünü de üstlenmeye başlamışlardır (Öztuna, 2017:76; Can, 2017:6).

Dördüncü dönemle birlikte ortaya çıkan kavramlardan birisi de Nesnelerin İnterneti'dir. İlk olarak 20. yüzyılın sonunda P&G isimli çok uluslu ortaklık çatısı altından yapılan organizasyonda ortaya atılmıştır. Bu kavramın asıl önemli noktası aygıtların kendi aralarında kurdukları ağ sistematığıdır (Özkan vd., 2018:12; Çavdar ve Öztürk, 2018). Kavramın insan yaşamında kapladığı alanın gittikçe genişlediği görülmüştür. Bisiklet sürerken görüşme imkanı sağlayan kasklar ve bedenın ısısını havaya göre ayarlayan giysiler benzeri ürünler bu kavramın getirdikleri sayesinde işlemektedir. Kavramın olağan nosyonunu da değişime uğratacağı öngörülmüştür. Olağan, bu kavramla birleşince yeni olağan haline gelmiştir. Son dönemde kollarda takılmaya başlayan yeni tip akıllı saatler de bu teknolojinin ürünleri arasındadır (Kabaklarlı, 2018:32). Sayısı milyarları aşan sensörlerin internete ulaşımı sayesinde oluşan Nesnelerin İnterneti, insan yaşamını kolaylaştırma adına kısa zamanda önemli hale gelmiştir. Nesnelerin İnterneti'nde kullanılan duyargaların geliştirilerek insan hayatına entegre edilmesiyle insan için önemli olan kaza gibi afetlerin önüne geçilebileceği tespit edilmiştir (Schwab, 2016:148).

Dijital teknolojilerin insan yaşamındaki yeri bu yeni dönemde iyice artarken Bulut Bilişim kavramı da bu teknolojilerin önde gelenlerinden olmuştur. Bu kavram genel olarak, çevrimiçi kullanılan bilgi teknolojileri ve yazılımlarla iletişimi oluşturma yoluyla bir elektronik sistemdeki yapıyı tanımlar. Sistemin parçalarından biri olan ve bulut olarak isimlendirilen bölümün içindekilerin paylaşım esasına dayanarak dağılımı buradaki esas noktalardan en büyüğünü oluşturmıştır. Yapının işlerlik kazanması sonucu bilgisayarların gidilen her yere getirilmesi gerekliliği ortadan kalkmıştır. Buluta çevrimiçi ortamda bir kez yüklenen dosya türünden belgeler tüm sisteme dahil birimler tarafından bu sistem sayesinde kullanılabilir hale gelmiştir (Banger, 2018:41). Bulut Bilişim'in işleyişinin sağlıklı devamı için gerekli olan şartlar günümüzde mevcuttur. Bunlardan biri sunulan yazılım hizmetleri, ikincisi sanal ortam hizmetleri ve sonuncusu da altyapı hizmetleridir. Burada kullanılan yazılımın etkisiyle kurulan

ağda ortamın sorunsuz işlemesi ve hafıza gibi gerekliliklerin güvenliği de önem taşımaktadır (Öztuna, 2017:58-59; Seyrek, 2011:704).

Yeni dönemdeki önemli kazanımlardan biri de üç boyutlu baskı teknolojisi olmuştur. Bu teknoloji aralarına tıp dahil olan birçok alanda yenilikleri beraberinde getirmiştir. Üçüncü boyut kazandırılarak biriktirilmiş dataları yine üç boyutlu objeler haline getirebilen dolayısıyla da imal aktivitelerinin içerisinde kendine yer edinebilme özelliğine sahip sistemlerdir. Dizayn işleminin sona ermesinin ardından bu sistem aracılığıyla direkt olarak imal sürecine yerleştirilen ürünlerin imal hızında da artış meydana gelmiştir. Bu teknolojinin çalışma yapısı, dizayn aşaması bitmiş üç boyutlu objenin görece daha küçük tabakalara bölünmesi ve malzemenin içeriğinde olan gereçleri zayıflatma yoluyla birlikte işlerlik kazanmıştır (Görçün, 2017:193-194). Üçüncü boyut kazandırılmış teknolojilerin sanayinin dördüncü döneminde değerli bir konumda olmasının sebeplerinden biri de teknolojinin çevreye önem verme özelliği taşımasıdır. İmal aşamasında öncelikle bu teknoloji kullanılarak ürünün modeli ortaya çıkartılır ve bu model üzerinde gerekli değişiklikler yapılarak imal işlemine devam edilir. Böylelikle gereksiz ve çevre için tehlike oluşturabilecek malzeme kullanımı kısıtlanmış olur (Kabaklarlı, 2018:35). İleride bu teknolojinin en çok kullanılması beklenen alanlardan biri de tıp olmuştur. Özellikle insan vücudunun parçalarından bir veya birkaçının bu teknoloji sayesinde oluşturulabileceği öngörülmüştür (Kabaklarlı, 2018:36; Uhl vd., 2014).

Teknolojinin hızlı ilerlemesi ortamda var olan bilginin boyutundaki büyümeyi beraberinde getirmiştir. Gelişmekte olan bilgi topluluğunu gereksinimlere uygun olarak biriktirip günün koşullarına göre kullanılabilir duruma getirmek önem kazanmıştır. İşte bu noktada devreye dördüncü endüstriyel devrimin getirilerinden bir başkası olan “Big Data” girmiştir. Bu tekniği kullanmak sistemli vergi bildirimi gibi noktalarda başta devlete olmak üzere birçok konumda avantajlar sağlamıştır (Schwab, 2016:156). Yeni dönemde ulaşılan bu teknolojiye ihtiyaç duyan alanların başında lojistik gelmektedir. Örneğin, eski teknolojiye sahip bir aracın İstanbul’dan yola çıkıp Zonguldak’a varış süreci içerisinde ihtiyaca göre Sakarya gibi arada kalan bir konuma uğrama yoluyla işlem yapma imkanı yok iken bu yeni teknolojinin kazandırdıklarıyla

birlikte aradaki ürün için de işlem yapıp yerine ulaştırılabilme özelliği elde edilmiştir (Görçün, 2017:176). Big Data teknolojisi sayesinde ulaşılan neticelerle insanların yararına kullanım noktasında önemlidir. Tıpta kullanılan ilaçlar üzerine yapılmış araştırma neticesinde ulaşılan sonuçların kaydedilip insanların kullanımına açılması bu teknolojinin görünen yararlarındandır (Kabaklarlı, 2018:34; Mattioli, 2014).

2. KÜRESELLEŞME VE YOKSULLUK

Milenyum çağına yaklaşırken bir iktisadi köken taşıyan kavram olarak ortada beliren “küreselleşme” zaman içerisinde kulaklarda daha fazla işitilir hale gelmiştir (Özalp ve Akpınar, 2018:210; Tezcan, 1996:187). İktisadi kökenden gelen temelle insanları ve dolayısıyla yaşamı birbirine bağlamada son dönem etkenlerden biri halini almıştır. Dönemlere bağlı olarak etki düzeyinde de farklılaşmalar olması normal karşılanmaktadır. Küresel teriminin yaşı fazlaca olsa da küreselleşme haline evrilmesi yakın zamanlara denk gelmektedir. Özellikle 1990’lı yıllarda ve sonrasında dünyanın siyasal ve sosyal yapısının da etkisiyle ilmi çalışmalarda öncü aktörlerden biri haline gelmiştir (Bozkurt, 2011:338). Küreselleşmenin tarih sayfalarına dizilimi esnasında onu üç çizgiye yerleştirenler görülmüştür (Sheffield vd., 2013:3; Gellner, 1988). İsimlendirme şekilleri de Arkaik Küreselleşme, Erken Modern Küreselleşme ve Modern Küreselleşme biçiminde ifade edilmiştir (Bayly, 2003; Hopkins, 2003). Geçmişte birden fazla bölüme ayrılarak irdelenen küreselleşme zaman içerisinde bilgi ile bağlantısı göz önüne alınarak incelenmiştir. Bilgi sürekli işleyen yapılarda üretilir. Yine aynı bilgi devamlılık üzerindeki tecrübelerin, edinilmişliklerin, hedefe odaklanmış bilginin ve bilgelik düşüncesinin eskimemiş tecrübelerinin ve bilginin toparlanıp tartışılması amacıyla yeni halka dizayn eden ve katı olmayan bir şeklidir (Demirel ve Seçkin, 2008:190; Davenport ve Prusak, 2001:27).

Bir kavram konumuyla küreselleşme, yakın zamanlarda sosyolojik kaynaklar başta olmak üzere daha birçok bilimsel yazında kendine yer edinmeye başlamıştır. Köken olarak İngilizcede küre anlamına gelen “globe” sözcüğüne dayanan globalisation yani Türkçe haliyle küreselleşmeden 20. yüzyılın ikinci yarısında sıkça yararlanılmıştır. Aslında beş yüzyılı kapsayan bir geçmişe sahip olan bu kavramın kullanılmaya başlanması da yine 20. yüzyıla denk gelmiştir (İçli, 2001:163). Küreselleşme kavramının içeriğinde var olan etkileşim, yaklaşık beş yüzyıla yayıldığı tespit edilen anlaşılma ve kullanılmaya başlama süreçlerinin de başlıca aktörü olduğu görülmüştür. Etkileşimin de tek taraftan ziyade çok taraflı uygulanan bir özellik olduğu düşünüldüğünde küreselleşmenin dönem içerisindeki konumunun daha da kuvvetli hale geldiği görülmüştür. Günümüzde de küreselleşme olarak isimlendirilen sürecin yapısal olarak ticari serbestliğin

sağlanması, uluslararası ortaklıkların değerli hale gelmesi, içerisindeki devletlerin ekonomik etkileşimlerini çoğaltma hedefiyle kurulan kapsamlı iktisadi oluşumların küresel iktisadi sistemdeki tesir gücünü çoğaltması ile değişim sürecinin içerisinde olduğu aktarılmıştır. Özellikle gelişmiş ekonomilerin olduğu coğrafyalara doğru oluşan göç dalgaları benzer yöndeki değişimlere örnek oluşturmaktadır (Şenses, 2004:2).

2.1. Küreselleşme Kavramının Ortaya Çıkışı

Tüm dünyayı kapsayan ilişik özelliğine sahip küreselleşme kavramında artık mesafelerin önemi azalma eğilimine girmiştir. İçeriğindeki çok taraflı bağ özelliği, uzakları yakın hale getirme görevini üstlenmiştir. Bu şekilde insanların birbirleriyle olan iletişim düzeyi artış yoluna girmiştir (Mazrui, 2009:416). İnsanlar arasındaki iletişim imkanlarının çoğalmasının getirisi olarak bir küçük coğrafyada bilinenin ya da keşfedilenin diğer coğrafyalara yayılma hızı eskiye nazaran küreselleşme sürecinde iyice artmıştır. Kazanılan bu hızın asıl kaynaklarından biri de sürecin içeriğinde bulunan iletişim olanaklarının çeşitlenip artış göstermesidir.

Küreselleşmeyi açıklayan bazı kaynaklarda onun kaygan bir yapıya sahip olduğundan bahsedilmiştir. Bu şekilde genellikle kendi içerisinde bitişik ve toplu halde yer alan, kendine has özelliklere sahip olan ve birden fazla evreden oluşabilecek bir kavram olarak sunulmuştur. Kavramsal olarak en çok akılda kalması özelliği, ülkelerin ve ulaştıkları pazar alanlarının kendi içlerinde iletişim özelliğine sahip bağlantıları ve bu bağlantıların gittikçe çoğalan karmaşıklığını barındıran ya da küresel yapıdaki oluşumların kendi içindeki uyumsuzluğuyla ortaya çıkan liberalleşme ile açıklanmaya çalışılmıştır. Neticesinde varlık, çalışan ve bilgi transferi ile küresel yapıya bürünme kavramları tek noktada benzer anlam taşımıştır (Hughes, 2002:237). Sürecin bu kısmında global olarak tanımlanan özellikler dünyaya kazandırılmıştır. Bu sayede de dünyadaki yedi kıtanın herhangi bir yerinde ortaya çıkan bir gerçekliğin etkisi diğer coğrafyalarda da kolayca hissedilir hale gelmiştir. Zamanla avantajları ve dezavantajlarının da tespiti yolunda adımlar atılmıştır.

Küreselleşme kavramını yeni ortaya çıkmış ve yalnızca bugüne ait bir kimliğe sahip olarak görmek doğru bulunmamıştır. Öyle ki tarihsel geçmiş

incelendiğinde, en çok kişinin dahil olduğu dinlerin üçü de araştırıldığında her birinin evrensel amaçlar edindiği tespit edilmiştir. Hatta dinleri zamanında bireysel hedef haline dönüştüren kralların evrensel amaçlarının varlığı da ispatlanmıştır. Yönetimin başına geçen her kral ya da benzer unvana sahip kişi, evrensel bir bakış açısı geliştirip küresel bir hakimiyet amacıyla adımlar atmaya başlamıştır. Henüz 20. yüzyıla ulaşmadan evvelki dönemde oluşturulan yapıyla evrensel anlamlar taşıyan bu kavram için yerinde bir model teşkil etmişlerdir (Özkul, 2008:119). Önceki dönemlerde oluşan küreselleşme örneklerinde kurulan sistematığın doğal ya da ortamın gerekliliklerinin birer sonucu olduğu görülmüştür. Çünkü, özellikle 20. yüzyıl öncesindeki dönemlerde coğrafyalar ancak savaşlarla genişletilebilmiştir. Yani coğrafyaların genişlemesi savaşlarda elde edilecek başarı ya da başarısızlıklara birinci dereceden bağımlı konumda kendilerine yer bulmuşlardır.

2.2. Küreselleşmenin Temel Dinamikleri

İnsanlık tarihi herkes için geçerli sayılabilecek, çağdaş manasıyla birinci küreselleşme adımı 20. yüzyıla ulaşmadan, Britanya'nın bireysel yararını ön planda tutarak oluşturduğu evrensel benzeri yapı olarak lanse edilen ve imparatorluk şeklinde tanımlanan Birleşik Krallığın kurulmasıyla ulaşmıştır. İngilizlerin imparatorluklarını tanımlamada kullandıkları üzerinde güneş batmaması özelliği aslında bir evrensel yapının inşasını da kanıtlar nitelik taşımıştır. Biraz daha yakın dönemde ise sanayileşmenin kattıklarıyla birlikte süreçteki sürat iyice artma noktasına ulaşmıştır. Çünkü dünya artık daha hızlı değişip daha hızlı yenilenir duruma gelmiştir. İki tane yaşamın neredeyse tüm alanlarına büyük izler bırakan dünya savaşının ardından ortaya çıkan Birleşik Devletler ile Sovyetler Birliği arasındaki çekişme insanları düşündürücü durumlara sürüklemiştir. Zamanın dünyasındaki bu iki hegemonya sahibi devletin de asıl amacı evrensel bir yapı inşa edebilmek şeklinde olmuştur. İkisinin de kendilerine göre evrensel nitelik taşıyan planları olmasına rağmen yalnızca bir tanesinin hesapları tutmuştur (Özkul, 2008:120).

Zamanında küresel çaplı yapı inşa etmeyi planlayan dönemin iki büyük gücünden yalnızca birinin planlarının gerçekleşmesi, evrensel bir sistematığın kurulumu esnasında güç dağılımındaki olası biçimler hakkında fikirler üretmesini

sağlamıştır. Sadece bir tanesinin planlarının gerçek olması onun planlarının tamamının doğru olduğu anlamına gelmese de yönetim adına yararlanılabilecek niteliğe kavuşmuştur. Burada olan taraflardan Birleşik Devletler ve Sovyetler Birliği yöneticilerinin mantalitesi de süreçte etkili olan noktalardan biri haline gelmiştir. Global hale dönüşme süreci kendi arasında bağlantılı birden fazla ilke vasıtası ile meydana geldiği iddia edilmiştir. Bu ilkeler görece yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkışı, pazarın büyüyerek zenginleşmesi ve yaşanılan ülke yönetimlerine karşı çıkılması şeklindedir. Bahsedilen ilkeler sadece birbirlerinin yerine kullanılabilen kuramsal bakış açıları katmakla yetinmeyerek globalleşme kavramının birbirinden değişik özelliklerini anlatmışlardır. Globalleşme, kökeninde ülke yönetimi ile sosyal oluşumların kendi aralarında oluşturabildikleri sınırlara sahip ortamları da içerisinde barındırmıştır. Bu kavramı araştırmacılar küresel siyasi ortamın oluşması ve bu ortamın iktisadi sistematiği maruz bıraktığı tesir kuvveti açısından genellikle değerlendirmişlerdir. Ulus üstü yapısı nedeniyle global biçim kazanmayı medeni şekle bürünmek manasında anlamlandıran azımsanamayacak bir kesim de mevcuttur. Buradaki görüşe bakılarak medeniyete sahip olma, çağdaşlaşma gibi kavramlar globalleşmeyle yakın manalara gelecek şekilde kullanılmıştır (Kaya, 2009:2; Toprak, 2001:9).

Global biçim kazanılırken edinilen ilkeler sayesinde kavram ile sosyolojik oluşumların arasındaki çeşitli derecelerdeki bağlar kuvvetlenmiştir. Çünkü sosyolojik eylemler çoğunlukla pazar ortamının büyümesi ve zenginleşmesi gibi etkenlerle birlikte anlamlı şekle sahip olmuştur. Ülke yönetimiyle kurulması düşünülen pozitif ilişkiler de benzer yönde atılmış adımlarla mümkündür. Global sistem hakkında zamanla basmakalıp biçimi almış birtakım kişisel fikirler içinde ince düşünceler yer almıştır. Birçok kişinin kulaklarında yer eden global sistemin kendi içerisinde devletler adına birçok avantajı barındırdığı ve aynı zamanda birçok dezavantajı da beraberinde getirebileceği öngörüsü bunlar için en büyük örnek teşkil etmiştir. Ortaya atılan benzer düşünceler sayesinde, global sistemin inşa edildiği dönemde ülkelerden herhangi biri bu ortamın getirilerini kendi lehine kullanmayı başaramazsa, var olan avantajları değerlendiremediği ve olumsuzlukların onu bulmasının sebebinin yine kendisi olduğunu göstermek yoluyla olası yargılama girişimlerinin engellenmesi hedeflenmiştir. Dolaylı ya da direkt de olsa işaret edilmeye çalışılan yönetim içerisinde olabilecek eksikliklere

yükü gerektiğinde devir imkanı bu noktada doğmuştur (Kaya, 2009:2; Somel, 2002:142).

Küreselleşme kavramı günümüzdeki manasıyla birlikte, zamanla kazandığı manaların yakınında olmasa dahi, bizzat kavramsal olarak küresel zihnin içindeki devamlılığı ve evrensel kavramının etrafında kümelenenlerin üzerine ilgiyi çeken yansıması şekline bürünmüştür. Bir sözcük olarak küresel, kısa sayılamayacak zamandır değerlendirilmesine karşın, esasen bugünün koşullarında kazanmış olduğu manalar yardımıyla kendisine kimlik edinme tarafını seçmiştir (Kan, 2011:2). Yalın bir kelime olarak da global, evrensel boyut kazanmış fenomen olguları açıklama amacıyla değerlendirilmiştir. İçerik olarak ise siyaset, kültür ve iktisat gibi geniş kitleleri ilgilendiren noktalara değinmiştir. Büyük toplulukları ilgilendiren alanlarla yakından ilişkili konulara eğildiğinden dolayı da tanım aşaması bireysellik göstermiştir. Siyasetteki bakış açısıyla farklı sosyal arenadaki bakış açısıyla farklı anlamlarla karşı karşıya kalınmıştır (Aydemir ve Kaya, 2007:262; Albeni ve Eroğlu, 2002:18).

2.3. İletişimin Hızlanması ve Küreselleşme

Kavramsal düzlemde küreselleşmenin günümüz koşullarındaki manasıyla sarf edilmesi konusunda birden fazla fikir mevcuttur. Bunlara bakılırsa kelimenin kullanımı yüzlerce asrı kapsasa dahi öncü görevini üstlenecek şekilde, günümüze en yakın manasıyla 20. yüzyılın ikinci yarısında Kuzey Amerikalı toplumbilimci M. McLuhan aracılığıyla “global village” yapısını içerecek biçimde değerlendirilmiştir. Dönemin barındırdığı düşünce uyarınca ülkelerin birçoğunu kapsayan coğrafyalarda zamanla küresel köyler inşa edilme sürecine doğru ilerleme yoluna girildiği tespit edilmiştir. Kimi başka görüşlere bakılırsa da küreselleşme kavramı 20. yüzyılın sonlarına yaklaşırken MIT ve Yale benzeri bilinirliği yüksek ve itibarlı Amerika Birleşik Devletleri’nde bulunan üniversitelerin çatısı altında ilk olarak sarf edilmeye girişilmiş ve yine bu dönemlerde aynı çevrelerde güncel bir terim olarak değerlendirilmiştir (Kan, 2011:3; McLuhan, 1968).

Fiziki olarak yakın olmayan coğrafyaları ve içerisinde barındırdıklarının evrensel bağlantı gücü ile dönüşüme uğratma etkisini beraberinde getirmiş sistematığı barındıran global yapı sosyolojik tesiriyle birlikte tam tanımına sahip

olmuştur. Global yapı içerisindeki sistematikğin karşılıklı olarak işlemesi gibi ikili bir özelliğe de ayrıca sahiptir. Bu ikililik özelliği kazanmasındaki başlıca neden de lokal hareketlerin onları kontrol altına alabilecek yeterliliğe sahip bir otoriteden ziyade karşılıklı bağlantıyı özendirici rol üstlenmesi olmuştur. Lokalize olmuş dönüşüm örnekleri sosyolojik örgütlenmelerdeki geçiş hareketlerinin global sistemin ögesi özelliğini taşıdığı oranda günün koşullarında gereklilik olarak lanse edilen noktaları da üstlenmiştir. Dolayısıyla küresel sistematik, herhangi bir coğrafya üzerinde bulunanın yaptığı işlemlerin başka bir coğrafyadaki yaşayanlar üzerinde yaratabileceği tesir hareketlerindeki ihtimallerin bilincinde olmuştur. İnşa aşamasındaki ikili bağlar şeklindeki yapı işlemin neticesinde de yine bu özelliğini taşımaya devam etmiştir. Örneğin Cakarta'da yaşayıp geçim sıkıntısı çekenlerin oranındaki azalma ile ona yakın sayılamayacak bir coğrafyada bulunan Berkeley'deki satışların artma eğilimi göstermesi kendi içerisinde komplike bir iktisadi bağlantı sistematikğini sürdürmüştür. Bu sistematikteki iktisadi taban, işleyiş aşamalarının düzenine de kaynaklık etmiştir (Giddens, 2009:161). Konudaki iç dinamiklerle birlikte değerlendirilip idrak edileceği şekilde bağlantıların kurulma aşamalarında lokasyon belirleyici etken olmaktan çıkmıştır. Periferi ya da merkez coğrafyalardaki noktalardan bağlar kurulabilmiştir. Burada yine inşa edilen yapının karşılıklı sistematikği fark edilmiştir.

Geçmişte birçok savaşa kaynaklık eden aşırı ulusçu düşünceler lokal bölgelerde artmaya başlamıştır. Dünya çaplı sosyolojik bağlantıların sıkışması ile bu dönemde ülke yönetimleriyle bağlantılı aşırı ulusçu kimi farklı düşünenlerin çoğalmasının önüne geçmek için çalışılmıştır. Bununla birlikte, bazı çok küçük yerleşim yerlerindeki aşırı ulusçu hissiyatlara sahip olanların sayısına da katkı yaptığına şahit olunmuştur. Şiddetlenen global sistematikğin şartlarının içerisinde bazı ülkeler ortamın şartlarına kendini adapte etmekte başarılı konuma ulaşamamıştır. Sosyolojik bağlantılar yatay güzergahta gelişim gösterdiği zaman, eş sürecin içerisinde olacak şekilde lokalize olmuş özerkliklerle birlikte yöresel medeni etiketler ile ilgili zorlukların derecelerinin çoğaldığına şahit olunmuştur. İsimlendirme aşamasına geçişin yolunu açma ihtimali buradaki zorluk derecelerindeki etkenleri oluşturmuştur (Giddens, 2009:162; Bell, 1987).

Belirli zamanda görülen ve içinde yerleşik halde bulunarak ilerleyen süreç şeklinde tanımlandığında, global yapıya bürünme konusu teknik dönüşümlerle de ilişkilendirilmiştir. Geçmişte insanlığın doğadan direkt beslendiği düşünüldüğünde birden fazla dönüşümden geçtiği hatırlanmıştır. Bu dönüşümler neticesinde de direkt doğadan beslenme yerine, doğadan elde ettiklerini kullanıma uygun hale getirerek ihtiyacını karşılamamanın bir yolunu bulmuştur. Küreselleşme düşüncesi de bu tip değişimlerin ardından gelen evrensel etkiye sahip devrin belirtisi olarak görülmüştür (Özkul, 2008:120). İnsanlığın ortaya çıktığı dönemden beri süreklilikte olan bir dönüşüm durumunun içinde olması, ona dünyadaki değişikliklere kolay ayak uydurabilme özelliği kazandırmıştır. Küresel yapıyla bağlantılı olan ziraat ve endüstri alanlarında oluşan değişimler bunların en önde gelenleri olmuştur. Evrensel etkiyi barındıran devirde de insanlığın uyum sağlama süreci uzun sürmemiştir. Global biçim alma sürecinin aslında birden çok sahada ortaya çıkan ve uyum içinde çalışan reform devrini çağrıştırdığını ifade edenlere rastlanmıştır. Öncenin ve sonranın tarihi adına bir fener görevini üzerine yüklenerek, insanlık için önem derecesinin yüksekliğinin fark edilmesi amacıyla global sisteme gerekli bir araç yakıştırması yapılmıştır. Araç olarak sunulan yapının değeri ise gereklilik düzeyinde gizlenmiştir (Bozkurt, 2011:337; Bauman, 1999:7).

Yakın tarihte global sistemle ilgili geniş boyutlu bir yazın meydana getirilmiştir. Bununla birlikte, global yapı ile bağlantılı kendi aralarında değişik özelliklere sahip bütünsel inceleme eksenli bakış açıları ortaya çıkmıştır. Bu ulusaldan küresele uzanan yapıda uygulama yetisi olanlar ile kuramsal çalışanların orta noktada buluşamadıklarını ifade etmek daha doğru olarak görülmüştür. Global sistematığın diğer alanlarla birlikte özellikle insanlara olan etkisi daha derinden ve hızlı ortaya çıkan iktisadi neticeleri keşfedildiği orandan yandaş kazandığı tespit edilmiştir. Ancak yandaş kesimin çoğaldığı düzeyde de muhalif taraf büyüme eğilimine girmiştir. Bu nedenle ki, kurulu global sistematikten yarar elde edenlerin fazlalığı oranında zarara uğrayanlar da olmuştur (Bozkurt, 2011:338). Global yapının inşası ile ulaşılan durumda kendi önemli özelliklerden birini barındırdığı gün geçtikçe daha çok görünür hale gelmiştir. Bu özelliği de içerisinde bulunan çekişme halidir. Sistemin dahilinde bulunanlar doğal bir çekişme ortamında kendilerini hazır hissetmişlerdir. Benzer şekilde

sistemde olanların sürekli bir yenilik süreci içerisinde bulunması günün teknik gelişmeleriyle artık doğal bir gereklilik gibi lanse edilmeye başlanmıştır. Bağlantıdakilerin ortamdaki çekişme halinde avantajlı konuma gelmesi adına bu yenilik etkinliklerinin seviye atlaması, gelişme için atılmış adım ile denk görülmüştür (Yavan, 2012:1).

21. yüzyılın şartları içerisindeki sosyolojik problemler araştırılmak istendiğinde bu problemlerin globalleşme kavramıyla aynı düzlemde kullanılması adeta zorunluluk haline gelmiştir. Global yapı biçimsel olarak 21. yüzyılda muhtelif tarzlarda değerlendirilmekle birlikte bu değerlendirilmelerin de tutarsız olmayan durumları tespit edilmiştir. Böylece globalleşme kavramı üç kümede değerlendirilmiştir. İlk kümedekiler, global sistematığın teknik ilerlemenin doğal bir sonucu olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ayrıca yapının doğal bir biçimde oluştuğunu düşünen bu kesim bilimsel verilerin dolaşımının hız kazanmasıyla birlikte gidiş gelişin uygun fiyatlara mal edilme özelliğinin bulunduğunu ve global yapının da bunun bir sonucu olduğunu savunmuşlardır. İkinci kümede olanların geneli serbest ekonomi savunucularından oluşmuştur. Onların fikrinde dünyadaki pazar alanları globalleşmenin bir getirisi olarak evrensel boyuta erişebilmiştir. Son kümedekilerin düşüncesine göre ise global yapı aslında kapitalist fikirlerin sonucudur. Bu kümedekilere göre kavramın yaşı da bir hayli fazladır. Ortaya çıkıp yayılması ise insanların organize ettiği araştırma turları sayesinde hareketlenmiştir (Ofloğlu ve Balcı, 2016:59; Özdemir, 2007:218-219).

Geçmişte yaşamını sürdürmüş tüm öteki sosyolojik oluşumların zıddı olarak modern insanlık global bir yapıya sahip olmuştur. Geçmişten kümelenmiş evrensel çaplı sosyolojik varlıkların geniş kapsamlı bir sistematik dahilinde buluşturulmasını tarif eden sürece globalleşme ismi verilmiştir. İnsanoğlu geçmişten beri sosyolojik oluşumların gerçekleştirdiği dünya topraklarına yayılma aktivitelerinde baş aktör olmuştur (Modelske, 2009:155). İnsanoğlu geçmişteki coğrafi hareketlenmelerde baş aktör görevini üstlenerek tüm dünyadaki değişim ve dönüşümlere de kaynaklık etmiştir. İnsanların itici kuvvet olarak yer aldığı coğrafi değişimler sayesinde kıtalararası etkinliklerin önü açılmıştır. İletişim olanaklarının artması gibi diğer destekleyici etkenler de katkı sağlayanlar arasında yer almıştır.

Küreselleşmenin içinde barındırdığı herkesin entegre olduğu durum büyük bir düşünce halini almıştır. Bu süreç nihayetinde, oluşan büyük sosyolojik yapıların yararı problemine cevap aramışlardır. Siyaset bilimciler kurulması doğru olan sosyolojik sistem için büyük olmayan ve sıkı bağlara sahip olanları işaret etmişlerdir. Ayrıca modern zamanın siyaset bilimcilerine bakıldığında büyük kapsamlı teşkilatlanmalardaki yetersizlikleri gösterdiklerine şahit olunmuştur. Global yapının geçmişi pozitif sözlerin çoğalmasına engel olabilecek veriler barındırmaktadır. Ancak süreç içerisinde, negatif fikir belirtmeye sebep olabilecek kaynağa da rastlanmamıştır. Günümüzde büyüyen sosyolojik oluşumların insanlık olarak içinde yer alınmaya devam edilmektedir. Sürecin şimdilik bu şekilde devamlılığı öngörülmüştür (Modelski, 2009:160).

2.4. Küreselleşme ve Dünyada Yoksulluk

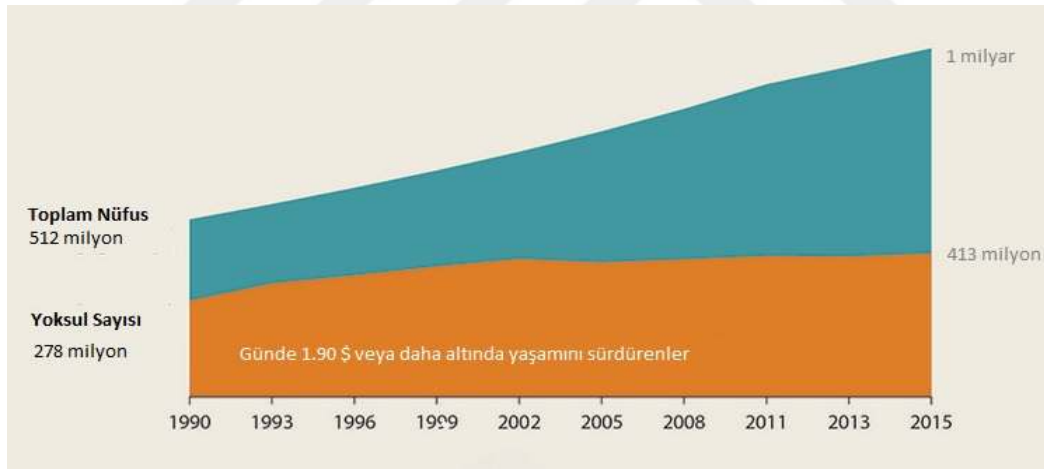
Yoksulluk kavramına gelindiğinde, kaotik ve kişilere bağlı değişebilen anlamlara sahip olabilmesi nedeniyle tanımlama aşamasının kolay olmadığı görülmüştür. Yoksulluğun anlamlandırılma aşamasında kullanılan yöntemlerle bu yöntemin sayısal bir biçimde şekillendiğine şahit olunmuştur. Rakamsal ifadelere dayanan limitlerin de ele geçen kazançların getirileriyle belirlendiği düşünüldüğünde yoksulluğun bir kazanç olmaması durumu olarak tanımlandığı görülmüştür. Kazanç eksikliği ya da yetersizliği olarak da gösterilebilen kavramdaki kazanç, aslında bir insanın hayatta kalabilmesi adına elinde bulunması zorunlu olan miktardan yola çıkılarak elde edilmiştir. Bunun için yoksulluk seviyesinin ölçümü adına kazanç sağlanabilecek tüm etkenlerin belirlenmesiyle birlikte mümkün hale gelmiştir. Bu düzeyin belirlenmesi ile kategorize edilen kimlik bazlı ayrımlar sayesinde yoksulluk noktasındaki insanlarla iletişim kolaylaşmıştır (Sapançalı, 2001:127; Dansuk, 1996:11).

Kendi içerisinde yoksulluk kavramının eşitsizlikle birlikte değerlendirilmesi gerekliliğini savunanlar olmuştur. Ayrıca eşitsizlik kavramının da sadece büyük devletlerle görece daha küçük devletler arasında olan bir değerlendirme yapmak için kullanılması doğru değildir. Çünkü eşitsizlik kavramı bir Demokratik Kongo Cumhuriyeti ile Almanya arasındaki inceleme ölçütü göreviyle kullanılabilirken, aynı zamanda ABD gibi bir ülkenin kendi içerisindeki değerlendirilmelerinde de kullanılmıştır. Örneğin, ABD’de 20. yüzyılın son çeyreğinde GSMH rakamları

yaklaşık %34 büyüklüğünde çoğalmıştır. Bununla birlikte çalışan sınıfın hemen hemen %70'inin yaklaşık olarak aldığı aylığın beşte biri nispetinde azalma tespit edilmiştir. Yani toplumsal tabakalaşmanın en dibinde konumlandırılan, en az kazanca sahip büyük bir popülasyon ABD'de çeyrek yüzyıl öncesine nazaran çok daha düşük gelir elde etmiştir. Dünyadaki en varlıklı devletlerin başında gösterilen ABD'nin net imal kapasitesi devamlılık içinde çoğalırken bu çoğalma işlemi toplumsal tabakalaşmanın en yukarısında bulunan az bir kesime hizmet etmiştir. Verilerin ortaya çıkardığı üzere bu koşullarda da eşitlikten bahsetmek kolay değildir (Bozkurt, 2011:209-210; Martin ve Schuman, 1997:123).

Afrika'da Yoksulluğun Azaltılması Bildirisi verilerine dayanarak oluşturulan Grafik 2.1'e göre, aşırı yoksulluk içerisinde yaşayan Afrikalıların payı önemli oranda azalmıştır. Bu oran 90'lı yıllarda %54 iken 21. yüzyılın ilk yıllarında %41'e düşmüştür. Aynı dönemde Afrika'daki yoksul insanların sayısı ise 90'lı yıllarda 278 milyondan 21. yüzyılda 413 milyona yükselmiştir.

Grafik 2.1: Afrika'da Yoksulluğun Azaltılması Bildirgesi Verileri

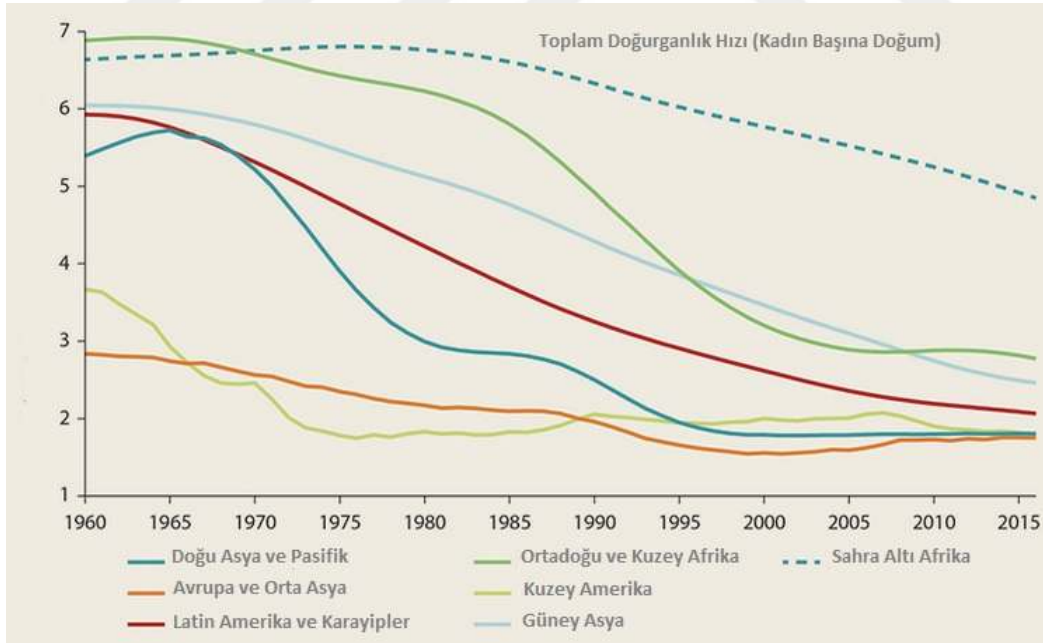
Kaynak: Dünya Bankası (2019); “Accelerating Poverty Reduction in Africa: In Five Charts”, <https://www.worldbank.org/en/region/afr/publication/accelerating-poverty-reduction-in-africa-in-five-charts>, (Erişim Tarihi: 20.02.2020).

Dünyanın çoğunluğunu etkisi altına alan ve küreselleşmenin sonrasında ortaya çıkan, ekonomilerin serbestleşmesi adına atılmış adımlar toplumsal iktisadi dengeleri değiştirirken yoksulluk kavramını farklı bir forma itmiştir. Eşitlik kavramının eski değerini yitirmesi ile birlikte sosyolojik kökene dayanan iktisadi teşebbüslerin getirilerinde azalmalar görülmüş ve yoksulluk büyük bir dönüşüme uğrayarak eskiye göre değişik birden fazla özellik kazanmakla birlikte öncesine “yeni” ibaresinin eklenmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Ekonomik serbestleşme

adına atılan adımlarla birlikte küresel imal tarzlarında beliren dönüşüm trendi, çalışma ve çalıştırma kültürünü farklılaşmaya uğratmıştır. Ülke yönetimlerinin bu dönemde iktisadi ve sosyolojik yapılar üzerindeki etkileri dönüşüm sürecine girmiş ve idarenin çoğu evresinde söz sahibi tutulduğu, sosyolojik oluşumlardaki bazı bölümler için adaleti sağladığı düzen mantığını değiştirerek, kişiler ile pazar koşullarının kendi doğal akışına izin veren iktisadi ve sosyolojik dağılımın pazar alanındaki koşullar ile yakından ilişkili hale geldiği, ülke yönetiminin süreçteki müdahalesini azalttığı bir konsept ortaya çıkmıştır (İpek, 2015:83).

Doğurganlık hızının incelendiği Grafik 2.2’de Afrika’da kadın başına doğurganlık hızının 2015 yılında 4,8 olduğu görülmektedir. Bu grafikte gösterildiği gibi Afrika insani açlığın günden güne büyüdüğü kıta olmuştur. Sahra Altı Afrika’daki birçok ülkede hızlı nüfus artışı ve yüksek doğurganlık yoksulluk gerçeğini çeşitli biçimlerde etkilemiştir. Afrika ülkelerinde kadın eğitiminin artırılması benzeri kadının toplumsal hayattaki konumunun farklılaştırılmasını da içeren aile planlaması uygulamaları da doğurganlıkla ilişkili olmuştur.

Grafik 2.2: Toplam Doğurganlık Hızı

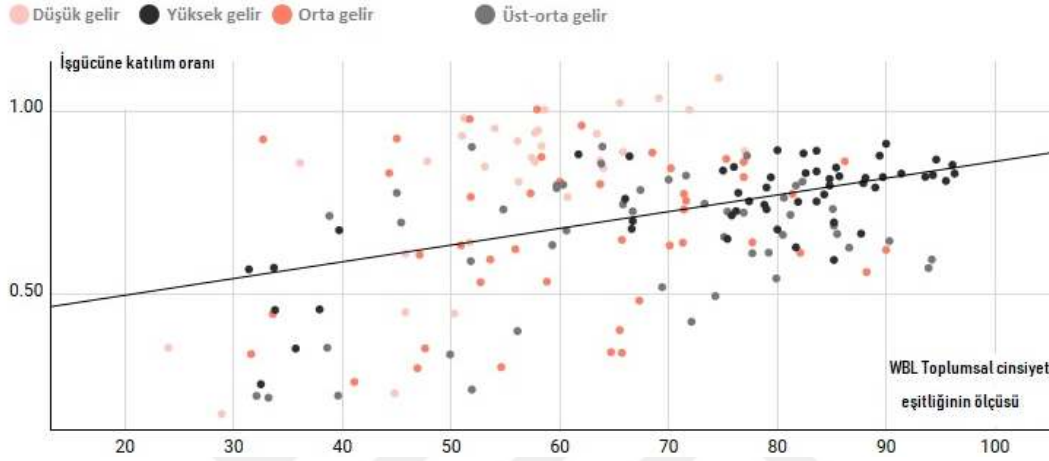

Kaynak: Dünya Bankası (2019); “Accelerating Poverty Reduction in Africa: In Five Charts”, <https://www.worldbank.org/en/region/afr/publication/accelerating-poverty-reduction-in-africa-in-five-charts>, (Erişim Tarihi: 20.02.2020).

Grafik 2.3’te yer alan yasal cinsiyet eşitliği tablosu incelendiğinde, günümüzde kadınları çalışmaktan uzaklaştıran ve iş sahibi olmalarını engelleyen kanunlara gömülü olan yaygın engeller olduğu anlaşılmaktadır. Dünya

Bankası'nın yayınladığı Kadınlar, İş Yaşamı ve Hukuk adlı raporda 104 ekonomideki kadınların belirli işlerde çalışmalarının engellendiği, 59 ekonomide iş yerlerindeki cinsel tacizlerle ilgili yasaların bulunmadığı ve 18 ekonomide ise kadınların çalışma özgürlüğünün kocaları tarafından engellenebildiği belirtilmiştir.

Grafik 2.3: Yasal Cinsiyet Eşitliği – İşgücüne Katılım

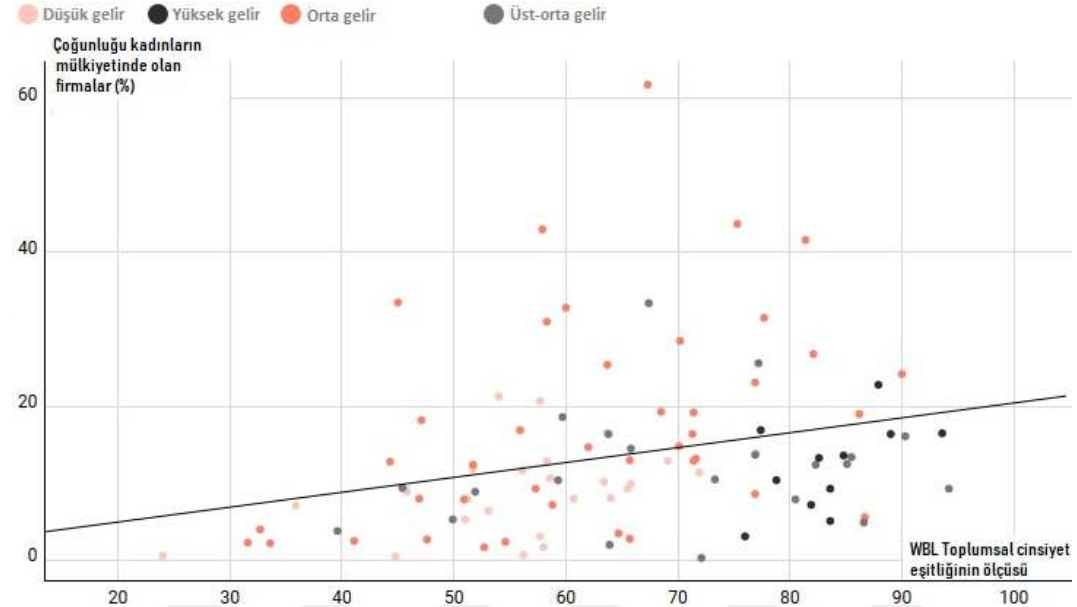
Kaynak: Dünya Bankası (2018); “Year in Review: 2018 in 14 Charts”, <https://www.worldbank.org/en/news/feature/2018/12/21/year-in-review-2018-in-14-charts>, (Erişim Tarihi: 20.02.2020).

Yoksulluk olgusunun kavramsal olarak analizini mümkün kılmak adına son zamanlarda sıkça başvurulan klasman metodu kullanılmıştır. Klasman metodunun kazandırdığı perspektifle değerlendirilme yoluna gidilmesinin de birden fazla sebebi olduğu görülmüştür. Bunlardan bazıları, kavramın geçmiş değerleriyle birlikte ele alınarak onu kökeniyle ilişkilendirme yoluyla gelecek adına düşünce belirtilmesini kolaylaştırmak ve yine kavramın zıtlıklarıyla birlikte değerlendirilmesinin yolunu açarak onun değerler içerisindeki yerini sağlamlaştırmak olarak belirtilmiştir. Bahsedilen sebeplerin her biri totalde günümüzdeki insan yaşamının evrenselleşen yapısı ile onun siyasi ve sosyal mekanizmasının birbiriyle bağlantıya sahip olduğu düşüncesini savunmuştur (Gün, 2010: 54).

Grafik 2.4'te işaret edildiği şekilde yasal cinsiyet eşitliğinin diğer bölgelere göre daha az oranda olan ülkelerde kendi işinin sahibi olan kadınların sayısı da aynı doğrultuda az olmuştur. Son iki yılda 65 ekonomideki hükümetler kadınların ekonomik katılım koşullarını düzenlemek amacıyla 87 adet yasal reform gerçekleştirmiştir. Bununla birlikte, son zamanlarda başlatılan Kadın Girişimciler

Finans İniyatifi uygulamasının gelişmekte olan ÷lkelerdeki kadın girişimcilerinin cinsiyet finansmanı açığına kapatmasına yardım etmekte başarı sağlayarak toplam yardım miktarının 1,6 milyar doları aşması beklentileri mevcuttur.

Grafik 2.4: Yasal Cinsiyet Eşitliğı – Kadın Girişimciler

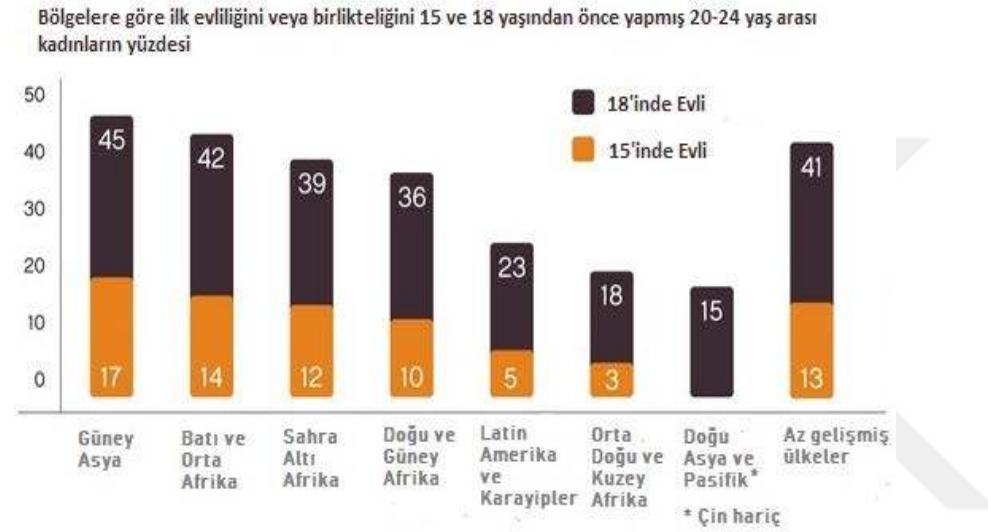
Kaynak: Dünya Bankası (2018); “Year in Review: 2018 in 14 Charts”, <https://www.worldbank.org/en/news/feature/2018/12/21/year-in-review-2018-in-14-charts>, (Erişim Tarihi: 20.02.2020).

Kendi arasında sıkı bağılara sahip birbirinden farklı noktaların neredeyse bir çatı altında toplanmasıyla oluşan evrensel yapının getirileriyle birlikte toplumsal hareketlenmelerdeki dönüşümlerin gözle görülür hale gelmesi kaçınılmaz olarak gösterilmiştir. Yoksulluk kavramı da toplumsal hareketlenmelerdeki dönüşümlerden nasibini almıştır. Dönüşümün fark edildiğı ilk yer kavramdaki mana noktası olarak tespit edilmiştir. Yoksulluğun önceki manasıyla genelde, çalışma sahasına dahil olmakta başarı aramayı süreklilik haline getiren ancak aradığı başarıyı bir türlü yakalayamayıp boş halde kalan kesimi tanımlamakta kullanılmıştır. Ancak yeni dönemdeki manası, sadece boşta kalan parçaları tanımlamadan onu kurtarmıştır (Kesgin, 2013:134).

Kız çocuklarına ve kadınlara yönelik ayrımcılığın sürdür÷lmesi açılığın ve ağır yoksulluğun azalmasının ya da ortadan kalkmasının önüne geçecektir. Düşük gelire sahip ÷lkelerin çoğunda tüketilen gıdaların büyük bir kısmını kadın çiftçiler üretmektedir. Ancak cinsiyet ayrımcılığı onların verimliliklerini ortadan

kaldırmaktadır. Kadınlardan sadece ücretsiz değil aynı zamanda sürekli sunulan su ve elektrik benzeri hayatı kolaylaştırıcı etkenler olmadan düşük gelire sahip yerlerde daha zahmetli ve bir o kadar da zaman alıcı özellikteki ev işlerini üstlenmeleri beklenmektedir. Eğitim kavramına yapılan yatırımların çoğalması daha çok kız çocuklarının yoksulluğu ortadan kaldırıcı çalışmalarda görev almasının yolunu açacaktır. Böylece Grafik 2.5'te Sahra Altı Afrika ülkelerinde görülen oranı %12'den daha alt rakamlara inebilecektir.

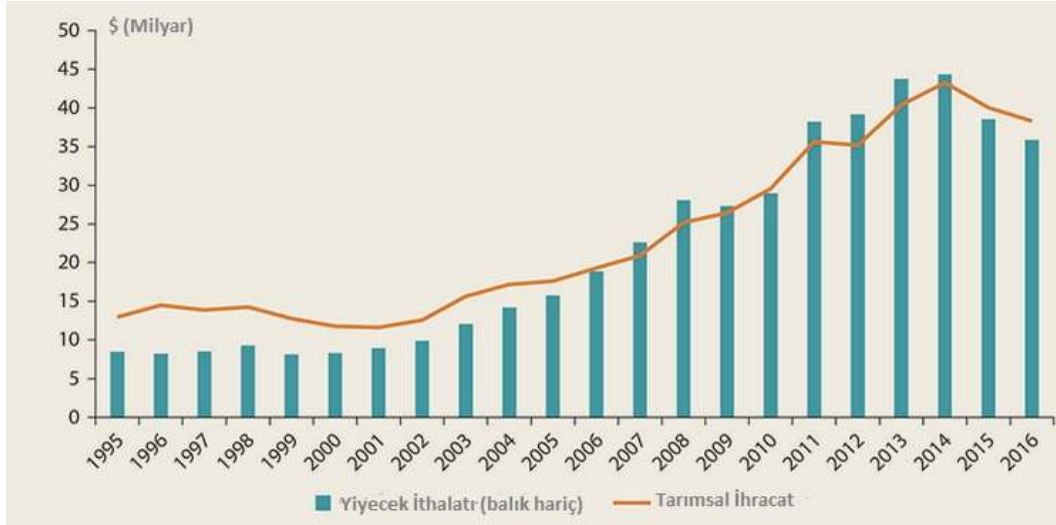
Grafik 2.5: Kız Çocuklarının Evlilik Yüzdeleri

Kaynak: Bread for the World (2019); “Hunger Report”, <https://www.bread.org/report/2019-hunger-report>, (Erişim Tarihi: 20.02.2020).

Grafik 2.6'da yer alan verilere göre, Afrika'nın gıda ithalatı son yıllarda net bir biçimde artış göstermiştir. 21. yüzyıl başlarında 10 milyar dolar seviyelerinde olan rakamlar günümüzde 30 milyar doların üzerine çıkmıştır. Yakın döneme kadar küçük araziler üzerinde ve hayvanlarla aynı ortamlarda gerçekleştirilen temel gıda ürünlerini elde etme girişimleri Afrika'daki yoksul kesimin gıda yetiştirme sisteminden faydalanmasına yardımcı olmuştur. Küçük çaplı tarımsal girişimlere tarımsal araştırmalar, geliştirmeler ve altyapı yatırımları eşlik etmelidir. Yoksul durumdaki çiftçilerin verim arttıracak teknik ekipmanlara ulaşım sağlayabilmeleri yoksulluk için de kaydedilmiş bir gelişmedir.

Grafik 2.6: Gıda İthalatı ve Tarımsal İhracat

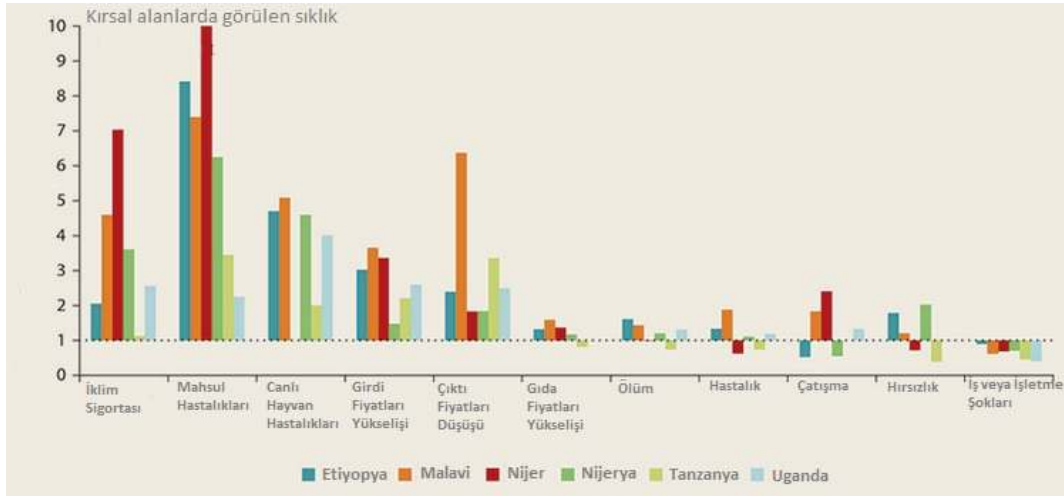
Kaynak: Dünya Bankası (2019); “Accelerating Poverty Reduction in Africa: In Five Charts”, <https://www.worldbank.org/en/region/afr/publication/accelerating-poverty-reduction-in-africa-in-five-charts>, (Erişim Tarihi: 20.02.2020).

Toplumsal yapının içerisinde yoksulluk düşüncesiyle beraber oluşturulan ortam kapitalizm fikrinin ortaya çıkmak için hareketlendiği zamandan başlayıp aynı fikrin evrensel çapa ulaştığı noktaya kadar arada geçen süre boyunca değişik aşamalara uğramakla döneme etkileyici kabiliyetler katmıştır. Evrensel yapının içerisinde insan emeğinin kullanımı noktasının dizaynı varlıkların ulus dışına taşınmasına, ülke çapından çıkılıp dünya çaplı planların oluşturulması adına adımlar atılmasına ve bu düzenle birlikte kullanılmaya başlanmış toplumsal sistemlerle birlikte devamlılık kazanan gelişim süreçleri, küreselleşmenin sonucuyla ulaşılan bağlılığa sahip oluşumların çıkarına hizmet etmemiştir. Bu hareketliliğin neticesi iki şekilde görülmüştür. Birincisi kavramın evrensel sistematik dahilindeki korkulacak ve önlem alınması gerekliliği doğuracak bir değer olarak adlandırılmasına yol açmıştır. İkincisi ise kavramın daha önce ulaşamadığı kapsama ulaşması olarak gösterilmiştir. Zaman içerisindeki değişimlerle benzer neticelere sahip, iktisadi kuralların söz sahibi olduğu ve evrensel bağlar bulunduran kapsamlı bir yapı oluşturulmuştur (Karakaş, 2010:3; Bhalla ve Lapeyre, 2004:3).

Grafik 2.7’de kırsal yaşam kavramıyla ilgili bazı Afrika ülkelerine ait veriler yer almaktadır. Sürekli ve sigortasız çalışmanın insanları, aileleri ve toplumları büyük bir yoksulluk döngüsünün içerisine ittiği örneklerine rastlanmıştır. Afrika’daki yoksulların beşte dördünün bulunduğu kırsal yaşam, insanlar için

genellikle kentsel yaşamdan daha büyük riskler barındırmıştır. Canlı hayvan hastalıkları, ölümler ve gıda fiyatlarının yükselişi benzeri noktalar bunlardan bazılarını oluşturmuştur. İnsanların gelişimini sağlamak veya onları geri düşmekten ya da yoksullukla karşı karşıya kalmaktan kurtarmak için bu tip risklerin doğurduğu kırılganlığın azalması daha fazla önem kazanmıştır. İyi yanı şöyle ki, bu tip kırılganlıkların çoğunluğu kamu ve özel sektör kurum kanalları vasıtası ile ortadan kaldırılabilir nitelik taşımışlardır.

Grafik 2.7: Afrika'nın Kırsal Yaşam İstatistikleri

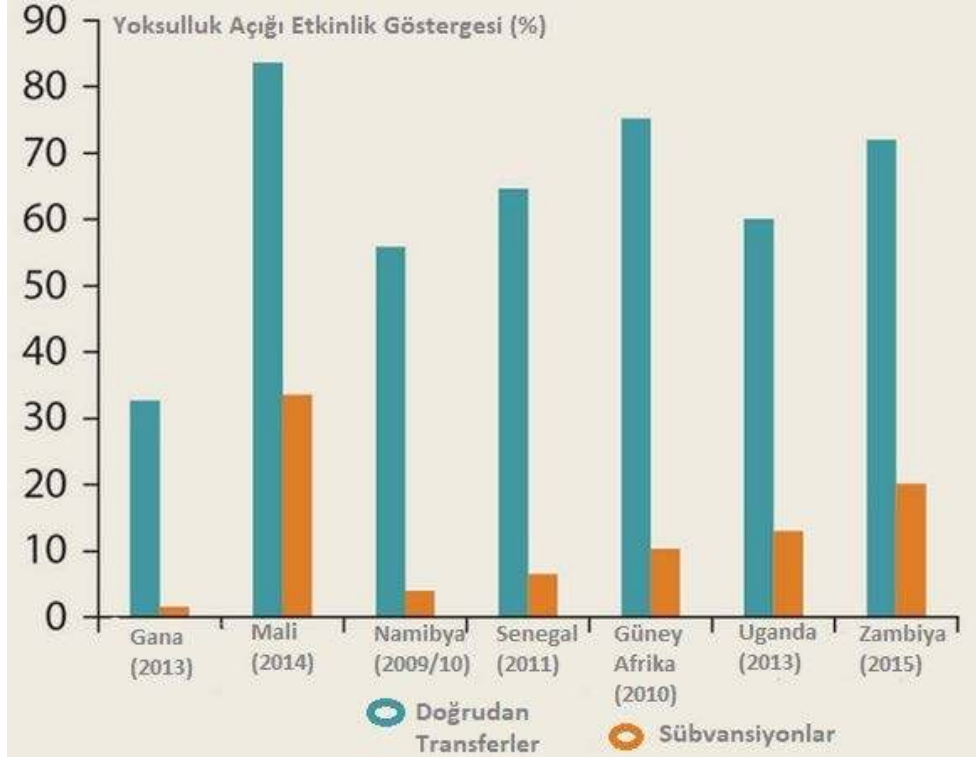

Kaynak: Dünya Bankası (2019); “Accelerating Poverty Reduction in Africa: In Five Charts”, <https://www.worldbank.org/en/region/afr/publication/accelerating-poverty-reduction-in-africa-in-five-charts>, (Erişim Tarihi: 20.02.2020).

Grafik 2.8’de uygulanan doğrudan transfer ve daha çok kamudan gelen destekleme politikaları değerlendirilmiştir. Grafik 2.8’deki verilere göre kıtadaki diğer ülkelere nazaran ekonomik durumu daha iyi noktada olan Güney Afrika’daki desteklerin yeterli oranda olmadığı görülmüştür. Ancak bir diğer ülke olan Mali’deki oranın diğerlerine nazaran farklı olduğu tespit edilmiştir. Günümüzde yoksulluğu azaltan programlara harcanan para yeterli değildir ve yoksullar için büyük önem taşıyan alanlarda yapılan harcamalar da genellikle verimli değildir. İnsanların ve şirketlerin vergi kurallarına uymalarını sağlayarak ülkelerin yoksullukla mücadele gündemlerini finanse etmek için önemli kaynakları kaçırmamak amacıyla daha fazla kaynağa ihtiyaç duydukları tespit edilmiştir. Ancak ülkeler daha fazla finansman ayırarak ve daha da önemlisi genel harcamalarını yoksullar için daha verimli hale getirerek yoksulluk finansman açığını da ele almalıdırlar. Resmi kalkınma yardımlarının yakın gelecekte

devletlerin içerisinde varlıklarını devam ettirmeleriyle birlikte yoksulluğa olan etkilerini de sürdürdükleri görülmüştür.

Grafik 2.8: Doğrudan Transferler ve Sübvansiyonlar

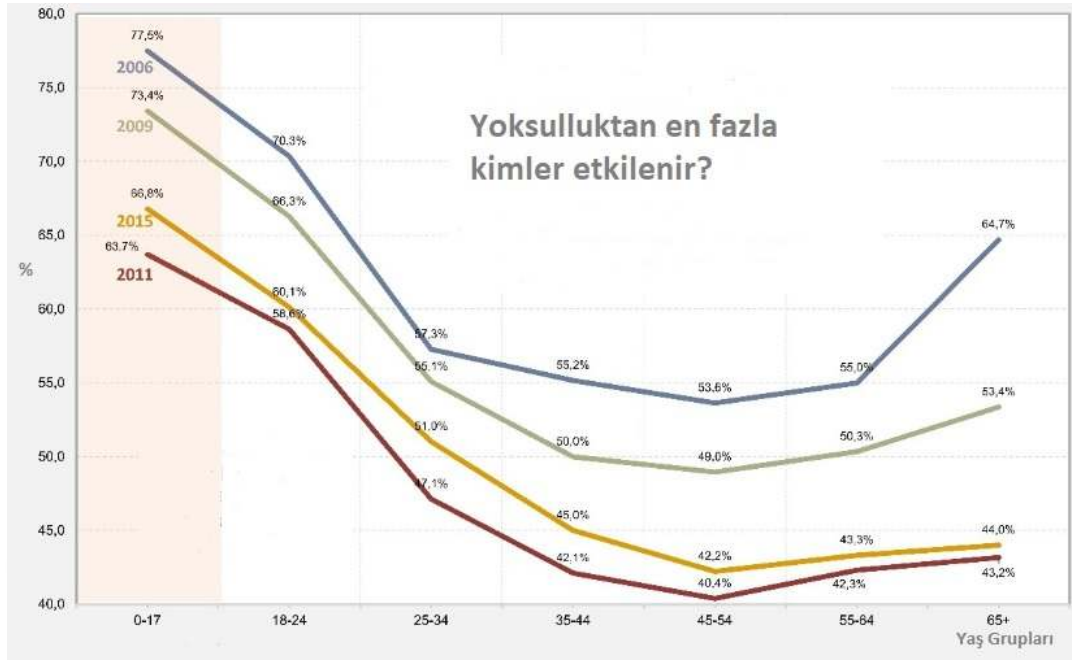
Kaynak: Dünya Bankası (2019); “Accelerating Poverty Reduction in Africa: In Five Charts”, <https://www.worldbank.org/en/region/afr/publication/accelerating-poverty-reduction-in-africa-in-five-charts>, (Erişim Tarihi: 20.02.2020).

20. yüzyılın son çeyreğinde siyasal düşünce noktasında fikirlerini kalıplara hapsedmeyi tercih eden dönemin ekonomistleri devlet yöneticilerinin fikirlerindeki değişikliklere sebep olarak gösterilmişlerdir. İşaret edilen ekonomistlerin güvendiği yeni sistematığın kökenleri rekabet noktası olarak tespit edilmiştir. Gelişme ve ilerleme gibi pozitif terimlerin rekabet olgusuyla ilişkilendirilerek geniş pazar ekonomisinin insan yaşamındaki tüm sahalara yayılması önerilmiştir. Bu sistemin başlıca kuralları arasında devletlerin, insanların çalışma ortamlarındaki elastikiyetinde çoğalma olarak gösterilmiştir. Böylece yeni yapıda çalışanların, imal süreçlerinde harcadıkları tüm değerlerin kontrolü, yönlendirilmesi ve sahip çıkılması görevlerini de üstlenmeleri gereklilik haline dönüşmüştür. Bu dönüşüm neticesinde de henüz stabilizasyona kavuşamamış evrensel görünümlü bir oluşum doğmuştur. Bu oluşuma da prekarya ismi uygun görülmüştür (Standing, 2014:11).

Toplumsal tabakalaşmaların tarihteki birçok dönemde kendine yer bulması insanoğlunun büyük çoğunlukla sınıflı bir yapıda yaşamını sürdürdüğünü kanıtlar niteliktedir. Dönemin yenilerinden olarak gösterilen ve iktisatçılar tarafından inşa edilen sistemin de toplumsal tabakaları görerek ona uygun politikalar geliştirme yolunu aradığı görülmüştür. Toplumsal tabakaların kendi içerisinde var ettiği durum, prekarya olarak adlandırılan karma bir nosyonun ortaya çıkmasını sağlamıştır. Dönemin ekonomistlerince ortaya atılan yeni paradigma kurallarına uygun biçimde, çalışan ortamı içerisindeki önemli etkenlerden patronlar ve tek başına işini yürütenler ayrı olarak değerlendirilirse, işçilerin çalışma ortamlarındaki asıl farklılık, aylıklı ve sigortalı işçiler ile paralı mesai koşullarında yaşamını sürdürenlerin şartlarında ortaya çıkmıştır. Bu kesimlerden birinde patronuna karşı sağladığı değerlerle emeğe paha biçilirken diğerinde ise yapılan işin fiziksel sayısı kadar emeğinin karşılığını alır ya da ölçüt olarak zaman tercih edilmiştir (Standing, 2014:23; McGovern vd., 2008; Goldthorpe, 2007).

Grafik 2.9'da yoksulluktan etkilenenlerin toplumsal yaş gruplarına göre dağılımı bilgileri verilmiştir. 2011 ile 2015 yılları arasında Güney Afrika ekonomisi yavaş gelişim yapısıyla sürekli yüksek işsizlik seviyeleri, düşük emtia fiyatları, daha düşük yatırım seviyeleri, hane halklarının krediye daha fazla bağımlılığı ve politika belirsizliği benzeri birçok problemle karşı karşıya kalmıştır. Bu dönem Güney Afrika hane halkının mali sağlığının ekonomik baskılar altında ortadan kalktığını ve daha fazla hane halkının yoksulluğun içerisine itildiğini yansıtmıştır. Genel manada yoksulluk ana kurbanlarını çocuklar, siyah Afrikalılar, kadınlar, kırsal alanda yaşayanlar ve eğitim seviyesi düşük olanlar arasından seçmiştir. Grafiğe göre, yoksulluğun 0-17 yaş arası çocuklar arasında en yüksek seviyeye sahip olmakla beraber bu seviyenin yaş arttıkça düşme eğilimine girdiği ve 55 yaş seviyesinden sonra da yeniden çoğalmaya başladığı görülmüştür.

Grafik 2.9: Yaşlara Göre Yoksulluktan Etkilenenler

Kaynak: Stats Sa (2017); “Poverty on the Rise in South Africa”, <http://www.statssa.gov.za/?p=10334>, (Erişim Tarihi: 20.02.2020).

2.5. Yoksul Çalışanlar Sorununun Ortaya Çıkışı

Sosyolojik oluşumların içerisinde insan yaşamının yönlendirici ve şekillendirici etkenlerini kapsayan ekonomik değerler kavramı asıl noktaların tespitinde kullanılmıştır. Sosyolojik değerlerin insan yaşamını hangi oranda değişikliğe uğrattığı konusuyla toplumbilimciler diğerlerine göre daha fazla ilgili olmuşlardır. İktisadi değerler ise insanın çalışma yaşamı içerisinde günümüzün koşullarındaki evrensel yapılarda insanlara konum kazandırma veya var olan konumlarını güçlendirme adına oluşturulan görevleri üstlenmiştir. Toplumbilimcilerin bir kısmı ile iktisatçıların belirli bir kısmı insan yaşamında yer kaplayan iktisadi değerlerin kendilerini ilgilendirdiği gerekçesiyle onların incelemesi zorunluluğunu savunmuştur. Bir başka deyişle her iki kesim inceleme alanlarına dahil etmekte oldukları konuların başkaları tarafından değerlendirilmesinin önünü kapatmak adına hareketlerde bulunmuştur (Bozkurt, 2011:299).

Kavramsal açıdan iktisadi değerlerin tanımlanması anında kullanılan terimler önem ya da istek manası içermişlerdir. Bu noktadan hareketle birden fazla alanda uzman kişilerce değerlerin içerikleri ve yönlendirilmesi gereken konum tartışma konusu olmuştur. İktisatçılara göre değerlendirmede kullanılan

kavramlar insanoğlunun refahı ve gelişimi ile ilgilidir. Bu nedenle oluşturulmuş iktisadi yapıların işlevlerinin ya da verdiği hizmetlerin iktisadi anlamda değeri insanoğlunun refahına yaptığı katkı ile ölçülmüştür. Ayrıca ortaya çıkarılmış olan tek değer kavramı da bahsedilenler değil, genelde en yakın olanlarıdır. Politika seçeneklerinin değerlendirilmesinde fayda-maliyet analizi ve doğal kaynakların zarar gördüğü hallerde yeterliliğin ölçülmesi amacıyla bu kavram neredeyse siyasi duruş kadar büyük önceliğe sahip olmuştur (Bockstael vd., 2000:1385).

Bir kavram olarak yoksulluğun ortaya çıkışı bin altı yüzlü yılları bulmuştur. Bin altı yüzlü yıllarda ortaya çıkan bu kavramla ilgili ilk araştırma ve değerlendirmelerin çoğunlukla liberal kesimin temsilcilerince başlatıldığı görülmüştür. Liberal kesimin temsilcilerinin bu kavram üzerine inşa ettikleri değerlendirmeleri genelde varlıklar üzerinden olmuştur. İlk dönemlerde gerçekleştirilen değerlendirmeler ile bugünün koşullarında oluşturulan değerlendirmelerdeki benzerlik oranlarının yüksekliği konunun ilgi uyandıran yanlarından biri olmuştur. Değerlendirmelerin öznesinde genellikle insanın düştüğü durum ve onun sahip olduğu hakların yer alması göze çarpmıştır. İnsanların içerisindeki yoksul kesimi ötekileştirerek çağdaş sosyolojik dengenin kurulma ihtimalinin düşüklüğü de değerlendirmelerin içeriğinde yer almıştır (Gün, 2010:30).

Yoksul çalışanlar ya da çalışan yoksullar kavramı ilk olarak 20. yüzyılın birinci çeyreğinde dillendirilmiştir. Bugünün koşullarında sıkça kullanılan bu kavram, anormal ve uygunsuz çalışma koşullarının artması ile birlikte başta batı Avrupa'daki devletleri içerecek şekilde bütün dünya coğrafyasında sıkça gündemde kalmıştır. Toplumsal anlamda hareket halinde bulunan yoksulları içinde barındıran çalışan yoksulluğu, iktisadi manada sosyolojik kurumlarda hareketsiz kalanları dışarıda bırakmıştır. Anlamlandırma noktasında da ülkelerin bulunduğu coğrafyaya ve bulunduğu iktisadi duruma bağlı olarak farklılıklar içinde yer aldığı tespit edilmiştir. Coğrafya ve iktisadi koşulların çalışan üzerindeki etkisinin bu noktada söz sahibi olduğu görülmüştür (Kapar, 2005:53; Pena-Casas ve Latta, 2004:1). Varlıklı sosyolojik taraf, içinde bulunduğu yerden ayrılmak yolu ile farklı yerler için girdiği araştırmada avantaj elde etmiştir. Bununla birlikte günün teknolojilerinin kazanımlarından aktif yararlanmakta eksik

kalan tarafa göre onları aktif kullananlar ve imal aşamalarının hemen her noktasında onlara yer açanlar doğal aktivite yeteneği elde etmiştir. Bu sayede denk olmayan sosyolojik ve ekonomik bağıntı devamlılık halindedir. Teknik ilerlemenin getirdiği kazanımlara dahil olamayanlar sosyolojik ve iktisadi oluşumlara da dahil olmakta başarı sağlayamamıştır. Küresel gelişim süreçleri evrensel sistematlere karşın genetik özelliğini yansıtmaktan geri kalmamıştır (Kesgin, 2013:132; Mishra, 1999:92).

Kamusal anlamda sadece Amerika Birleşik Devletleri'nde açıkça tarif edilen çalışan yoksullar kavramı, 20. yüzyılın ortalarından itibaren Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan aktif çalışan kesim içerikli çalışmalarda özne olarak kullanılmıştır. Birleşik Devletlerde, senenin asgari yarısında aktif çalışma halinde bulunan, aynı zamanda yeni çalışma alanları ve yerleri araştırması içerisinde bulunan veya kısa süreli işlerde kendine yer bulan ama yine de fakir sosyolojik oluşumlarda yaşamını sürdüren kişiler, çalışan yoksullar grubunun içinde konumlandırılmıştır (Kapar, 2005:53; BLS, 2003:1). Geçmişte kapitalizm koşullarının içerisine doğru ulaşırken yoksulluk olgusu çalışan toplumsal kesim dahilindeki günlük yaşanan durum görünümüyle çalışan yoksulları anımsatacak biçimde şematize edilmiştir. Bin sekizyüzlü yılların klasik dönem ekonomistlerinin her biri yoksul çalışanları içeren fikirlere sahip olmuşlardır. Bu dönemin ekonomistlerinden Adam Smith, Ulusların Zenginliği isimli eserinde yoksul çalışanları iktisadi gelişim ile toplumsal mağduriyet kavramları üzerinde konumlandırmıştır. Yakın dönemin bir diğer ekonomisti olan John Stuart Mill'e göre bu kavram insanlardaki eğitim seviyesinin olması gerektiği yerde olmaması durumunda ortaya çıkabilecek bir olgu biçimindedir. Karl Marx ise bu kavramı kapitalist düzenin devamlılığı içerisinde vazgeçilmesi mümkün olmayan önemli bir sosyolojik bölüm göreviyle sınıflandırmıştır (Erdoğan ve Kutlu, 2014:65; Rauhut vd., 2005). Aynı dönemde yaşamış Polonya doğumlu Alman politika teorisyeni Rosa Luxemburg'a göre çalışan yoksulluğu gelişmemişlikle yakından ilişkilidir. Gelişme üzerine yeni çalışmalarda bulunan dönemin ünlü düşünürü yaptığı çalışmalar neticesinde, ülkelerdeki az veya yavaş ilerleme problemini kapitalizm öncesi iktisadi yapıların kapitalizm sonrası iktisadi sistemler tarafından evrensel pazara dahil edilmesine dayandırmıştır. Dahil olma süreci birden fazla basamaktan sonra olgunlaşmıştır (Özcan, 1980:64; Bouzidi, 1975:231).

Kapitalist sistemin öncesindeki tekrarlı imal biçimlerinin sosyolojik yapılardakileri yalnızca çalışanlardan meydana geldiği hipotezinin destekçisi olarak görüldüğünde dönemdeki yoksulluk için önemli görülen kazanç satışı da olasılık dışına itileceği düşünülmüştür. Bu nedenle de Rosa Luxemburg'un yoksullukla bağlantılı olarak Sermaye Birikimi isimli kitabında da incelediği mali birikimin, sürdürülebilirliğini kaybetmeme adına fazla imal yöntemiyle ayakta kaldığı fark edilmiştir. Çift tarafa sahip sosyolojik oluşumun içinde var olduğu düşünüldüğünde otonom hale gelme sürecinin imal oranını çoğaltmakla birlikte çalışan sayısındaki büyümeye de sebep olduğu şartlarla beraber büyüyen ve elden çıkarılamayan fazla mamul birikmiş olacağı belirtilmiştir. Fakat servet yığını yapabilmek amacıyla oluşan fazla mamulün takas düzeneği kullanılarak fazlaca katma değer kazanmak için sisteme dahil edilmesi gerekliliği doğmuştur. Ortada nakit para azlığı nedeniyle elden çıkarılamayan fazla imal dahilinde varlık özelliği kazandırılmayı arayan bir kitle oluşmuştur. Luxemburg bu kitlenin sadece kazanca çevrildiğinde sermaye birikimi olarak yarar sağlayacağını belirtmiştir (Luxemburg, 2004:13).

Yoksul çalışanlar olgusu Karl Marx tarafından da önem verilerek incelenmiştir. Toplumsal tabakaların dengesizliği üzerinden anlamlandırmaya kalktığı kavramı Marx kendi bakış açısıyla irdemiştir. Karl Marx, yoksul çalışanları başka bir toplumsal grup biçimiyle adlandırmaya çalışanların bakış açılarını anlamlandırmaya çalışarak onların yoksul çalışanları birer öteki grup olarak değerlendirmesinin anlamsızlığını gösterme niyeti taşımıştır. Öteki grup olarak görenlerin tersine o toplumun içerisinde ayrılması mümkün olmayan bir grup olduğunu işaret etmiştir. Yoksul çalışanlar kavramı olarak, görünen durumda sosyolojik haklarla birlikte kazanılan pozitif görünüm ve kıymetin ekonomik varlıklar göz önünde bulundurularak parçalara ayrılma işlemini ötekileştirme yoluyla sonuca ulaştırılması mümkün görülmemiştir. Büyüyen süratle sahip iktisadi gelişim zamanlarında yoksul çalışanların sosyolojik ağırlığı azalmıştır. Fakat çalışan kesimin ekonomik refahının sağlanması göreceli toplumsal refahtaki ilerleme ile paralellik taşıdığı da söylenmiştir (Erdoğan ve Kutlu, 2014:66; Marx, 1969:57). Yoksul çalışanlar kesimini irdelerken dönemin düşünürlerinden olan Karl Marx'ın yararlandığı diğer bir unsur sosyolojik tabakaların dahilindeki kazanç dengesizliği olarak belirttiğine şahit olunmuştur. Kazançtaki başlıklar

kapitalist yapı içerisindeki değişik iktisadi aktivitelere özgü gereklilik olarak gösterilen değişik bilgi birikimi ve kabiliyet seviyesini bünyesinde bulunduran çalışma kuvveti şekillerinin ortaya çıkarılması ve tekrarlı imal işlemleri dolayısıyla ihtiyaç olarak görülmüştür. Çalışma kuvvetinin toplumsal tekrarlı imal hesaplamalarındaki kazanç dağılımında oluşan yapı aracılığıyla bölüştürülerek çalışanların kendi tabakası içerisindeki imkan ve kazanç dengesi var olan kazanç dağılımındaki sistematikte tekrarlanan devamlılığa sebep olmuştur (Erdoğdu ve Kutlu, 2014:66; Peet, 1975). Konunun içeriğinde Karl Marx'ın kendi dünya görüşü dahilindeki toplumsal tabakaları ilgilendiren ve iktisadi denklemleri içeren fikirleri yer almıştır. Düşüncelerin içerik ve odağında bulunan olguların başında yoksul çalışanların yer aldığı görülmüştür. Çünkü yoksulluğun kendisi zaten onun döneminin sosyolojik yapısını şekillendiren etkenlerden biri olarak göze çarpmıştır.

Çalışan yoksullara toplumun içerisinde bir konum atfeden Karl Marx, bu grubu irdelerken kullandığı son unsuru da, varlıkların toplanma sürecinde oluşturulmuş asıl çalışanların haricindeki ekibin çalışmasını sağlayan etkenler olarak göstermiştir. Kendisi zaten genel manada kapitalist iktisadi yapı içerisinde süreklilik kazanan varlıkların gerektiğinde yardımcı kuvvet görevini üstlenebilecek çalışan ekibine gereksinim hissettiğini ifade eden görüşe sahiptir. Ekonomik yapının devamlılığıyla bağlantılı bir şekilde, ihtiyaca göre bazen çalıştırılıp bazen kenarda bekletilen bu yardımcı kuvvet ekibi aslında bir çalışan yoksul grubunu şematize etmiştir. Oluşturulan bu ekibin dahilindekiler aktif olarak çalıştırıldıkları zaman da temsil ettikleri grup üyeleriyle birlikte yoksul çalışanlar adıyla hem iktisadi kazanç hem de sosyal haklar açısından kazanım basamaklarının en son derecesinde konumlandırılmıştır. Toprak işleyerek geçimini sağlama yoluna gitmiş toplumsal kesimdeki aşırı kişi sayısının ortaya çıkardığı görünmeyen çalışma yoksunluğuna sahip toplumun alt tabakasında konumlandırılanlar da yardımcı kuvvet olarak kullanılmak istenmiştir. Bu ihtiyaca göre asıl göreve getirilme fikrinin oluşturduğu dağınık sistemde var olan şartların çalışanları refah eksikliğine sürüklediği söylenmiştir (Erdoğdu ve Kutlu, 2014:66). Bunun getirdiği bir netice görünümüyle toplumsal şartlarda doğal olarak oluşan eşitsizlik, yoksulluğun görünümünde biçim farklılıklarına neden olmuştur. Artık manasını ekonomik aktivitelerin sonucunda kazanan ve yoksulluk

olarak dışa vurulan kavramın içeriğinde yer alan yeni dönemin izleriyle muhtaç kesimde harcama kültürü ortaya çıkmıştır. Evvelki yıllarda genel olarak yoksunluk gerekli çalışma şartlarına sahip olamayanların düştükleri durumla anılandırılmış bu pozisyonun bir neticesi şeklinde düşünülmüştür. Bununla birlikte işsizliğin olmadığı ekonomik şartların içerisinde de yoksulluğun ortaya çıkma ihtimalinin olabileceği kanısını savunan düşünürlere de rastlanmıştır (Karakaş, 2006:11).

2.6. Yeni Toplumsal Sınıfın Ortaya Çıkışı

20. yüzyılın son çeyreğinde global varlık ekonomisindeki genişleme eğilimi, endüstriyel sosyolojik oluşumlarda rastlanan sistematik değişimlerin görünür hale gelmesi ile paralel bir şekilde fark edilmeye başlanan çalışma koşullarındaki eksiklikler toplumsal işleyişte söz sahibi olma konumuna ulaşmıştır (Tunç, 2014:244; Sapançalı, 2005:59). Toplumdaki ekonomik oluşumların egemenliği altında işlevini sürdüren yapılarıdaki yoksunluğun görünürlüğünün artması ekonomiyi yönetenlerin elindeki gücü de arttırıcı etken olarak lanse edilmiştir. Buradaki gücün kaynağını oluşturan değerler ekonomik işleyişin dâhilinde bulunan dönüştürme ve yönlendirme kuvvetine sahip veriler üzerine inşa edilmiştir. Yoksul çalışanlar buradaki dönüştürme ve yönlendirme gücünün sağlayıcıları arasında yer almamıştır. Yoksul çalışanlardan bahsedilen birçok yerde 20. yüzyılın son çeyreğinde batı Avrupalı toplumbilimciler aracılığıyla bilim dünyasına kazandırılan prekarya ise özellikle sürekli olmayan çalışanları işaret etmek amacıyla yararlanılan bir sosyal kavram olarak görülmüştür. Sürekli işçilik özelliğine kavuşamama prekarya için tanımlamada kullanılan ayırıcı bir unsur haline dönüşmüştür. Çalışma yaşamındaki bir kesimin ifade edilmesinde değerlendirilen bu kavramdaki ayırıcı nokta sürekliliği garanti olmayan çalışanların çeşitli kaynaklarda yer verilme yoluyla topluma tanıtması olmuştur (Standing, 2017:24).

Çalışma yaşamında bulunan önemli ihtiyaçlar arasındaki güvenlik kavramının bulundurulmadığı sosyal yaşamdaki görünümün dikkat çekmek adına özel olarak isimlendirildiği görülmüştür. Bu şekilde ortaya atılan tanımlama, insanlar için süreklilik ve güvence gibi değerlerin önemini ortaya çıkaran verileri oluşturmuştur. Doğal yaşam koşulları içerisinde bulunan insanlar için sosyal

güvencenin önemindeki seviye yüksekliğinin de normal karşılanması gerekmektedir. Güneydoğu Asya coğrafyasında prekarya uzun süre yoksul çalışanların oluşturduğu grubu tanımlamada kullanılan kelimelerle benzer manalara gelecek biçimde değerlendirilmiştir. Bunun sebebi insanların toplumsal refah eksikliği ortaya çıktığı zaman zor durumda kalabileceği gerçekliği gösterilmiştir. Toplumsal denge içerisinde devam eden iş yaşamında hesap edilemeyen ve imal faaliyetlerinin sürekliliğini de etkileme gücüne sahip zamansız ortaya çıkabilecek işçi hareketleri sayesinde de sendikal oluşumların yolu açılmıştır (Standing, 2017:25; Obinger, 2009; Ueno, 2007).

İmal faaliyetlerindeki anti merkezîyetçilik hareketleri sonrası birbirine bağlantılı yapılanmaların ortaya çıkışı, çalışma faaliyetlerinin özelliklerini ve koşullarını elastikiyete doğru yönlendirme ile birlikte genel olarak kadın çalışanların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kadınların çalışma yaşamına dahil olması maaşlardan elde edilen kazançların eskiye göre düşük seviyede yer almasına yol açmıştır. İmal faaliyetlerinde ortaya çıkan bu sosyolojik etki içerikli farklılaşma hareketi, kadın ve erkeklerin çalışma hayatındaki konumlarında da eskiye göre değişime sebep olmuştur. İktisadi ve politik manada ülkedeki dengeleri korumak olarak gösterilen farklılaşma insanoğlu için en nihayetinde yeni ortaya çıkabilecek parasal kuvvet sahiplerinin müdahalesiyle karşı karşıya da kalabilmiştir (Vatansever, 2013:6-7; Streeck, 2012:32). Düzenin farklılaşmasıyla yakından ilişkili bir şekilde evrensel çaplı çoğalma eğiliminde olup özelliklerinin içerdiği çalıştırılma garantisinden bir hayli uzak kesimin temsil ettiği grupsuz bir oluşumun anlamlandırılmış haline de prekarya ismi verilmiştir. Süreklilik halindeki ekonomik kazanç ve çalışmanın güvencesinden uzak bir platform içinde çalışanların parçalar halinde bu kesime katıldığı görülmüştür. Bu grubun dahilinde işgücünün dönüşümlerinden birinci dereceden etkilenen sosyolojik gruptakiler ile birlikte güvenilir çalışma koşullarına sahip oldukları iddiasında bulunulan öğretim üyeliği gibi saygınlık oranı yüksek olarak gösterilen işlerde de belirsiz durum görülebilmektedir (Vatansever, 2013:8; Bora vd., 2011; Grosser, 2008).

Aslında garantisiz ve dolayısıyla bir sonraki aşaması belirsiz çalışmak konusu taşıdığı gerçeklikleri tam yansıtmakta zorlanmıştır. Kaynaklarda bu konunun birden fazla taraf sahibi olduğu sıkça dile getirilmiştir. Bu tarafların bir

bölümü iş dünyasının içiyle ilgilenme adına pozisyon almış başka bir bölümü de hayatı eksiksiz geniş bir çerçeve ile ele almak adına pozisyon almıştır (Hacısalioğlu, 2015:244; Vosko, 2006; Tsianos, 2006; ESOPE, 2005; Neilson, 2005). Anlamındaki limitlerini zorlaması amacıyla bu adım gereklilikler arasında lanse edilmiştir. Çalışmanın devamlılık içerisinde işlediği anlarda sarf edilen kuvvet, niteliklerin gerektiği noktada işe yaraması ve imal yapılan konumdan kaytarma gibi noktalarda daima kararsız ve dengesiz olarak tabir edilebilecek hallerin içinde kalındığında üst kuvvete dayalı görünmez bir iletişim imkanı kazandırılmıştır. Doğaldır ki, çalışma hallerinin dizayn edilmesi ile ilgili etkenlerin de yakından irdelenmesi prekarya grubunun dahilindekilerin durumları hakkındaki incelemeler açısından daha sağlıklı hale gelmiştir (Standing, 2017:25).

İnsanların çalışma yaşamı içerisinde itildiği veya doğal koşullarla kendilerinin ulaştığı önemli ve incelemeye değer bir başka konu da çalışma koşulları dahilindeki pozisyonları olmuştur. Konum uygunsuzluğu olarak isimlendirilebilecek duruma çoğunlukla yüksek eğitim seviyesine ulaşanlar dahil olmuşlardır. Dönemine göre yüksek eğitim seviyesine ulaşırsalar bile istedikleri gelir düzeyine yetişebilmek amacıyla çaba harcamak gerekliliğiyle hala birlikte hayata devam etmek mecburiyetinde kalmışlardır. Böylece makamların uyumsuzluğu olgusu görünür hale dönüşmüştür. Bahse konu hareketliliklerin büyük oranda Güneydoğu Asya coğrafyasındaki çalışma yapılarında görüldüğü tespit edilmiştir (Standing, 2017:26; Kosugi, 2008). Sosyal yaşam koşullarının öneminin fazlalığıyla aynı oranda ekonomik koşulların da önemli olduğu konum uygunsuzluğu hadisesinde ortaya çıkmıştır. Detaylı incelendiğinde, sosyal yaşamın koşullarında ortaya çıkması muhtemel iyileşme hareketlerinin de kaynağını ekonomik koşulların oluşturduğu fark edilmiştir. Konum uygunsuzluğunun da yine benzer şartların doğru hesaplanamaması sayesinde ortaya çıktığı görülmüştür.

Global süreç insanlarda var olan geleneksel beraber hareket ederek ortak yarar esaslı çalışmalarda bulunma aktivitelerini görünmez kılmış ve sosyolojik biçimde fark edilir çeşitlenmeleri ortaya çıkarmıştır. Hatta ekonomik kazanç konusunun gündemdeki yerini korumasını sağlayarak yoksulluğun da gündeme gelmesine sebep olmuştur. Büyük servet sahipleriyle aynı toplumsal ortamda

yoksulluğun yükselişe geçmesi de kimlerince sosyal denge kimlerince ise dengesizlik olarak görülmüştür (Kesgin, 2013:134). Karışık ve katmanlı biçime sahip olmasından dolayı da yoksulluğu sayılarla ortaya koymanın zorluğundan bahsedilmiştir. Standartlara uygun bir şekilde asgari hayat koşullarına ulaşmakta başarısız olma biçimiyle anlamlandırılan bu yoksulluk kavramı, hayat koşullarının asgarisinin nasıl olduğu, onların hangi yollarla tespit edildiği gibi tümceleri de ardından sürüklemiştir. Anlamı, sebebi ve sonucu birden fazla benzer kapsamı içerisinde barındıran kavram dahilinde bulunan toplumsal bütünlük ile bizzat alakalı vakit ve yer gibi etkenlerle ilişkili olarak farklılaşma özelliğine sahip sofistike bir oluşumdur (Gündoğan, 2013:128; Aşkın, 2004).

Evrensel biçim haline gelen sürecin devamında yoksunluk kültürünün bütün coğrafyalardaki sosyolojik oluşumlarda ve ülke yönetimlerinin üst basamaklarında problemlere kaynaklık ettiği gerekçesiyle birlikte bu problemlere işe yarar nitelik taşıyan çareler araştırılma yolu tercih edilmiştir. Birçok kişi ya da kurumu içeren evrensel nitelikli problem görünümüyle belirmiş olması da yoksulluğun artık birden fazla değeri ilgilendirdiğine kanıt oluşturmuştur. Toplumsal yer değişimler ve kolektif fakirliğin çoğalarak evrensel görünüm kazandığı bir ortamda geniş boyutlu bir problem olarak tanımlanan yoksulluğa çare bulmaları sadece ülke yönetimlerinin barındırdıkları kuvveti kullanma yoluyla bu şartlarda mümkün olarak görülmemiştir (Kesgin, 2013:134). Üzerlerine bırakılan mesuliyet görevinden uzaklaşmak isteseler bile politika yapıcılarının yoksulluk konusunda aktif vazifelerde olmaları onların bu süreçteki etki oranı hakkında insanlara fikir verir niteliktedir. Politik işleyiş içerisinde devlet yöneticilerinin görevi düşüncesiyle yoksulluk araştırmaları ve değerlendirmeleri birden fazla düzlemde ilerlemiştir. Bunlardan biri ülke yönetimlerini yoksulluğun ortaya çıkmasından ve yayılmasından sorumlu tutarken öteki ise bu kişileri evrensel yoksulluğun ortadan kaldırılması adına çalışan oluşumlar şeklinde değerlendirmiştir (Suğur vd., 2008:22; Birdsall ve Hamoudi, 2002).

2.7. Dünyada Yoksul Çalışma Sorunu

Kurulu haldeki evrensel iktisadi sistematikte, büyümekte olan devletlerin vatandaşlarında öncelikle yoksulluğu anımsatması gelecek adına düşündürücü

noktalardan birini oluşturmuştur. Fakat bugünün iktisadi sisteminde yoksulluk olgusu yalnızca görece geri kalmış devletler için değil dünyadaki birçok platformda sözü geçen devletler için de gözle görülür bir toplumsal problem haline gelmiştir. Yakın zamanlarda yapılan tetkiklerde, özellikle batı Avrupa'yı kapsayan ve büyük ülkeler olarak gösterilenler arasında, toplumdaki yoksul tabakaya geçişlerin gelişmemiş bölgelerdeki büyüklüklere yavaş da olsa yaklaştığı ortaya konmuştur (Sapancalı, 2001:126). Bu da geleceğin düşünülerek gerekli önlemlerin alınması gerekliliğini yöneticilere hatırlatır nitelik taşımıştır. Yoksulluğın temel manasını içerecek biçimde tanımlamak istendiğinde, yoksulluğın sosyal yaşamda düşünmeden hayatını kolayca yaşayabilmekle birlikte kullanıldığı grlmştir. Asıl sözcük anlamı ise kısaca hayatın sunduğu ve ihtiyaç olarak gösterdiği imkanlara ulaşamama şeklinde hafızalarda yer etmiştir. İnsanooğlunun hayat koşulları, birlikte yaşanılan sosyolojik oluşumlara ve ekonomik yapı benzeri etkenlerle ilişkili bir şekilde farklılaşmalara uğrayabileceği için genelde içerisinde normal ile olması istenenin arasında kıyaslamayı barındırmaktadır (Arpacioğlu ve Yıldıırım, 2011:61; Aktan ve Vural, 2002).

Radikal kesimler tarafından büyük dert olarak görülen fakir olma hali yalnızca birkaç devlet tarafından uzak kalınabilen bir gerçekliktir. 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren International Monetary Fund (IMF) ile World Bank (WB) benzeri evrensel varlık kurumlarınca büyüme yolu içerisinde görünen devletlere ısrarlı bir şekilde uygulanmak istenen, geniş iktisadi düzen tasarıları evrensel fakirliğin gösteriminde  haneli rakamların kullanımını zorunlu kılmıştır. Gerekliliklerle işletilmeye başlayan sistematik, değişik lanse edilse bile geniş iktisadi düzen sistemi 21. yüzyıla gelmeden önce büyük devletlerde de görülmeye başlamıştır. Gelişmemiş olarak gösterilen devletlere zorlanan koşullara göre lllk maskesi takılrsa bile evrensel iktisadi hareketliliklerin fikirsel kökenlerinin yakın olduğunun işaretlerini vermiştir. Böylelikle serbest halde bulunan evrensel iktisadi sistematikte gelişmiş devletler de başta sosyolojik açıdan hüküm sahibi olmuşlardır. Bu şekilde büyük devletler de toplumun içindeki farklı kesimlerce değişik isimlerle tanımlanan evrensel fakirlik derdini önlerinde problem olarak bulmuşlardır (Sapancalı, 2001:128; Chossudovsky: 1999:37-38).

Önceki iktisadi ve siyasi sistemlerin değişimi yoluyla ilk ya da yeni sıfatıyla nitelenen evrensel sistemler inşa edilmiştir. Daha önce kullanılmamış evrensel çaplı sistemin barındırdığı ilk iddia, pazardaki negatif havayı dağıtmak için evrensel sistemin sağlığı adına gerekli şartların birden fazla tarafa öğrenimini sağlamanın doğruluğu, öteki iddia ise gelişme tezi ile birlikte fakirliğin önlenmesi ismiyle gerçek hayatta cevabı bulunması zor siyasanın takibidir. Fakat bu tip adımların neticeleri incelendiğinde evrensel fakirliğin yok edilmesi bir yana dünyadaki kaynakların çoğu evrensel söz sahibi varlıklı kesimin tarafına doğru yönelmekte olduğu bunun sonucu olarak da evrensel fakirliğin eskiye göre çok daha fazla görünürlüğe kavuştuğu ifade edilmektedir. Esasen yereldeki ve evrenseldeki değişimler birlikte irdelendiği zaman fark edilmesi muhtemel dönüşümler, pazarda sözü geçenlerin yalnız olarak evrensel fakirlik sorununun önüne geçmekte başarısız olacaklarını yansıtan nitelik taşımışlardır. Evrenselliğe ulaşan sistematik dahilindeki fakirlik olgusunun iktisadi gelişim hallerinin görüldüğü zamanda bile ortaya çıktığına şahit olunmuştur. Anadolu coğrafyasından ekonomik olarak gelişmiş Avrupa Birliği coğrafyasında ya da Birleşik Amerika gibi örneklerde fakirliğin devamlılık ve temellilik özelliği edildiği görülmüştür. Bu coğrafyalarda kazandığı devamlılık özelliği ihtiyaç olması halinde uygulamaya yeltenebilecek değişim veya dönüşüm isteğinin önüne geçebileceği görülmüştür (Karakaş, 2010:4; Buğra ve Keyder, 2003:48).

Büyümemiş ya da büyüme süreci içerisindeki coğrafyalarda yoksun durumda olup çalışmayanların en az bir iş sahibi olanlara oranla daha küçük yer kapladığı tespit edilmiştir. Hatta bahse konu yerlerdeki toplumsal muhafaza düzeni sağlıklı işlemediği için istihdam eksikliği sorununa karşı da insanları müdafaa etmekte başarısız olunmuştur. Bundan dolayı da toplumsal düzenden gelen işsizlik gerçeğiyle baş başa kalan insanlar çalışma yaşamı ile bağlantılı olmayan yöne doğru itilmişlerdir. Garanti olmayan şartlarda ancak kendilerine sunulan şartları kabul etmeleri koşuluyla iş sahibi olanlar da mecburiyet halinin devamlılığına uyarak yaşamını devam ettirme yolunu seçmiştir (Kapar, 2005:56; Osmani, 2002:4). İmal amacındaki işin veya başka bir ifade ile koruma isteğiyle ihtiyaç olan vaktin muhasebesi kolay değildir. Zira benzer sahaya birden çok sosyolojik hareketlilik dahildir. Bireysel tartışmaları aniden yanında gören bir yapının içerisinde bulunduğu insanlığın hareket kabiliyetinde de azalma

görülmesi normaldir. Sosyolojik oluşumların çoğunda genç erkek veya kızların aldıkları hizmet parasal değerle ölçülüp pazarda yer kaplama durumuna ulaştırılmıştır. Örnek olarak, Birleşik Krallık'taki çocukları takiple görevli devlet biriminin gerçekleştirdiği inceleme sonucu anne ve babaların evlatlarıyla vakit geçirmelerine imkan bulamayacak kadar meşgul ve çapraşık yapıda hayata sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Yaşamlarındaki bu aşırı hızlı şekle sahip yapıyı kendilerinin isteyip istemedikleri konusuna da cevap aradıklarında onların da bu soruyu cevapsız bıraktıkları gözlenmiştir (Standing, 2017:211; Asthana ve Slater, 2010).

Global sürece muhalif fikirlerin ön planda yer aldıkları atışmaların çoğunluk tarafından bilineni ve dillendirileni, bu sürecin içerisinde, fakir devletlerin daha fazla fakirleştiği varlıklı devletlerin de daha fazla sermaye edinme adımlarına yöneldiği savıdır. Neticesinde sermaye sahibi kesim ile fakir kesim arasında oluşan hususiyet yalnızca sermaye sahibi kesime uygun olarak dizayn edilmiş bunun bir getirisi olarak da sermaye sahibi kesim içerisindeki kazanç seviyesi zamanla denk oranlara doğru büyüme sağlamıştır. Coğrafya bazlı veya yedi kıtanın kendine has özelliklere sahip toprakları sınıflandırılarak incelendiğinde, başta batı Avrupa'daki devletlerin toplumsal kazanç seviyelerinde sayısal benzeşme oranının yükselme eğiliminde olduğu fark edilmiştir. Bu benzeşme oranındaki yükselme trend genel olarak Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü'ne dahil devletler için dahi ifade edilmiştir. Ancak bu benzeşme oranı Afrika'da özellikle de orta kesimde net bir şekilde azalma eğiliminde gerçekleşmiştir. Diğer bir ifade ile Afrika kıtasının, özellikle de orta kesiminin, giderek yoksulluğa yaklaştığı görüşü hakim olmuştur. Türkiye gibi spesifik bir coğrafyada yer alan devletler hakkında ise genelde karma ve doğrulanabilecek görüşler belirtilmiştir. Güneydoğu Asya'da yer alan ve gelişme hızını giderek arttırmakta başarı sağlayan devletler nedeniyle genel olarak Güneydoğu Asya da gelir seviyelerinin birbirine yaklaşmakta olan gruba dahil edilmiştir (Çelik, 2012:63; Özdemir, 1992:242).

Çalışan kesimin fakirliği 21. yüzyılda kaotik ve ayrışık biçimli toplumsal problem görünümünü almıştır. Yerküre üzerinde evrensel fakirlik probleminin net hissedildiği coğrafyalar mevcuttur. Bunlara en net ve görünür örnek olarak

Asya'nın güney kıyıları ile Sahra Çölü'nün güney tarafındaki konumlar kullanılmıştır. Bağımsız fakirliğin net hissedildiği bu coğrafyalardaki araştırmaların işaret ettiği bilgilere göre buralarda yaşamını sürdüren insanların %40'ı fakirlik problemiyle karşı karşıya kalmıştır (Tunç, 2014:239; Es ve Güloğlu, 2009:234). 21. yüzyılı yaşamakta olan insanlığın varlıklı %10'luk diliminin, fakir olan yaklaşık %60'lık dilim derecesinde kazanç elde ettiği hesaplanmıştır. Kuzey Amerika'da yaşamını sürdüren, sermaye sahibi yaklaşık onda birlik parçanın da evrensel popülasyonun en fakir yaklaşık onda dörtlük parçasından çok daha büyük kazanç sahibi olduğu belirlenmiştir (Öztürk ve Öztürk, 2010:32-33; Kloby, 2005:13).

Grafik 2.10'da Dünya'daki bölgelere göre aşırı yoksulluk oranları verilmiştir. Dünya Bankası geçmişte yoksulluk konusunda kendine iddialı bir hedef seçmiştir. Günde 1,25 Amerikan Doları'ndan daha az miktarda parayla geçimini sağlayanların oranını 2030 senesine kadar %3'e düşürmek şeklindeki hedefe ulaşılması bir hayli zor bakılmaktadır. Sahra Altı Afrika'nın 1990'dan bu tarafa yoksulluğu azaltma çizgisi günümüzde durgunlaşmış görünmektedir. Bölge 1990 yılında Doğu Asya ve Pasifik'ten sonra dünyadaki en yoksul ikinci bölge olarak gösterilmiştir. Bu bölge için Dünya Bankası tahminleri ise yoksulluk için 2020 senesine kadar %23,6 seviyesini işaret etmiştir.

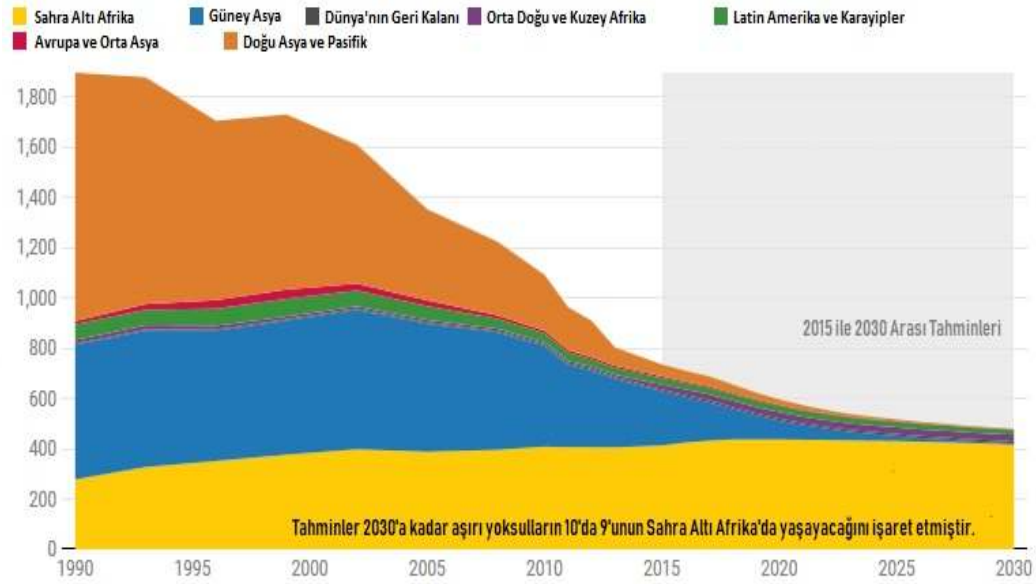
Grafik 2.10: Bölgelere Göre Aşırı Yoksulluk Oranları

Kaynak: Devex (2014); "Extreme Poverty Projected to Drop to 4.9 Percent by 2030", <https://www.devex.com/news/extreme-poverty-projected-to-drop-to-4-9-percent-by-2030-84578>, (Erişim Tarihi: 18.02.2020).

Bölge için bir başka tahmine göre ise, Grafik 2.11’den edinilen bilgilere göre 2030 senesine kadar aşırı yoksulluk durumundaki her 10 kişiden 9’unun Sahra Altı Afrika bölgesinden olacağı yönündedir.

Grafik 2.11: Sahra Altı Afrika Yoksulluk Tahminleri

Kaynak: Dünya Bankası (2018); “Year in Review 2019”, <https://www.worldbank.org/en/news/feature/2018/12/21/year-in-review-2018-in-14-charts>, (Erişim Tarihi: 18.02.2020).

3. AFRIKA ÜLKELERİNE YÖNELİK BİR İNCELEME

3.1. Afrika Ülkelerinin Genel Özelliklerinin İncelenmesi

İnsanlığın kökenlerinin günümüz coğrafyasındaki Doğu Afrika'ya dayandığı konusu başta batılı kaynaklar olmak üzere farklı dillerde yayınlanmış eserlerde bahsedilmiştir. Gövde yapısı olarak çağdaş fertlerin bugünkü Afrika'da geçmişte ele geçirilen örnekler ile aynı DNA dizilimine sahip olduğunun kalıtım bilimciler tarafından irdelenmesi, insanoğlunun kökenlerinin Doğu Afrika coğrafyasından geldiği bilgisine ulaşılması adına atılan ilk adımı oluşturmuştur. Günümüzde neredeyse yetmiş bin sene kadar evvel, büyük sayılamayacak çapa sahip, çoğunluğunu insanların oluşturduğu canlı topluluğunun Doğu Afrika'dan ayrıldığı bilgisine ulaşılmıştır (Chanda, 2009:6; Wade, 2006:58). Bazı teorisyenlerin hafızasında hala kara kıta olarak yer edinmiş Afrika kıtası ortalama 30.8 milyon kilometrekare ölçüsünde yerküre içerisindeki alanı kapsamaktadır. Dünyadaki tüm toprak parçalarının yaklaşık olarak %20'sini tek başına Afrika kıtası oluşturmaktadır. Şekil olarak insanın kafatasına benzeyen yapısıyla bu geniş toprak parçası, kuzey bölümünde barındırdığı Alp Dağları'nın şekil alması ile yakın zamanda olduğu fark edilen yer şekillerini konumlandığı görülmüştür. Kıtanın çoğunlukla doğu kısmında yer hareketleri kökenli çöküntüler meydana gelmiştir. Bu volkanik hareketlerin beraberinde ortaya çıkan çöküntülerin etrafında da devasa büyüklüklerde volkanik dağlar konumlanmıştır. (Milliyet, 1992:83).

Afrika'nın geçmişi detaylıca incelendiğinde geçmişteki tecrübelerinin kaotik yapısı göze çarpmaktadır. Böylece geçmiş dönemlerde edindiği tecrübeler ile günümüzde bile üzerinde bulundurduğu bilinen özelliğini kazanmıştır. Bu bilinen özelliği de birden fazla çeşitliliği dahilinde barındırmasıdır. Değişik zamanlar içerisinde ve coğrafyanın başka yerlerinde üzerinde buranın dahilindeki çeşitlilikleri barındıran olaylar vuku bulmuştur. Bunlara fiziki etkenlerin coğrafyadaki fiziksel limitlerinin değişik yerlerinde birbiriyle benzer olmayan sosyolojik ve medeni gelişimlere sebep olması örnek olarak verilebilir. Nil Nehri'nin üzerinde bulunduğu Afrika'nın kuzey tarafı eski dönemlerden insanlar için oturmuş ziraat aktivitelerine özgü ortam sağlamıştır. Yine aynı bölgenin yerküredeki öteki bölgelerle izafi olarak basit iletişim sağlayabilmesi, kıtanın

büyük ağaçlık içerikli bölgelerine veya çöl ortamlarına göre daha fazla etkileşim ortamı hazırlamıştır. Bundan dolayı kıtadaki birbirinden farklı nokta değişik tarihsel geçmişe sahip olabilmektedir. Kıtanın özellikle doğu ile kuzey kısmı ve içerisindekiler öteki taraflara göre dünya ile daha fazla bağlantı içerisinde olmuşlardır (Gilbert ve Reynolds, 2016:29-30). Orta bölgelere doğru araştırma genişletildiğinde Dünya'daki en geniş sıcak çöl olan Sahra Çölü Afrika sınırları içerisinde yer almaktadır. Bu coğrafya üzerinde rastlanan susuz nehir mecraları uzak olmayan tarihte bahse konu topraklardaki iklimsel yapının o dönemde kuraklık özelliğine sahip olmadığını kanıtlar nitelik taşımaktadır. Afrika'nın çoğu bölgesindeki akarsuların da yaygın ve durağan bir yapıda akmakta olduğu gözlemlenmiştir. Kıtadaki en uzun olan Nil Nehri bunun görünen örneğini oluşturmuştur. Ayrıca Dünya üzerindeki ikinci en geniş göl olarak bilinen Victoria Gölü bu kıta içerisinde konumlanmaktadır (Milliyet, 1992:83).

Günümüzün modern Afrika kıtası birbirinden farklı birden fazla kültürel kalıntı olarak geleceğe uzanan yerli, batılı ve doğulu medeniyetlerin tarihsel geçmişi iyice eskiye uzanan, bununla birlikte değişik kültürel kalıntıların tesirlerinin güncel Afrika koşullarında modern kuralları içererek harmanlanmasıyla inşa edilmiştir. Afrika'daki sosyolojik coğrafyada antik Sami din grubunun içindekilerin yardımı günümüzün koşullarında olabildiğince küçülmeye birlikte yalnızca Arap medeniyetinin tesirleri sınırlarında görünürlük kazanabilmiştir. Yalnız antik Yunan kalıntılarının tesir gücü olabildiğince genişleme metoduyla konumunu genel olarak batılı yapıların tesir gücüne emanet etmiştir (Mazrui, 1992:85).

Afrika kıtası genel olarak geçmişte birçok doğal, ekonomik ve sosyolojik müdahaleye maruz bırakılmıştır. Bu müdahalelere en görünür örnek de Belçika, Fransa ve İtalya gibi batılı ülkelerin kıta üzerinde uygulamaya kalktıkları sömürge politikaları olmuştur. Bu istismar sisteminin yerleştirilmesi neticesinde coğrafyanın barındırdığı doğal kaynakları çıkarma ve onlardan yararlanma süreci başlamıştır. Bu şekilde özellikle iktisadi düzen giderek değişerek gelişim gösterme eğiliminde olmuştur. Ortaya çıkan koşulların getirileri Afrika uluslarının milli düşüncelerinin doğrudan fark edilmesine sebep olmuş sonraki süreçte de buradaki grupların politik bağımsızlık dilekleri hızlıca çoğalma yönünde

ilerlemiştir. Fazla bir zaman geçmeden de Afrika ülkelerinin birçoğu bağımsızlıklarını elde etmiştir (Milliyet, 1992:83).

Geçmiş dönemlerde Afrika milletlerinin çoğunluğunu oluşturan kesim, günümüzde devletsiz şekilde lanse edilen sosyolojik yapının oluşturulmasında büyük rol üstlenmiştir. Bu sosyolojik oluşum herhangi bir siyasal kimlik taşınamaması sebebiyle de ilgi çekmiştir. Belirli bir seviyeye ulaşana dek, bahsedildiği gibi apolitik önderlerin oluşturduğu grubun eksikliğinin sebebi doğa koşullarındaki platformların, idari yapıyı kontrol eden kesimin çıkarını koruma amaçlı sürekli olarak gıda fazlasını imal etmeyi güç hale getirmesi olmuştur. Başka bir şekilde lokal oluşumlardaki insan sayısının az olması, merkezden uzak yaşama sahip olunması gibi etkenler tek ve güçlü hükümet yönetimlerinin inşa edilmesine engel olarak gösterilmiştir. Bazı popülasyonların da bireysel istekleri neticesinde çıkarıcı politikacıların kişiler etrafında yerleşim kurma imkanları kısıtlanmıştır. Örneğin, Kamerun ve Benin'in sınır komşuları ile Nijerya'da Igbo lehçesinden aktif olarak yararlananlar, bin dokuz yüzlü senelerin ilk senelerine dek geniş manada yöneticisiz, günümüz tabiriyle devletsiz politik yapılarını korumuşlardır (Gilbert ve Reynolds, 2016:109).

Bin sekiz yüzlü senelerin yarısına dek sınırları hala tartışma konusu olan Avrupalıların insani temellere inşa ettikleri ticari bağlantıları Afrikalılar ile Atlas Okyanusu üzerine kurulu esir alım satımı biçiminde olmuştur. Bahse konu devirde neredeyse 15 milyon kadar Afrika kökenli insan deniz yolu kullanılarak, özellikle kuzeyine olmakla birlikte, genel olarak Amerika kıtasına nakledilmiştir. Ayak basılan yere nakil işleminin kaynağı dönemdeki sosyolojik koşullar olarak lanse edilmiştir (Ülker, 2016:17; Nunn, 2007:168). Kıta sınırlarının neredeyse tümünü kapsayacak biçimde yaşanmış, batılı güçler tarafından uygulanan istismar hareketleri, ekonomik faaliyetlerin yürütüldüğü coğrafyalar ön sıralarda olmakla birlikte çoğunlukla dönemin büyümekte veya büyük olan şehirlerine doğru yönelen ve gittikçe büyüyen hicret düşüncesini beraberinde getirmiştir. Çağdaş sömürü düzeni içerisindeki şehirler genellikle bu düzenin güçlü taraflarının etkileriyle oluşturulmuş ve onların yararları için çabalamak zorunda kalan bir yapıda dizayn edilmiştir. İstismar hareketlerinin genişleyerek büyüme potansiyeli taşıdığı benzer coğrafyalarda aynı şekilde istihdamın bir sosyolojik problem

olarak insanların karşısında belirlediği görülmüştür (Bıçakçı, 2018:65; Rayfield, 1974:173).

Genel manada batılı devletlerin yayılımcı ve büyük birer kuvvet şeklini almalarının en görünür nedenlerinin başında endüstriyel dönüşümün kazandırdıkları gelmektedir. Dönüşüm sonucunda elde edilenlerin yanında Afrika'da ve benzer fiziki koşullara sahip yararlanılabilecek coğrafyalarda, topluluklar ile sömürüye hazır hale getirilen koşullardaki oluşumlar da bu gücü arttırıcı rol üstlenmiştir. Avrupa Kıtası'ndaki dönemin sömürge yanlısı güçlerinin dışarıya karşı izledikleri yayılmacı politika ile kendi içlerinde uyguladıkları politika arasında da büyük farklılıklar vardır. Özellikle Fransa ve İngiltere arasındaki sömürü kaynaklı rekabet kolayca fark edilir boyuta ulaşmıştır. Bununla birlikte kendilerinin bulundukları şartlar nedeniyle de attıkları adımları dikkatli ve iyice düşünerek gerçekleştirmişlerdir. Örneğin, Fransa için bir tehdit olarak Almanya her zaman yanında konumlandığından planlı hareket etme gerekliliğine sahip olmuştur (Uygur ve Uygur, 2013:274; Harmand, 1910:8).

Afrika'daki birden fazla bölgenin sömürge düzeninin hüküm sürdüğü dönem süresinde kendini kontrol edecek güçte olmaması toplumun uzun süre yönetilen rolünde kalmasına neden olmuştur. Küresel güce ulaşmış devletlerin himayesi altında olan, özellikle ticari ilişkilerin kolayca kurulabildiği kıyı bölgelerde konumlananlar ya da zengin yer altı ve yer üstü kaynaklarına sahip olanlar batılı denizaşırı kuvvetlerin odağında olmuştur. Ayrıca, sömürü düzeni içerisinde kendini bulan çoğu bölgenin yaşadığı ortak problem de suya ulaşım olmuştur (Bıçakçı, 2018:66; Dill ve Crow, 2014:192). Su insan yaşamı için hayati değere sahip maddelerden birini ifade eder. Bu yaşamsal sıvının elde edilmesi konusunda dahi kıtanın sömürü sistemi içerisinde bulunan çoğunluğun sorunla karşılaşması hayat koşullarının seviyesi noktasında aydınlatıcı fikirler uyandırmıştır. Su dışındaki yaşamsal maddelere de aynı dönem ve koşullar altında ulaşmanın benzer kişiler için zor olması insanlığın düzeltmesi gereken sorunlardan biri olarak görülmüştür. Benzer şekilde su gibi yaşamsal değerdeki maddelere ulaşımın engellenmesi benzeri yıkıcı etkileri çoğunlukta olan ve 1945'te resmen sona eren 2. Dünya Savaşı döneminde Almanya'nın sert müdahalelerine maruz kalan Fransa'nın Afrika üzerindeki kontrol

mekanizmasının güçsüz hale gelmesi ile muharebe süresince Fransa saflarında kendilerine yer bulan Afrikalılar'ın Avrupa topraklarına ayak bastıktan sonra öğrendikleri insan hakları, özgürlük ve eşitlik benzeri kavramları Afrika topraklarına da taşımaları sayesinde fiziksel anlamda aydınlanmaya şahit olunmuştur (Doğan, 2016:6; Sözbilir ve Tamçelik, 2014:252; Best vd., 2008:369,). Bağımsızlığa gidilen yolda Avrupa'dan öğrenilen ve kendi topraklarına taşınan değerlerin katkısı ön sıralarda yer almıştır.

Afrika Kıtası'ndan söz edilirken terör konusu da ayrıca inceleme noktası olarak belirlenmelidir. Terör artık Afrika coğrafyasının bir gerçeği olarak lanse edilmektedir (Keenan, 2013:319). Kıtadaki huzurun inşası sürecinde karşılaşılan kavramlardan biri olarak terör gerçeği insanların karşısına tüm realitesiyle ve etkileriyle birlikte çıkmıştır. Günümüzde Sahra Altı coğrafyasının stratejik konuma sahip iki ülkesi bölgede var olan terör gerçeğiyle iç içe kalmıştır. Bu iki ülkeden biri kıtanın popülasyon manasında en büyük ülkesi olan Nijerya ve diğeri kıtadaki yüksek değere sahip ülkelerden biri olan Somali'dir. Bahse konu devletlerin sömürü düzeninden kurtulduktan sonra iktisadi yapılarını güvenilir hale getiremedikleri görülmüştür. İktisadi düzenlerini sağlayamamaları onları siyasi ve sosyal anlamda dış müdahalelere açık hale dönüştürmüştür (Sıradağ, 2015:8).

Ekonomik olarak yoksullukla savaşmakta olan Afrika coğrafyasındaki ülke yönetimlerinin barındırdığı istikrar eksikliği ve usulsüzlük gibi yıpratıcı özellikler burada ortaya çıkan terör kavramının da kaynakları arasında gösterilmiştir. Özellikle kıtanın güney tarafında kalan ülkelerdeki ırksal çeşitliliğin fazla olması iktisadi sorunların desteklediği halktaki gruplaşmaların önünü açmıştır. Dünya'nın iki kutuplu yapıdan kurtulup iletişim olanaklarının çoğalmasıyla birlikte aynı fikir etrafında kümelenen radikal toplumsal gruplarda da artış görülmüştür. 21. yüzyılın hemen başında Amerika'da meydana gelen terör saldırısının öncesinde Afrika coğrafyasında bu tür hareketler göze çarpmamıştır. Fakat özellikle Amerika'daki 11 Eylül saldırısının ardından bu bölgedeki organizasyonlarda da hareketlenmeler fark edilir seviyeye ulaşmıştır. Bölgedeki oluşumların en hareketlilerinden biri daha çok Nijerya'da faaliyet gösteren Boko Haram isimli

örgüttür (Çetinkaya, 2019:8). Bir diğeri ise Somali'yi etkinliklerinin merkezinde tutan Eş-Şebab isimli yapıdır (Mwangi, 2012:518).

21. yüzyılın ilk senelerinden başlayarak Nijerya yönetiminin emniyetini tehdit eden terör organizasyonu olarak ortaya çıkan Boko Haram, daha çok ülkenin kuzey bölgesinde faaliyetlerine görünürlük kazandırmıştır. Kıtada birçok etkiye sebep olan örgüt ile Nijerya yönetiminin dahilinde olduğu çatışmalarda ilk gününden bu yana ortalama beş bine yakın canlı yaşamını yitirmiş, bir milyon üzerinde insan da asayiş sebebiyle yaşadıkları yeri değiştirme zorunda kalmıştır. Ülke içindeki zararlı hareketliliklerin birçoğunda izi bulunan bu örgütün, ülkenin kuzeydoğusunda yer alan Maiduguri isimli bölgede oluşumu adına ilk hareketlerin görüldüğü ortaya çıkmıştır. Yarıda kalan eğitimini tamamlamak için Nijerya'nın kuzeyindeki ülkelere göç eden Muhammed Yusuf isimli kişi eliyle kurulan bu örgütün fikirsel kökenleri Suriye'de yaşamını sürdürmüş isim olan Ahmed Teymiye'ye dayandığı bildirilmiştir. 13. yüzyılda yaşamış Teymiye'nin yapıtlarından etkilenen Muhammed Yusuf, kavram olarak cihadı sert bir zemine oturtarak savaşı dini emirlerin önüne bile geçirme düşüncesine sahip olmuştur (Sıradağ, 2015:9; Muhammed, 2014:14). Günümüzde de etkinliğini sürdüren örgüt, doğal ve insani haklarına kavuşamadıklarını düşündüğü ülkenin kuzeyinde yaşamını sürdürenlerin hakları adına etkinliklerde bulunulduğu gerçeğini savunmaktadır. Şariat kuralları temelli idari sistemin özümsemesi vasıtasıyla genel olarak batı kökenli tüm değerlerin ötekileştirilmesi ve reddedilmesi esasına dayalı fikirlere sahip çıkarak yaygınlaşması amaçlı faaliyetlerde bulunulmuştur. Organize ettikleri hareketler nedeniyle Nijerya Taliban'ı şeklinde isimlendirilen topluluk ülkedeki emniyet güçleriyle çatışmalarda bulunmuş, bununla birlikte ülkenin değişik yerlerinde yetiştirme kampları inşa etmiştir. 2009 senesinde değer verdikleri önderleri Muhammed Yusuf'un Nijerya yönetiminin planlı hareketi neticesinde vefat etmesi sonucunda örgütün eylemleri daha da sertleşmiştir (Çetinkaya, 2019:11-12; Aghedo ve Osumah, 2012:859).

Tekil bir yapı olarak ayakta durmakta güçlük çektiği gözlenen Boko Haram örgütünde liderin kaybedilmesinin ardından organların iki ayrı bölüme ayrıldığı savı öne sürülmüştür. Yereldeki karar alıcıların fikirleri uyarınca bu iki ayrı grubun biri İslami değerlerle çelişirken, öteki bölümü de egoist nedenlerle ülkeyi

zor durumlara sokmuştur (Aghedo ve Osumah, 2012:859; Omonobi vd., 2011:5). Aynı dönemde örgüte üyelik sayısında da artış gözlenmiştir. Büyük üye gruplarının ülkedeki yoksul veya ihtiyaç sahibi kesimden olduğu tespit edilmiştir. Toplumun çoğu kesiminin temsilcisinin örgüt içerisinde barınıyor olması halkta örgüte karşı sempati duyanlara rastlanmasına sebep olmuştur (Adesoji, 2010:100; Michael ve Bwala, 2009:3; Omipidan, 2009:43-44; Olu, 2009:9). Boko Haram'ın liderini yitirmesinin ardından yara alması, bir çöküş dönemine doğru ilerlemesini beraberinde getirmiştir. Bu dönemde diğer örgütlerle olan bağlantısı onu yıkılmaktan kurtarmış ve etkinliğinin devamını sağlamıştır. Yaşamını sürdürmesinin en büyük sebeplerinden birinin El Kaide'nin Kuzey Afrika kolu olarak işaret edilen örgütün zaman içerisinde bu grupla ilişkilerini de geliştirdiği görülmüştür. El Kaide'nin Kuzey Afrika kolundan aldığı desteklerle yeniden oluşum sürecine giren örgüt sayesinde de El Kaide'nin bu bölgelerdeki varlığı süreklilik kazanmıştır (Demirci, 2018:205).

Nijerya'da yürürlükte olan anayasanın tüm insanlara istediklerine inanma özgürlüğü verdiği bilinmektedir. Bundan dolayı, sıra dışı inanışları dahi tanıtmak ve teşvik etmek var olan yasalara aykırı olmamaktadır. İnsanların Boko Haram örgütüne katılım süreçlerinde rastlandığı söylenebilecek rahatlık anayasanın bu özelliğinden kaynaklanmaktadır (Last, 2009:9). 20. yüzyılın sonlarına doğru yaklaşırken Somali'deki yönetimin değişmesiyle birlikte ülke içerisindeki vatandaşlar, fakirlik, basiretsiz idari sistematik ve doğa kaynaklı yaşam problemleri benzeri birden fazla güçlkle mücadele etmek durumunda kalmışlardır. Politik yapıda var olan boşlukların Somali sınırları içerisinde Eş-Şebab benzeri farklı, terör yanlısı oluşumların doğuşuna kaynak oluşturduğu belirtilmiştir. Ülkedeki barış ve huzur ortamına bir tehdit olarak 2004 senesinde kurulan örgüt ismini Arapçadaki gençlik manasına gelen yapıdan almıştır. Kendine lider olarak eski asker kimliği taşıyan Hasan Aveys'i belirlemiş örgütün asıl niyeti ülkedeki yönetimi kontrol altına almak, bununla birlikte Somali'ye yakın diğer ülkelerdeki Somalililerin ikamet ettikleri yerlerle bütünleşme ile birlikte büyük bir İslami oluşum inşa etmek olarak lanse edilmiştir (Sıradağ, 2015:16; Shinn, 2011:203).

Eş-Şebab örgütündekiler Etiyopya'daki birleşik yönetim eliyle Somali topraklarında süreklilik kazanan mücadeleye karışılmasına muhalif olmuşlardır. Bu terör teşkilatlanması hükümet merkezini de içeren ülkedeki birçok şehirde kısa sürede kontrolü ele geçirmiştir. İlk defa bu topraklarda bir organizasyon bu kadar çabuk başarılı olmuştur. Eş-Şebab'ın bu kadar hızlı ilerleyiş sağlayabilecek halk gücünü elde etmesindeki en görünür sebep birçok değişik düşünceyi içerisinde barındırması olarak gösterilmiştir. Dini ideoloji etrafında toplananlarla birlikte Somali'nin çıkarları için çaba gösteren ve yabancı güçlerin ülkelerinin iç işlerine karışmasına engel olmaya çalışan bir oluşum olarak insanlara kendilerini gösterme yoluyla destek elde edebilmişlerdir. Küresel ilişkileri yardımıyla da gelişmiş batı ülkelerinden karşılıksız hizmet eden üyeler kazanmışlardır (Demirci, 2018:207; Artokça, 2012).

21. yüzyılın başlarındaki yaklaşık üç sene süren ülkedeki iç mücadele 2009 senesinin ilk aylarında Etiyopyalı dış destekli güçlerin Somali topraklarından ayrılmaya başlamasıyla azalmıştır. Dış güçlerin ülkeye askeri anlamda müdahalesinin neticesinde örgüt ülke içerisindeki aşırı ulusçu fikir sahiplerinin artmasına sebep olmakla birlikte, örgütün politik gücünü de çoğaltmıştır. Komşu ülke Etiyopya'nın uygulamalarına karşı duran ilk örgüt olarak insanların hafızalarında yer etmesi Eş-Şebab'ın bir diğer özelliği olmuştur (Sıradağ, 2015:17; Wise, 2011:5). Somali'de faaliyet göstermiş olan Eş-Şebab yapısal olarak kaotik özellikler barındırmıştır. Eş-Şebab'ın organizasyon sisteminin üçlü tabaka üzerine kurulu olarak inşa edildiği görülmüştür. Tabakalar halinde örgütlenmiş olmaları onlar için hem tabaka içlerindeki düzeni sağlamak adına yararlı olmuş hem de tabakalar arasındaki nakillerin önüne baştan geçmek amaçlarına hizmet etmiştir. Üst üste kurulu üçlü sisteme göre, tabakaların birinci katı olan en alt tarafında Ensar isimli yerlilik özelliğinde Somalili ekipler konumlanmıştır. Orta katı dışarıdan katılan ve yerli olmayan ekiplerden oluşturulmuştur. Yapının en üst ve son katında da Kiyade ismiyle bilinen örgütteki lider ekipler konumlanmıştır (Demirci, 2018:207-208; Tandoğan, 2016).

Bir terör örgütü olarak birçok ülke tarafından kabul edilen, Nijerya'da organize olmuş Boko Haram gibi Eş-Şebab da çoğu ülkenin terör örgütleri listesinde yer almıştır. Ayrıca El Kaide ile olan bağlantısı Eş-Şebab'ın Boko

Haram örgütü ile ortak noktalarından en büyüğünü oluşturmuştur. Bununla birlikte, örgütün yönetici birimleri şaşırılmayacak bir biçimde El Kaide'den gelen desteği inkar etmeyerek her fırsatta onaylamış hatta teşekkür ettiklerini belirten kayıtlar yayınlama yoluna gitmişlerdir. İçlerinden bazıları daha da ileri giderek örgütün El Kaide'ye karşı sadakatini belirtmişlerdir. Örgütün sözcüsü görevini üstlenen Mukhtar Robow'un medyaya düşen açıklamalarından birinde, El Kaide'nin bu topraklarda var olan kutsal savaşın temel gücü olduğunu deklare etmesi bahse konu bağlantıya kanıt olarak değerlendirilmiştir. Benzer şekilde, El Kaide ile birleşebilmek adına görüşmeler yaptıklarını açıklamaları ve kendilerini Ladin'in öğrencileri şeklinde tanımlamaları da bağlantılarının derecesi konusunda fikir verir nitelik taşımıştır (Vidino vd., 2010:222-223; Fletcher, 2008). Örgütün karakteristik üye yapısı incelendiğinde ekibe dahil olanların ekseriyetle düşük eğitim düzeyindekilerden oluştuğu ortaya çıkmaktadır. Toy ve ülkedeki sert platformlarda büyümüş, yaşları genç kesimin örgütte büyük yer kapladığı görülmektedir. Örgüte dahil olanlar önceki ülküdaşlarından değişik şekilde elastikiyete sahip olmayan dini kurallara sahip çıkmış ve risk derecesini önemsemeyen her türlü hareketin içerisinde yer almışlardır. Örgüt üyelerine diğer kesimlerle mücadeleleri esnasında çehrelerini gizlemek amacıyla yararlandıkları kızıl atkıdan dolayı insanlarca çoğunlukla maskeli adamlar şeklinde seslenilmiştir (Yılmaz, 2014:37; McGregor, 2007).

Kıtanın doğal sınırları içerisindeki dini yapıya göz atıldığında ise bu topraklar üzerinde var olan yüzün üzerindeki lokal inancın varlığı tespit edilmiştir. Birçok farklılığı içerisinde barındırmalarıyla birlikte buradaki inanışlar birtakım müşterek temellere sahiptirler. Bunlardan biri Arap coğrafyası orijinli tek tanrılı inançların tersine buradaki inanışların daha çok panteist yapıya bürünmüş olmalarıdır. Bu şekilde de Afrika'daki inanışlar salt gücü elinde bulunduran tanrının yerine bu kuvvetin paylaştırılmış şekilde tanınması görüşünde birleşmişlerdir. Bahse konu inançları taşıyanlara göre, yalnızca tek doğru tanrı var olmuştur ve onun kuvveti erişilemeyecek boyutlara ulaşmıştır. Bu sistematikte işaret edilen erişilemeyecek boyuttaki tanrı ayrı fonksiyonlarda bilirkşi haline dönüşmüş mikro tanrıların yardımıyla görünür duruma gelmiştir. Nijerya'daki lokal din olan Yoruba'da evreni, onun parçalarını ve mikro tanrıları ortaya çıkarıp görevlendirme gücüne sahip olan üst otorite Olodumare diye adlandırılmıştır.

Onun oluşturduğu ve görevlerini teker teker dağıttığı mikro tanrılar da, Orisa ismiyle tanımlanmışlardır (Gilbert ve Reynolds, 2016:110).

Afrika nüfusundaki dönüşüm süreci içinde bulunduğu sosyolojik ve ekonomik koşullara göre şekillenmiştir. Ortalama küresel sistemde kadınların sahip olduğu eğitim seviyesiyle doğurganlık oranlarının bağlantılı olduğu tespit edilmiştir. Kadınların eğitim seviyesi arttıkça doğurganlık oranları azalmıştır. Afrika nüfusundaki dönüşüm de bu yönde meydana gelme eğilimine girmiştir (Yüceşahin, 2013:34; Jejeebhoy, 1995). Toplamda yedi ana kara sahibi olan yerküre içerisinde Afrika, Asya'nın ardından ikinci en geniş toprak parçasıdır. Bu alan, Cebelitarık Boğazı'ndan Mozambik Kanalı'na uzanır biçimde birden fazla doğal spektrumu üzerinde taşımaktadır. Ayrıca yerkürenin bu büyük ana karası içerdiği doğal çeşitlilik ile dahilinde yaşayanların birlikte hayat sürmesini kolaylaştırıcı etkeni oluşturmuştur. Diğer bir ifadeyle doğa ile canlıların birbirine bu kadar yakın biçimde yaşamlarını sürdürmelerinin Afrika coğrafyasında gerçekleştiğinin benzeri bir örneğe henüz rastlanmamıştır. Geçmişte bu coğrafyada hayatını sürdürenlerin azımsanamayacak bir bölümü doğanın çetin şartlarıyla geçerli düzen çabası içerisinde olmuştur. Önceki dönemlerde sarf edilen çabaların birikimi de toprak parçası üzerinde yaşayanların zamanla kazandıkları özelliklerde etkileri görülmüştür (Bıçakçı, 2018:59; Reid, 2012:18). Önceki dönemlerde edinilmiş tecrübelerin getirileri sayesinde coğrafya dahilindekilerin kentsel yaşam gibi insani koşullara uyum sağlamaları belirli bir zaman dahilinde gerçekleşmiştir. Özellikle 20. yüzyıldan sonraki dönemde yaşamsal koşullarda büyük dönüşüm süreci içerisine girilmeye başlanmıştır. Değişimin öncü ve söz sahibi kuvveti ise coğrafyanın barındırdığı hakim sosyolojik ve ekonomik faktörler olmuştur (Fourchard, 2012:224; Kessides, 2006:116).

Tez kapsamında, Dünya'daki ikinci büyük kıta olan Afrika sınırları dahilindeki tanınmış ülkelerden altı tanesi olan Nijerya, Güney Afrika Cumhuriyeti, Somali, Sudan, Kongo Demokratik Cumhuriyeti ve Gana ülkeleri irdeleme ve inceleme amaçlı belirlenmiştir. Ülkelerin seçilmesinde göz önünde bulundurulmuş en belirleyici kriter kıta üzerindeki sosyal, kültürel ve ekonomik değerler arasında ön plana çıkabilecek bir özellik taşımasıdır. Örneğin, Güney

Afrika Cumhuriyeti, ekonomik büyüklük anlamında en gelişmiş ve yoksulluktan kurtulmaya en yakın ülke konumundadır. BRICS gibi uluslararası geçerliliğe sahip kuruluşların içinde yer alması da bu ülke sayesinde kıtaya başka aktörlerin çekilmesinin önünü açmaktadır. Özellikle 2016 yılında kıtanın ithalatçıları ve ihracatçıları arasında ilk üçte yer alması Güney Afrika Cumhuriyeti'ni inceleme gerekliliğini doğurmuştur. Popülasyon anlamında kıtadaki en büyük ülke olması ve kıtadaki en çok dış yatırım alan ülke olması nedeniyle Nijerya'yı inceleme gerekliliği doğmuştur. Benzer şekilde 2015 senesindeki yoksulluk ölçümüne göre yoksulların çoğunluğunu barındıran beş toprak parçası arasında bulunması da Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nin incelenme sebepleri arasında yer almıştır. 20. yüzyılın ikinci yarısının hemen başlarında Nkrumah'ın seçimlerden galip çıkmasıyla Büyük Britanya'dan alıp kıtada bağımsızlığına kavuşan ilk devlet olması Gana'nın da incelenmesi zorunluluğunu beraberinde getirmiştir. Nijerya'nın peşinden kıtada en fazla dış yatırım çeken ülke olması da Gana'da ayrıca dikkat çeken özelliklerdendir. Afrika kıtası kökenli çatışmaların çoğunluğunun petrol ve petrolün yönetimi konusundaki fikir ayrılıklarının oluşturduğu görülmektedir. Petrol keşfedilmesi sürecinin ardından 2011 yılında güney kısmının bağımsızlık ilan ederek ayrılması Sudan'ın ve topraklarında Eş-Şebab isimli öncelilerden farklı olarak tanımlanan terör örgütünü barındırması nedeniyle Somali de incelenen ülkeler arasında yer almıştır (Ülker, 2016).

3.2. Afrika Coğrafyasındaki Bölgesel Örgütlenmeler

Afrika coğrafyasının tarihine göz atıldığında özellikle 18. yüzyıl içerisinde günümüzle kıyaslandığı zaman ekonomik aktivitelerinin asgari seviyede olduğu görülmektedir. Fakat dünyanın büyük ekonomileri için sağladığı iç gücü ve barındırdığı doğal kaynakları küresel ekonomik etkinliklerin işleyişi adına büyük önem taşımaktadır. Özellikle 20. yüzyılın ilk çeyreğinde bu coğrafyada yetiştirilen tarım mahsullerinin küresel endüstri sektörüne hammadde tedarik ettiği görülmüştür. Günümüz koşullarında bu mahsullerin çoğunun yerine kıtada sonradan keşfedilmiş olan petrol içerikli maddelerin yer alıyor olması, Afrika'daki, ekonomik yapı öncelikli olmakla birlikte, mevcut eski düzenin değişerek birliktelik halinde atılacak adımları gerekli kılmıştır (Gilbert ve Reynolds, 2016:473). Bununla birlikte, Afrika'nın geçmişte edindiği iç savaş tecrübelerinin ardından, etnik çeşitlilik ne kadar fazla olursa olsun, bir araya

gelme düşüncesi ekonomik çıkarlar doğrultusunda da olsa ağır basmıştır. Benzer yönde olan çeşitli sebepler bölgedeki ekonomik, siyasi ve sosyal birçok örgütlenme girişiminin önünü açmıştır.

3.2.1. Afrika Birliği (AU)

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Afrika'daki devletlerin tek çatı altında toplanma fikirleri istikametindeki gayretleri 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gözle görünür hale bürünmeye başlamıştır. Bu yönde atılan ilk adım olarak Etiyopya'daki Addis Ababa şehrinde 1963 senesinin içerisinde düzenlenen ve kıtadaki ülke yöneticilerinin katılım gösterdiği etkinlikte varılan anlaşma ile Afrika Birliği Organizasyonu kurulmuştur (Ateş, 2014:276; Hasgüler ve Uludağ, 2010:416). Bölge için birçok yönde örnek olabilecek yapıya kavuşması için zamana ihtiyaç duymuş olan organizasyon, ülkelerin birleşik yapı inşası fikrine hizmet etmesi yönü ile önem kazanmıştır. Ortak noktada birleşme amacının yanında görünürlüğe sahip müşterek Afrikalı kimliği meydana getirmek ve kendi kaderini tayin etme hakkının savunulması organizasyonun esas öğretilerini temsil etmiştir. Özellikle kendi geleceklerine yön verme haklarının elde edilmesinin ülkeler için vazgeçilemez kural olarak görülmesi, birleşik yapının inşası sürecinde bu konuya özel önem atfedilmesine yol açmıştır. Kendi kaderini tayin kuralının kabulü ile dış güçlerin Afrika'daki devletlere müdahalelerini kolaylaştıran etkenleri ortadan kaldırma adına önemli bir adım olacağı görüşü benimsenmiştir (Tandoğan, 2015:641; Yakemtchouk, 1975:96-97).

İçeriği noktasında politik özellikleri ön planda yer alan organizasyon Afrika kıtasındaki kuruluş aşamalarında Birleşmiş Milletler'in yapısını örnek almıştır. Yapısal inş sürecinin içerisinde iken önde gelen amaçları gelişim sorunlarının ortak noktada çözüme kavuşturulması ve kıtadaki güvenliğin sağlanması şeklinde lanse edilmiştir. Zaman içerisinde dünyadaki iki kutuplu sistematik bu organizasyonu etkisi altına almış ve çalışmalarına engel teşkil etmiştir (Ateş, 2014:346-347; Powell, 2005). Afrika kıtasının geleceği adına önemli görevler üstlenmesi beklenen ancak istenen işlevselliğe kavuşturulamayan Afrika Birliği Organizasyonu'nun farklılaştırılarak kıtadaki gereksinimlere daha başarılı çareler bulabilecek bir yapıya büründürülmesi ile Afrika'daki birleşik yapı düşüncesi değişim içerisine girmiştir. Yenilenme noktasındaki ilk hareket Libya'da 1999

yılında düzenlenen aktivitedeki devlet başkanları düzeyinde alınan karar olmuştur. Verilen hüküm neticesinde eski yapı aşamalı olarak terk edilip yeni şekli ile Afrika Birliği ismini almıştır. Resmi olarak Güney Afrika'daki Durban kentinde 2002 yılında organize edilen zirvede, bugün neredeyse Afrika'daki tüm ülkelerin üyesi olduğu, Afrika Birliği kurulmuştur (Altan, 2003:94).

3.2.2. Afrika Kalkınma Bankası (ADB)

Kıtadaki gelişim adına kurulmuş temel yapılardan biri olarak gösterilen banka 1963 yılında Sudan'ın başkenti Hartum'da düzenlenen bir organizasyonda tartışılmış ve neticesinde 1964 yılının ikinci yarısında ise kademeli bir şekilde resmen kurulmuştur. Kuruluş sürecinin atlatılmasının ardından kıtadaki işlevselliğini kazanması ise 1966 yılının ikinci yarısını bulmuştur. Afrika Kalkınma Bankası'nın başlıca misyonu kıta üzerinde kuruluşa dahil olan üyelerin iktisadi ve toplumsal ilerlemelerini desteklemek olmuştur. Kuruluşundan 20. yüzyılın sonlarına kadar gelişen süreçte bankaya 53 adet Afrika kıtasından ve yaklaşık 24 adet ise Afrika kıtası dışından olmak üzere toplamda 77 ülke ekonomik anlamda paydaş olmuştur (Manneh, 2009:81). Üye devletler için projeler tasarlayıp uygulama sürecini içeren teknik destekler de sağlayan banka, bölgesel gelişim adına devletleri ve özel sektör temsilcilerini yatırıma özendirme amaçlı organizasyonlar düzenlemiştir (Altan, 2003:133). Bununla birlikte, bankadaki performans düşüklüğü zamanla görünürlüğünü arttırmıştır. Sebep olarak ise bankadaki yönetim ve büyüme potansiyeli işaret edilmiştir. Bankanın yönetimindeki söz sahibi kesimin bölge dışından gelenleri dışarıda tutma düşüncesi nedeniyle yönetim içerisinde fikir ayrılıkları ortaya çıkmaya başlamıştır (Fordwor, 1981:4).

3.2.3. Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS)

Kıtadaki 15 devletin bir araya geldiği 1975 yılında temelleri atılan topluluk, politik yönü var olsa da çoğunlukla ekonomik tarafla öne çıkan bölgesel bir oluşumdur. Misyonunu tanımlarken iktisadi yapıların her sahasında, enerji ve ticaret eksenli organizasyonların ise büyük çoğunluğunda var olacağı belirtilmiştir (Zeba, 2009:47). Tüm kıta çaplı organizasyonların bir bütünleyicisi görünümüne sahip olan yerel örgütlenmenin asıl hedefi topluluğa dahil olan ülkelerin yer aldığı müşterek görevler üstlenilen iktisadi gelişim odaklı bir ortam sağlayabilmek

olmuştur (Ateş, 2014:302; Karns ve Mingst, 2004:204). Örgütün hukuki kurallarını içeren maddelerin bazılarında bölgesel emniyeti ön planda tutan görüşün varlığı tespit edilmiştir. Örneğin, tüzüğünün 27. maddesinde Batı Afrika coğrafyasındaki insan güvenliğinin ön planda tutulması gerektiği öne sürülmüştür. Benzer şekilde insan güvenliğini öncelik olarak görerek, ECOWAS sistemi içerisinde ve üye devletlerde işbirliğine dayalı etkileşimler için yer açmak, uyuşmazlığı önlemek ve topluluğa dahil olan devletlerin siyasi gündemini şekillendirmek biçiminde görünür fonksiyonlara sahip olunmuştur. ECOWAS'ın bölgesel gerilimleri azaltma ya da tamamen ortadan görevinin işlerlik durumu, örgütün kurulmasından sonra ortaya çıkan, Sierra Leone, Mali ve Liberya'daki iç karışıklıklar sayesinde test edilmiştir (Bensah, 2019:11). Özellikle 2012 yılında Mali'de ortaya çıkan ve askeri müdahale ile sonuçlanan sürecin ülkede yaşamını sürdüren insanların güvenliği ve rahata kavuşabilmeleri ile neticelenebilme noktasındaki kilit rol ECOWAS'ın olmuştur. Ülkeye yönelen askeri müdahaleye liderlik etmiş ekiple toplantılar düzenleme yoluyla anlaşıp karışıklıkların bir an önce giderilmesinin önünü açma hedefiyle hareket etmişlerdir. Askeri müdahalenin ardından çok fazla zaman kaybetmeden meclis başkanlığı görevine gelen Traore ve başbakanlık görevine gelen Diarra'nın da katıldığı Fildişi Sahili'nde düzenlenen toplantıda ECOWAS tarafından müdahalenin liderlerine, yaptırımlardan kurtulmaları için en geç bir sene içerisinde ülkeyi seçime getirmeleri ve bunun ardından da ülkeyi anayasal sisteme kavuşturmaları zorunluluğu iletilmiştir. Ayrıca Mali'nin kuzeyinde konuşlanmış askerlerin dağıtılması ve bölge insanlarına zarar veremeyecek hale getirilmeleri de yine aynı toplantıda görüşülmüştür (Döring ve Herpolsheimer, 2016:12).

Yaklaşık olarak 5 milyon km² alanı birleştiren ECOWAS, 250 milyondan fazla nüfus popülasyonunu içerisinde barındırmıştır (Plenk, 2015:323; Lambach, 2009:19). Topluluğun içerisindeki devletlerin kendi aralarındaki gümrüklerin denkleştirilmesi ve diğer ülkelere aynı gümrük tarifelerinin uygulanması gibi noktalarda aynı fikirde buluşabilmeleri örgütün geleceği adına atılmış büyük adımlardan birini temsil etmiştir. Hazırlanan hukuki düzenlemelerin ardından özellikle müşterek piyasa oluşturulması amacıyla hazırlanan projeler hızlanmıştır (Ateş, 2014:302; Yabi, 2010). Örgütün içerisindeki mali yapıyla uyumlu olacak şekilde piyasanın izin verdiği koşullar altında birliğe dahil olanlar arasındaki

ticaretin serbestleştirilmesinin basamakları planlanmaya başlanmıştır. Fazla vakit kaybetmeden gerekli adımlar atılıp birinci basamak olan 1980 yılının Mayıs ayındaki örgüt içi ticari engellerin azaltılması odaklı anlaşma noktasına gelinmiştir. İkinci basamak olan 1983'te varılan mutabakat gereği ise henüz işlenmemiş mal ve el sanatlarının ticari faaliyetlerde özne haline getirilmesi serbestleştirilmiştir. Ticari faaliyetlerdeki serbestleşme ülkelerin gelişmişlik düzeyleri hesaba katılarak oluşturulan üç farklı grup ve bu grupların özelliklerine göre gerçekleştirilmiştir. Bölgedeki diğerlerine göre gelişme seviyesi yüksek olan ülkelere ticari engelleri kaldırmak amacıyla azami altı yıllık bir süre önerilmiştir. Bir diğer grup olan orta düzey gelişmişlikte olanlar için bu süre sekiz yıl ve en az gelişmişlik seviyesinde olanlar için ise engelleri kaldırmaları için beklenen süre on sene olarak planlanmıştır. Örgüt içerisindeki isteğe göre toplamda on yıllık süreçte tüm tarife engellerinin ortadan kaldırılması bölgenin yararına görülmüştür (Gupta, 2015:12).

Afrika'da mücadele edilen sorunlardan biri olarak göç olgusuna ECOWAS çatısı altında kurulan birlik ile çözüm bulunmaya çalışılmıştır. Topluluğa dahil olan ülke liderlerinin 21. yüzyıl başında bu konu üzerinde müşterek fikirlere sahip olunduğunu belirtmeleri bilinç anlamında ulaşılan noktayı göstermiştir. Bölgenin asayışı için kaçakçılık ve korsanlık gibi genel sorunların çözümü amacıyla Birleşmiş Milletler benzeri küresel kurumlarla da işbirliğine gidildiği görülmüştür (Tepebaş, 2013:40). Asayiş konusunun özellikle denize kıyısı olan ülkeler için büyük önem taşıdığı noktası düşünüldüğünde evrensel kurumlarla kurulan iş ortaklıkları örgüte dahil ülkelerin yararına olmuştur. Özellikle kıtanın batı ve güney kesiminin düzenini sağlayabilmek amacıyla oluşturulan Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu bölgenin emniyeti için var olan değerini zamanla arttırmıştır (Barkın, 2006:73). Ayrıca topluluk içerisinde inşa edilen yapı ile bölgesel çatışmaların önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Çatışmaların önlenmesi noktasında da örgüt içinde az da olsa etkisi bulunan sivil toplum kuruluşlarının bilgi, tecrübe ve düşünce yapılarından etkilenilmiştir (Zeba, 2009:49).

3.2.4. Doğu Afrika Topluluğu (EAC)

Afrika kıtasında bulunan Burundi, Tanzanya, Ruanda, Uganda ve Kenya'nın dahil olduğu toplamda beş devletin rol aldığı Doğu Afrika Topluluğu, 20. yüzyılın

son senesinde kurucu beş ülke arasında varılan mutabakat sonucu oluşmuştur. Topluluğun oluşumundan daha evvel de bölge ülkeleri arasında tek çatı altında toplanma mantığı üzerine kurulu hareketlere rastlanmıştır. Ancak bu aksiyonlara sebep olan devletlerin ortak noktada buluşma gibi istekleri ilk süreçte yeterli başarıdan uzak olmuştur. Gerekli başarıya ulaşamamaları neticesinde de ilk aşamada kurulan yapı 1977’de faaliyetlerini durdurma yoluna gitmiştir. Bölgede zamanla gereksinim haline gelen vatandaşlara daha iyi hayat şartları sunma ve endüstriyel gelişim odaklı büyüme benzeri ihtiyaçlar, 20. yüzyılın sonlarına doğru ancak gerekli başarıya ulaşabilecek bütünleşmenin kaynaklarını oluşturmuştur (Kıraso, 2009:35).

2000 yılının temmuz ayında kuruluş esnasında bulunan devletlerin ortak anlaşma metnini imzalamalarının ardından topluluk resmen oluşturulmuştur. Bölge ülkelerinden Burundi ile Ruanda örgüte, kuruluşundan yaklaşık yedi yıl sonra diğer bir ifade ile 2007 senesinde dahil olmuştur. Kıtanın doğusunda yer alan bölge ülkelerinden Sudan’ın örgüte katılım isteği topluluktaki ülkelerin bir kısmının olumsuz tavrı neticesinde kabul edilmemiştir. Benzer şekilde yakın dönemde topluluğa katılım görüşmelerinin netice bulmaya yaklaştığı Güney Sudan’ın da üyelik başvurusu topluluğun üyelerinin bir araya geldiği zirvede değerlendirilip uygun bulunmadığı bildirilmiştir. Ancak bölgedeki topluluğa katılma konusunda istekli Somali gibi ülkelere farklı olarak Güney Sudan’ın içinde bulunduğu siyasi ve sosyal mücadele süreçlerinin neticesinde gereklilik haline gelen ekonomik gelişimin sağlanması adına topluluğa katılım konusunda daha avantajlı olduğu görüşü hakimdir (Tepebaş, 2013:46-47). Diğer topluluklarla kıyaslandığında üye sayısı bakımından daha dar bir yapıya sahip olması Doğu Afrika Topluluğu içerisinde alınacak kararların hızının yüksek olmasını sağlamıştır. Hızlı karar alma mekanizmasının örgütler için önemi ele alındığında bu noktada ulaşılan kazanım ortaya çıkarılmıştır.

Doğu Afrika Topluluğu kıta üzerinde Afrika Ekonomik Topluluğu’nun yapısı için bütünleyici görev üstlenen oluşumlardan biridir. Tanzanya’nın kuzey bölgesinde yer alan Arusha şehrinden yönetilen örgütün aktiviteleri üyelerinin gelişime ihtiyaç duydukları alan olmasından dolayı iktisadi düzlemde ilerlemiştir (Ateş, 2014:303; Kapstein, 2010). Topluluğun amaçları arasında mümkün olan en

kısa süre içerisinde gümrük tarifelerinin uyumlu bir şekilde çalışacak biçimde ortadan kaldırılması, örgüt dahilinde geçerli bir parasal yapının oluşturulması ve tüm üye ülkelerin yararına hizmet edebilecek ortak piyasa inşası yer almıştır. Ayrıca topluluğa dahil olan ülkeler arasındaki parasal aktivitelerin kolay hale getirilmesi, bölge bazlı yatırım tasarılarının hazırlanması ve teknik ilerleme amaçlı hareketlerin desteklenmesi noktalarında benzer fikirlere sahip olunmuştur (Altan, 2003:175-176).

Küresel veya bölgesel örgütlenmelerde kuruluşum bölümlerinden biri olan sekretarya özellikle yönetim için yüksek öneme sahiptir. Doğu Afrika Topluluğu'nun sekretarya organı gerekli işlevlerini yerine getirme noktasında hizmet dönemi içerisinde başarıya ulaşabilmiş değildir. Özellikle aktivitelerin uygulanması aşamalarında ve varılan anlaşmaların hayat geçirilmesi noktalarında zamanın ihtiyaçlarına göre yavaş kalması sekretaryanın işlevselliğinin sorgulanmasına yol açmıştır. Ancak topluluk içerisinde ortaya çıkan tartışmalar ve gerektiğinde üye ülkelerin ortak noktada buluşup anlaşmalarını sağlama noktasında hızı tartışmalı olsa da belirli düzeylerde başarılı işlemin gerçekleştirilmesini sağlamıştır (Hamad, 2016:72). Örgütün içerisinde sekretaryanın da dahil olduğu birden fazla organı sayesinde işlevini yerine getirdiği görülmüştür. Bu organların bazıları Bakanlar Konseyi, Adalet Divanı ve Pan-Afrika Parlamentosu şeklinde adlandırılmıştır (Okeke ve Aniche, 2012:10). Örgütün yönetim organlarının sağlıklı işlemesi dahilindeki ülke liderlerinin, özellikle 2012 yılından sonraki dönemde, ulusal çıkarlarının ön planda tutma yerine bölgesel uyumu öne çıkaran açıklamalarda bulunmasını sağlamıştır (Mathieson, 2016:19; Mwapachu, 2012:211).

3.3. Afrika'da Sanayi Devrimlerinin Küresel Ticaret ve Ekonomik Harekete Yansıması

Sanayi devrimleri Afrika'nın yapısal dönüşümü için oldukça önemlidir ve bu noktada da hizmet ve imalat sektörü ön plana çıkmaktadır. Hizmet sektörünün ana amacının üretim üzerine odaklanması ve gerektiği kadarıyla, imal anlayışını geliştirmesi onun önde gelen özelliğini olarak belirtilmektedir. İmalat sektörü tipik olarak araştırma ve geliştirme, bakım, nakliye ve finans gibi hizmetler şeklinde ara girdilerin %20 ila %70'ini oluşturmaktadır. Veri analitiği ve

endüstriyel interneti kullanan akıllı hizmetler üretimi yeniden şekillendirmektedir. Bir ölçüde imalatın doğası, örneğin tüketici ihtiyaçlarına ve tercihlerine daha doğrudan uyum sağlayarak ve ürünlerin maddi olmayan biçimlerde sağlanması yoluyla giderek artan bir şekilde bir hizmet yönelimi üstlenmektedir. Son on yılda Afrika'daki büyüme oranları, kıtanın sanayileşmemesine daha fazla katkıda bulunan emtia çıkarımı ve emtianın ithalatı nedeniyle dikkat çekmiştir (Naudé, 2017: 2). Aslında üretim sektörü Afrika için önemlidir (Vollrath, 2009: 328), çünkü sanayideki marjinal emeğin Kenya, Malavi, Zimbabve ve Güney Afrika'daki tarımdan 10 kat fazla olduğu ifade edilmektedir. Esasında, ekonomik faaliyetler kaynaklandığı sektöre göre sınıflandırılmaktadır. Örneğin, “birincil sektör” (tarım, madencilik), “ikincil sektör” (imalat, enerji, inşaat) veya “üçüncül sektör” (hizmetler) ‘den meydana gelmektedir. Bir ülke ekonomisi geliştikçe, birincil sektörün GSMH ve istihdamdaki payı açısından katkısı azalmaktadır. Üretim faktörlerinin, düşük verimlilik artışı ile karakterize edilen sektörlerden, verimlilik seviyelerinin ve büyümenin daha yüksek olduğu sektörlerle yeniden tahsis edilmesi, gelişmenin olmazsa olmaz koşuludur. Bu yeniden tahsis, bir ülkenin toplam üretim ve istihdamındaki artış ile istihdamın payının artmasını gerektirdiğinden bu durum ülkeyi sanayileşmeye itmiştir. Afrika’da sanayileşmenin zorluklarına ve sanayi devrimlerinin Afrika’yı etkilememesi olasılığına rağmen, sanayileşmenin ve daha spesifik olarak yapısal değişimin hala mümkün olduğuna dair iyimserlik devam etmektedir. Literatürde Afrika’nın gelecekteki endüstriyel gelişiminin nasıl devam edeceğine dair üç ana görüş söz konusudur. Daha da önemlisi, teknolojik değişimin bu üç görüşün her birinde merkezi bir rolü üstlendiği belirtilmiştir (Naudé, 2019:7).

İlk görüşe göre teknoloji, Afrika ekonomileri için bundan hemen yararlanamayacak kadar hızlı ve karmaşıktır ve tamamlayıcı yatırımları ve işletme ekosistemlerini uygulamaya koymak için en az 15 yıllık bir süreç gerekmektedir. İkinci görüşe göre teknolojik yenilik, imalat ve hizmetlerin doğasını değiştirmekte ve hizmetleri yapısal uyumun gerçekleşeceği en olası sektör haline getirmektedir. Üçüncü bakış açısına göre, yeni ve gelişmekte olan teknolojik değişiklikler, yeni yüksek teknolojiye sahip olan ve yeni kurulan firmalar aracılığıyla yerli imalatı yeniden canlanmayı mümkün kılmaktadır.

Sanayi devrimlerinin Afrika'nın ekonomi ve ticari hareketliliğe yansımaları istatistiksel olarak görmek için bazı ekonomik ve ticari göstergelerin incelenmesi gerekmektedir. Buna göre, Afrika Kıtası'nın GSYMH yıllık ortalama büyümesi Grafik 3.1'de gösterilmektedir.

Grafik 3.1: Afrika Kıtası - GSYMH

Kaynak: United Nations (2019); “World Economic Situation and Prospects 2019”, https://www.un.org/development/desa/dpad/wp-content/uploads/sites/45/WESP2019_BOOK-CH3-3-africa-en.pdf, (Erişim Tarihi: 18.02.2020).

Grafik 3.1 incelendiğinde, 2018 yılında Afrika’da kişi başına düşen GSMH miktarı 1,900 Dolar olarak gerçekleştiği belirtilebilmektedir. Sahra-Altı Afrika’nın ise, yıllık kişi başı gelir artışı 2000-2010 yılları arasında yıllık ortalama % 2,8 ve 2010-2016 yılları arasında %0,8 olarak olmuştur. Başka bir ifadeyle, Afrika’nın ekonomik büyümesinin 2018’de %3,2’den 2019’da %3,4’e ve 2020’de %3,7’ye yükselmesi beklenmektedir. Bu ılımlı ivmenin, Afrika ürünleri için küresel talebin güçlendirilmesi de dahil olmak üzere dış faktörler tarafından desteklenmesi öngörülmektedir. Afrika Birliği’nin (AU-55) tamamı, dünyanın Amerikan Doları cinsinden mal ticaretinin yaklaşık % 3’ünü oluşturmaktadır. 2010-2016 döneminde, Afrika Birliği’nin yıllık ihracat ve ithalatı oldukça istikrar kazanmış (yaklaşık 500 milyar dolar gerçekleşmiştir) ve ithalatı son yıllarda ihracatını biraz aşmıştır. 2012 yılına kadar dış ticaret dengesi gayet olumludur. Bununla birlikte, mal ihracatı/mal ithalatı oranı dönemler içinde değişiklik göstermiştir. 2010 yılında Afrika Birliği’nin ihracatın ithalatı karşılama oranı %103’e ulaşmıştır, 2016 yılında ise ihracatın ithalatı karşılama oranı %74 gerçekleşmiştir. 2016 yılında başlıca net ihracatçılar Angola (%265 oran), Gabon (%162 oran), Fildişi Sahili (%127 oran) ve Botswana (%121 oran) olduğu görülmektedir. 2016 yılında, üç büyük Afrika ithalatçısı; Mısır, Güney Afrika ve Cezayir iken üç büyük ihracatçı ise Güney Afrika, Nijerya ve Angola olmuştur.

Afrika içi ticaret, kıtanın ekonomik gelişimi ve entegrasyonu için çok önemlidir. Bununla birlikte, Afrika içi ticaretin Afrika'nın toplam ithalat ve ihracatındaki payı oldukça düşüktür: 2009-2017 yıllarında ithalat içi ortalama %13 ve ihracat içi ortalama %17'dir. Toplam ihracatın değeri azalırken, ihracat içi ticaretin payı 2016 yılında 2010 yılına göre %30 artmıştır. Afrika dışı ticaret ise, toplam ticaretin %80'inden fazlasını oluşturmaktadır. Ekstra ihracat ve ithalat hacmi benzerlik göstermektedir. İhracat için ortalama rakam 450 milyar dolar ve ithalat için 490 milyar dolar olmuştur. Afrika içi ticarete ana oyuncu Güney Afrika Cumhuriyeti'dir ve Güney Afrika Cumhuriyeti'nin 7 yıl boyunca ihracat içindeki payı %27 ila %30 arasında değişiklik göstermiştir. Bunu %8 ile Nijerya ve %7 ile Gabon takip etmiştir. Güney Afrika Cumhuriyeti aynı zamanda %13'lük ithalat ile lider iken, ardından Botsvana (%8) ve Namibya (%8) gelmiştir (African Trade Statistics Yearbook 2017, 2018:15-16).

Tablo 3.1'de Afrika'nın ihracat ve ithalatları gösterilmiştir. Bu grafiğe göre, Dünya içindeki Afrika'nın ithalat ve ihracattaki payı yaklaşık %2-%3 civarlarındadır. Bu oran çok düşük olarak tanımlanmaktadır. İhracat miktarı 2010 yılında %3.40 iken bu oran giderek azalarak % 2.10 olarak gerçekleşmiştir. İthalat miktarı ise 2010-2016 yılları arasında %3.09 ile %3.36 arasında seyir etmiştir.

Tablo 3.1: Afrika'da İthalat ve İhracat Miktarları (Milyar Dolar)

İhracat Miktarları										
	2010		2012		2014		2015		2016	
	\$	%	\$	%	\$	%	\$	%	\$	%
Afrika	521.00	3.40	640.00	3.46	555.00	2.92	391.00	2.37	345.80	2.10
Dünya	15.301	100	18.496	100	19.005	100	16.489	100	15.955	100
İthalat Miktarları										
	2010		2012		2014		2015		2016	
	\$	%	\$	%	\$	%	\$	%	\$	%
Afrika	479.00	3.09	615.60	3.29	642.10	3.36	553.30	3.30	500.70	3.09
Dünya	15.511	100	18.705	100	19.101	100	16.743	100	16.225	100

Kaynak: African Union (2018); "African Trade Statistics Yearbook 2017", <https://au.int/en/documents/20180917/african-trade-statistics-yearbook-2017>, (Erişim Tarihi: 18.02.2020).

Afrika Birliği'nin ihracat ve ithalatının bölgelere göre dağılımı ise Tablo 3.2'de sunulmuştur. Grafik 3.3'te Afrika Birliği; Kuzey Afrika (Cezayir, Mısır, Libya, Moritanya, Fas, Tunus), Batı Afrika (Benin, Burkina Faso, Cabo Verde,

Fildişi Sahili, Gambiya, Gana, Gine, Gine Bissau, Liberya, Mali, Nijer, Nijerya, Senegal, Sierra Leone, Togo), Orta Afrika (Burundi, Kamerun, Orta Afrika Cumhuriyeti, Çad, Congo, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Ekvator Ginesi, Gabon, Sao Tome ve Principe), Dogu Afrika (Komorlar, Cibuti, Eritre, Etiyopya, Kenya, Madagaskar, Mauritius, Ruanda, Seyşeller, Somali, Sudan, Güney Sudan, Tanzanya, Uganda) ve Güney Afrika (Angola, Botswana, Lesotho, Malawi, Mozambik, Namibya, Güney Afrika, Svaziland, Zambiya, Zimbabve) şeklinde bölümlere ayrılmıştır.

Tablo 3.2: Afrika Birliği'nin Ticareti (Milyon Dolar)

İhracat Rakamları							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Kuzey Afrika	156452.55	166323.84	205680.83	176255.31	146816.57	104762.79	103958.96
Batı Afrika	113316.03	163901.95	183215.84	134896.75	143975.08	90685.23	97180.90
Orta Afrika	39482.20	47843.26	47515.61	54770.08	46145.84	33498.93	26048.22
Doğu Afrika	28073.41	24360.94	24765.68	51561.27	35480.07	32303.38	26750.41
Güney Afrika	170554.64	207245.35	203081.72	199451.28	186707.32	151219.01	133628.79
Toplam	507878.83	609675.34	664259.68	616934.69	559124.88	412469.35	387567.28
İthalat Rakamları							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Kuzey Afrika	171346.56	189702.18	216086.02	223991.11	226603.46	203483.15	207464.11
Batı Afrika	100816.38	132731.20	99793.48	124359.68	110228.27	90740.68	100275.84
Orta Afrika	25785.16	27532.55	23838.40	29935.96	32975.24	30258.30	26156.81
Doğu Afrika	59898.46	66162.00	66718.93	74049.27	82730.13	81614.71	69727.83
Güney Afrika	133066.22	164991.28	179109.61	181469.40	174961.31	150039.45	120809.34
Toplam	490912.77	581119.21	585546.46	633805.41	627498.41	556136.28	524433.92

Kaynak: African Union (2018); "African Trade Statistics Yearbook 2017", <https://au.int/en/documents/20180917/african-trade-statistics-yearbook-2017>, (Erişim Tarihi: 18.02.2020).

Tablo 3.2'de de görüldüğü üzere en fazla ihracat yapan bölüm Güney Afrika iken, en fazla ithalat yapan bölüm ise Kuzey Afrika olmuştur. Bununla birlikte, zamanla önemi artan Dördüncü Sanayi Devrimi (4IR) - dijital, biyolojik ve fiziksel dünyaların kaynaşmasının yanı sıra Yapay Zeka, Bulut Bilişim, Robotik, 3D Baskı, Nesnelerin İnterneti ve gelişmiş kablosuz teknolojiler, diğerlerinin yanı sıra Afrika için belirsiz sosyo-ekonomik sonuçları olan yeni bir ekonomik

bozulma çağını başlatmıştır. Ancak Afrika, geçmiş sanayi devrimleri sırasında geride kalmıştır. Şimdiye kadar, başarılı bir dijital devrim için gerekli olan bazı göstergelerde hala geride kalan Afrika'nın BİT sektöründeki gelişmeler, büyük ölçüde mobil dijital finansal hizmetlerin genişletilmesinden kaynaklanmıştır: Bölge, 2018'de küresel mobil para hesaplarının neredeyse yarısına sahiptir ve 2025'e kadar mobil paradaki en hızlı büyümenin bu bölgede olması öngörülmektedir. Fakat Yapay Zeka ve Blok Zinciri'nde, sosyal ve ekonomik zorlukları başarılı bir şekilde ele alma potansiyeline sahip oldukları için Afrika'ya ilgi artmaktadır. Ayrıca dördüncü endüstri devrimi teknolojilerinin dönüşümsel olabileceği daha birçok alan söz konusudur. Afrika'nın dördüncü sanayi devrimine ayak uydurması oldukça önemlidir. Nedenlerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Ndung'u ve Signé, 2020: 65-71);

- *Ekonomik Büyümeyi ve Yapısal Dönüşümü Teşvik Etmesi:* Günümüzde, Afrika'da BİT sektörü büyümeye devam etmektedir. Son zamanlarda, mobil teknolojiler ve hizmetler 1.7 milyon doğrudan iş (hem resmi hem de gayri resmi) üreterek, 144 milyar dolarlık ekonomik değere (Sahra Altı Afrika'nın GSMH'sinin %8,5'i) ulaşmıştır. Ayrıca, vergilendirme yoluyla kamu sektörüne 15,6 milyar dolar katkı gerçekleşmiştir. Sayısallaştırma, finansal sistem ve işgücü piyasasındaki bilgi asimetrisi sorunlarını da çözmüş, böylece bilgi akışının ekonomik büyüme ve iş yaratımı için kritik olduğu bir ortamda verimlilik, kesinlik ve güvenliği artırmıştır.

- *Yoksulluk ve Eşitsizlikle Mücadele:* Dijital teknolojilerin yayılması yoksulları, yaşam standartlarını geliştiren bilgi, iş fırsatları ve hizmetlere erişim ile güçlendirebilir. Yapay Zeka, Nesnelerin İnterneti ve Blok Zinciri, daha hedefli ve etkili yoksulluğu azaltma stratejileri için veri toplama ve analiz fırsatlarını artırmaktadır. Teknoloji, finansal hizmetlerin dönüşümsel gücüne, sürdürülebilir yoksulluğun ortadan kaldırılmasında önemli bir itici güçtür. Bu finansal hizmetler hane halklarının varlık tabanlarını genişletmek ve yoksulluk döngülerinden kaçmak için güvenli araçlardan tasarruf etmelerini sağlamaktadır.

- *Emek, Beceri ve Üretimi Yeniden Keşfetmek:* 2030'a kadar Afrika'nın potansiyel işgücü dünyanın en büyükleri arasında olacağı öngörülmektedir. Bu nedenle inovasyon ve teknoloji kullanımı için gerekli altyapı ve becerilerle

eşleştirilen dördüncü endüstriyel devrim, bu coğrafyada büyük bir gelişme fırsatı sunmaktadır. Reel olarak da dördüncü endüstriyel devrim, işgücü arayanların Afrika firmalarının ihtiyaçlarına ve otomasyonuna daha hızlı adapte olabilmeleri için gerekli beceri ve yetenekleri geliştirmelerini gerektiren küresel emek ve üretim sistemlerini önemli ölçüde değiştirmektedir. Örneğin, en az orta öğretime sahip işçilerin payının 2010'da %36'dan 2030'da %52'ye yükselmesi beklenmektedir.

- *Finansal Hizmetlerin ve Yatırımın Artırılması:* Dijitalleşme kapsayıcı finansman yoluyla ekonomik büyümeyi etkilemiştir ve bankacılığın perakende elektronik ödeme platformları, sanal tasarruflar ve kredi tedarik teknolojik platformları aracılığıyla formaliteye girmesini sağlamıştır. Daha geniş anlamda dijitalleşme, girişimcilerin ve işletmelerin daha etkili, sürdürülebilir ve ekonominin diğer sektörleriyle bağlantılı iş modellerini yeniden düşünmelerine yol açmıştır.

- *Tarım ve Tarımsal Sanayilerin Modernizasyonu:* Afrika henüz tarım sektörünün tüm potansiyelinden yararlanamamıştır ve dördüncü endüstriyel devrimin teknolojileri bunu yapmak için bir fırsat sunmaktadır. Tek başına tarım, Sahra Altı Afrika'daki toplam istihdamın %60'ını oluşturmaktadır ve gıda sisteminin 2010 ve 2025 yılları arasında ekonominin geri kalanından daha fazla gelişmesi beklenmektedir. Çiftlik işçiliği ve geliri özellikle Sahra Altı Afrika'da önemlidir. Çiftlik içi faaliyetler Etiyopya, Malavi, Nijerya ve Tanzanya gibi ülkelerdeki tüm kırsal gelirlerin neredeyse %50'sini oluşturmaktadır. Rekabetçi fiyatlandırma, izlenen ürün bilgileri, hastalık önleme ve afet azaltma desteği ile ilgili bilgiler, kıtadaki gelir, üretim ve talebi iyileştirmek için tarım sektörünü dönüştürme potansiyeline sahiptir. Ayrıca, kıta genelinde gelirler arttıkça, yiyecek ve içeceklere yönelik artan tüketici talebi, tarımsal işletmeler arası büyümeyi desteklemektedir.

- *Sağlık Hizmetlerinin ve Beşeri Sermayenin İyileştirilmesi:* Afrika ülkeleri, iklim değişikliği, sınırlı fiziksel altyapı ve kalifiye profesyonellerin eksikliği nedeniyle şiddetlenen sayısız sağlık sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Dördüncü sanayi devrimi teknolojisi bu tehditlerin azaltılmasına yardımcı olmuş ve özellikle kırılgan ülkelerde sürdürülebilir sağlık sistemlerinin gelişmesini sağlamıştır.

Mobil teknoloji, tıbbi verileri ve hizmet sunumunu geliştirmek için bir platform haline gelmiştir. Dördüncü endüstriyel devrim teknolojisi örneklerinden, Uganda'daki yaklaşık 27.000 halk sağlığı çalışanı, ilaç stoklarını bildirmek için mTrac adlı bir mobil sistem kullanmaktadır. Kamu-özel ortaklığı SMS for Life programı, sıtma tedavilerinin ve diğer temel ilaçların stok seviyelerini takip etmek ve yönetmek için cep telefonlarını kullanarak birinci basamak sağlık tesislerindeki ilaç eksikliklerini azaltmaktadır. 2014'te Batı Afrika Ebola salgını sırasında, WhatsApp'tan bilgiyi dağıtmak, semptomları kontrol etmek ve karantina altında iletişim kurmak için kolay bir yöntem haline gelmiştir. Diğer taraftan Afrika, eğitim sistemindeki başarısızlıklar nedeniyle, dördüncü sanayi devrimi teknolojileri için gereken yönetici, araştırmacı ve işçi arzını sınırlayan önemli bir beceri eksikliğine sahiptir. Ayrıca zayıf yönetim ve devletin ele geçirilmesini yansıtan kalitesiz altyapı sorunları da mevcuttur. Siber güvenlik ve veri korumada kayda değer gecikmelerle, özellikle departmanlar arasında politika oluşturma ve uygulamada zayıf bir sicile sahiptir. Yalnızca küçük bir iç pazar ve etkinliklere rağmen, güçlü demografik büyümeye sahip ancak sınırlı harcama gücü ve zayıf fiziksel dağıtım sistemleri olan Afrika'nın geri kalanına yapılacak ekonomik anlamdaki yatırımların değeri yüksektir. Dahası, Afrikalı firmalar güçlü bir Çin varlığıyla rekabet etmek zorunda kalmışlardır (Sutherland, 2020:5-6).

3.4. Yoksulluğun Bölgesel İncelemesi

3.4.1. Nijerya Federal Cumhuriyetinde Yoksulluk

Popülasyon anlamında Afrika kıtasının en büyük ülkesi olan Nijerya ya da resmi adıyla Nijerya Federal Cumhuriyeti barındırdığı gayrimeşruluk emniyet benzeri problemlerle birlikte incelenmelidir. Gelişim süreci içerisinde bulunan ülkede iktisadi yapıdaki düzeltmeler ile süreklilik istenilen mali durum, halka sunulan öncelikli konuma sahip hizmetler ve ülkeye direkt yatırımı arttıracak imkanlar üzerinde titizlikle durulmaya başlanan konular arasında yer almıştır. Para birimi olarak Nijerya Nairası kullanılan ülkede resmi dil olarak İngilizce kabul edilmiş olmasına rağmen yüzlerce yerel dile sahip olduğu ifade edilmektedir. Ülkenin orta kesiminde yer alan Abuja şehri başkent olarak kabul edilmiştir. Bahse konu ülke Nijerya sınırları içerisinde keşfedilen doğal kaynaklar, devletin tümüyle doğrudan yatırımların gözdesi haline dönüşmesine neden

olmuştur (Tepebaş, 2013:122). Yakın dönemde turizm potansiyeli açısından da yüksek potansiyel görülen ve yerkürede 923.768 km²'lik alan kaplayan Nijerya'daki bilinirliği yüksek kentlerin başında başkentten sonra Lagos ve İbadan gelmiştir. 850km'nin üzerinde bir kıyı uzunluğuna sahip ülkedeki ulusal gün olarak belirlenen tarih 1 Ekim'dir. Genel olarak tropikal iklimin içerisinde bulunan ülkenin idare sistemi isminden de anlaşılacağı üzere federal yapıdır. Sınır komşuları Çad, Kamerun, Nijer ve Benin olan Nijerya, Atlas Okyanusu'nda bulunan Gine Körfezi'nin hemen yanında konumlanmıştır (Altan, 2003:71).

Avrupa'dan Portekiz kökenli din adamlarının 15. yüzyılda yoğun hale dönüşen gezileri sayesinde başlayan sömürü devri, ülkenin istiklali adına ilk girişim olan partileşme hareketlerinin başarı kazanmasına dek tesirini korumuştur. Ülkedeki tanınmış kesimin içerisinde bulunan, bununla birlikte Hristiyan devlet yöneticilerinden birinin akrabası özelliğine sahip Herbert Macaulay tarafından sömürgeci güçlerin karşısında durma adına milliyetçi yapıdaki siyasi parti kurularak özgürlük sürecine güç kazandırılmıştır. Yereldeki birçok insanın gözünde "özgürlüğün kaynağı" olarak konumlanan Macaulay, ülkedeki toy kesimi teşkilatlandırma yoluyla burada oluşan gençlik yapılanmasının inşasında büyük rol üstlenmiştir. Bugünkü Afrika coğrafyasında yetişmiş birçok yöneticide görüldüğü gibi Azikiwe, Amerika Birleşik Devletleri'nde eğitim alarak ülkedeki elliye yakın farklı, ulusçu grubu tek noktada birleştirme yoluyla büyük bir konsey oluşturmuştur. Aynı dönemde ortaya çıkan II. Dünya Savaşı'na Britanyalı güçlerin yanında dahil olan Nijerya kökenli sosyolojik gruplara sanki baskı ve sömürü mantığı taşıyanların idaresi altında kalmalarının karşılığı ödetilmiştir (Tandoğan, 2016:2; Roskin, 2012:646-647).

Ülkeye yerleşmiş Britanya kökenli sömürü güçleri Nijerya'da üretilebilir bir ürün ortaya çıkarma konusunda Afrika'daki diğer ekipler gibi kaygı duymuşlardır. Miktarı ne kadar olursa olsun yaşanan coğrafyadan değerli madenlere ulaşabilmek onlar için önem taşımıştır. Bunun nedeni ise Nijerya'nın ekonomik yapısının diğer ülkelerden değişik şekilde tamamen ziraat endeksli olmasıdır. İnşa edilen sistematik, ülke sınırları içerisinde petrol ve benzeri enerji kaynaklarının keşfiyle dönüşüme uğratılmıştır (Gilbert ve Reynolds, 2016:448). Britanya kökenli sömürü düşüncesindeki asıl noktayı temsil eden, parça halinde bağışlama

sistemi ve dinsel kökene sahip yapıları bölerek yönetme mantığı ülke genelinde anlaşmazlıkları çoğaltmıştır. Ülkedeki gruplar arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklara çare olarak Britanyalılar, Nijerya'daki yerel grupları farklı ve birbirine yakın olmayacak şekilde dağıtan bir yapı inşa etmişlerdir. Bu yapı ülkeyi parçalanmaya elverişli şekle sahip olmaya zorlamıştır (Tandoğan, 2016:2; Roskin, 2012:646-647).

Kıtadaki ülkelerin çoğu gibi Nijerya'da da eğitim ülkenin geleceği adına çözülmesi gereken önemli problemler arasında gösterilmiştir. Kıtadaki okuma yazma oranının azlığı eğitim için yapılacak planları da güçleştirici etkeni oluşturmuştur. 20. yüzyılın yarısında yüz milyondan fazla insanın yaşamını sürdürdüğü kıtanın güney kısmında orta öğretimi tamamlayabilen kişi sayısının yalnızca 8.000 civarında olduğu tespit edilmiştir. Bu sayının da neredeyse çeyreği Nijeryalılar tarafından oluşmaktadır. Eğitim zamanındaki çocukların ancak %3'ü kadarı gerekli koşullara ulaşabilmiştir. Ülkelerin az bir kesiminde yükseköğretim koşulları sağlanabilmiştir. Üstelik Fransa'nın sömürüsüne maruz kalan birçok ülkede yükseköğretim alınacak üniversite dahi kurulmamıştır. Ülkede özellikle devletteki kadrolarda yönetici seviyelerinde çalışanların çoğunluğu yabancılardan oluşturulmuştur (Ülker, 2016:32; Meredith, 2011).

Nijerya, ülkedeki petrol ve benzeri enerji kaynaklarının bulunup çıkarılmaya başlanmasıyla birlikte söz konusu yerlerde güç yarışı içerisine itilmiş ve neticesinde Biafra ismiyle bilinen 20. yüzyıldaki bir iç savaşa sahne olmuştur (Maraş, 2016:445; Ferhavi, 2015). Özellikle Sahra Altı bölümünde rastlanan ırksal ayrışma ülkedeki iç savaş ile görünürlük kazanmıştır. Kavimsel boyuttaki ayrışma Nijerya içerisindeki askeri oluşumun politik gösterişini arttırmıştır. İç savaşa sürüklenen süreçte ülkedeki durumun bu şekli almasındaki etkenlerin başında, özellikle kıtanın güneyinde, coğrafyayı bütünleştirecek bir gücün eksikliği ve o bütünleşme düşüncesinden halkta bulunmaması gelmiştir. Ayrıca bölgesel küçük gruplar halinde örgütlenmelerinin ulaşılan sebeplerinin çoğunluğunun dini ve ekonomik olduğu görülmüştür. Bununla birlikte, kıtaya ayak basan sömürgeci güçlerin ulusal menfaatlerini birinci sıraya koyarak, adım attıkları topraklar üzerinde yaşayanların özelliklerini önemsemeden, Nijerya gibi devletlerin hudut çizgilerini matematiksel yapıya göre tayin etmeleri, kıtada

ortaya çıkan arbede içerikli yapının asıl görünen nedenlerini oluşturmuştur (Tandoğan, 2016:3; Ataöv, 1975:635-636). Nijerya’da mücadele edilen bir kavram olarak lanse edilen yolsuzluk ülke gündeminde daima büyük yer kaplamıştır. Ülkedeki birçok otorite gelişmenin önündeki en büyük engelin var olan yolsuzluk gerçeği olduğunu işaret etmiştir. Nijerya’nın Merkez Bankası başkanı dönemsel olağan konuşmalarının birinde ülkedeki milli gelirin, ülke yönetimi tarafından, büyük çoğunluğunun kendi yararları için kullanıldığını ve az olan bölümünün ise yurttaşları için harcandığını belirtmiştir. Gelişme vaadinde ve isteğinde olan ülkede bu gibi hareketlerin büyük bir tezat oluşturduğunu ifade ederek yönetimdeki isimleri tenkit eden başkan Sanusi, ülkede ihtiyaç olan reformların ivedilikle gerçekleştirilmesi gerekliliğini savunmuştur (Tepebaş, 2013:123; Emejo, 2012).

Grafik 3.2’deki Dünya Yoksulluk Saati isimli raporun verilerine göre Haziran 2018 bilgileri baz alındığında Nijerya’da bulunan aşırı yoksulların sayısı Hindistan’da bulunanları geçerek bu alanda Nijerya’yı zirveye taşımıştır. Şu anda aşırı yoksulluk içerisinde yaşamını sürdüren 86,9 milyon Nijerya vatandaşı tahmini 180 milyon nüfusun yaklaşık olarak yarısını temsil etmektedir. Nijerya büyük bir nüfus patlaması ile karşı karşıya olduğu için 21. yüzyılın yarısına kadar dünyadaki üçüncü büyük ülke olacağına yönelik tahminler bulunmaktadır. Bu tahminlerden yola çıkıldığında da yoksul kitlenin artabileceği ve Nijerya için devamlılık özelliği kazanmış bir sorun olma riskini taşıyabileceği düşünülmüştür.

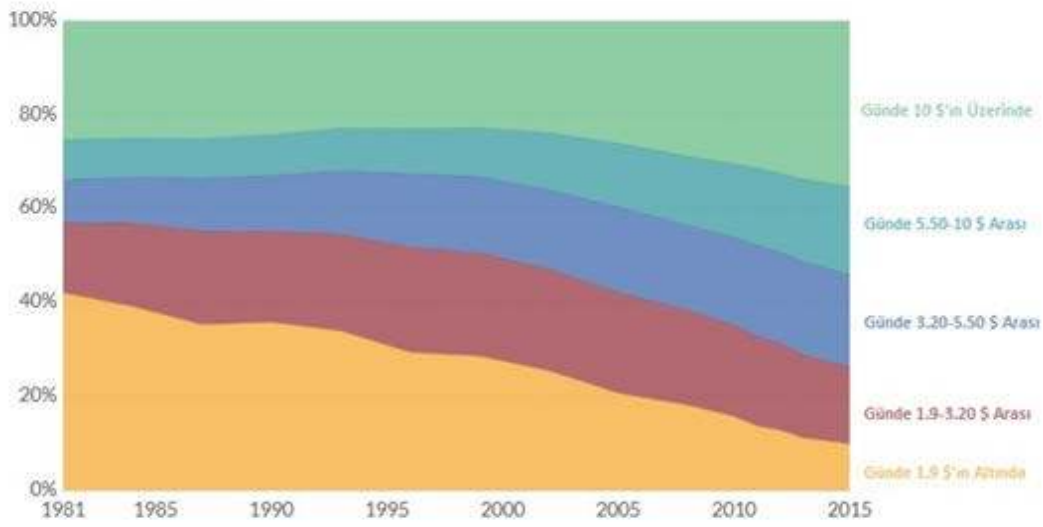
Grafik 3.2: Aşırı Yoksul Ülke Bilgileri

Kaynak: Quartz Africa (2018); “Nigeria has Become the Poverty Capital of World”, <https://qz.com/africa/1313380/nigerias-has-the-highest-rate-of-extreme-poverty-globally>, (Erişim Tarihi: 18.02.2020).

Dünya popülasyonunun farklı yoksulluk eşikleri arasındaki dağılımını basamak sistematiğiyle açıklayan Grafik 3.3'e göre, dünya nüfusunun çoğunluğu hala yoksuldur. Aşırı yoksulluk kavramının ayrı bir nokta olarak benimsenmesinin insanlar için bugüne kadarki fark edilen yararı, insanların dikkatlerini dünyadaki en yoksul kesime yönlendirmede başarı kazanması olmuştur. Günde yaklaşık olarak 10 Amerikan Doları olarak belirlenen yoksulluk sınırı, en yoksul olanı ve 5 kat fazla zengin olanı içerecek ve böylece önemli ayırım noktaları gizlenmiş olacaktır.

Grafik 3.3: Nüfusun Farklı Eşikler Arası Dağılımı

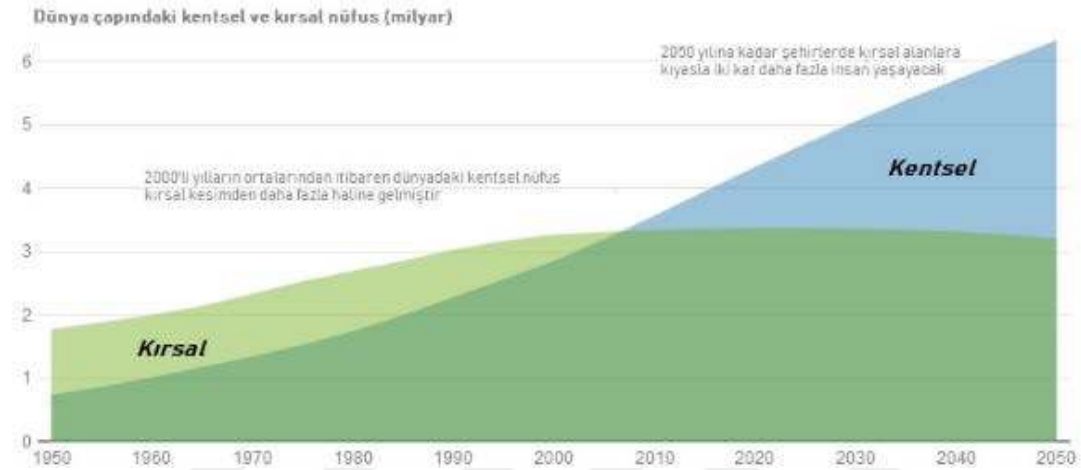

Kaynak: Our World in Data (2019); “Global Extreme Poverty”, <https://ourworldindata.org/extreme-poverty>, (Erişim Tarihi: 18.02.2020).

1960 senesinde dünyada yaşamını sürdüren insanların yalnızca üçte biri kadarı hayatlarına şehir merkezlerinde devam etmiştir. 2018’e gelindiğinde şehir sakinlerinin oranı yaklaşık %55 olurken insanların iş, eğitim ve değişik fırsatlar için şehirlere göçü artarak devamlılık kazanmıştır. Günümüz ile 2050 yılı arasında dünyadaki kentsel nüfus artışının %90’ının gelişmekte olan ülkelerde olacağı tahmin edilmekle birlikte Afrika ve Asya’nın en hızlı büyüyen bölgeler olacağı düşünülmektedir. Ayrıca yalnızca Çin, Hindistan ve Nijerya’nın oluşturduğu üçlü ülke grubunun 2018 ile 2050 yılları arasında dünyanın kentsel nüfusundaki büyümesinin %35’ini temsil etmesine yönelik beklentisi hakimdir. Şehirler evrensel servetin yaklaşık olarak %80’ini üretmektedirler. Bununla birlikte dünya enerjisinin üçte ikisine yakını tüketmekte evrensel sera gazı emisyonunun %70’inden fazlasını temsil etmektedirler. Kentleşmenin hızı ve oranı, uygun

fiyatlı konut, ulaşımın kolaylığı ve diğer altyapı hizmetleri yaklaşık 1 milyar evrensel kentli yoksul için fırsatlara yakınlaşma ihtiyacını arttırmıştır. Grafik 3.4'te de dünyadaki kentsel nüfusun yükselişiyle ilgili verilere değinilmiştir. Bu grafiğe göre 1950 yılı ile 2050 yılı karşılaştırıldığında dünyadaki kırsal ve kentsel nüfusun yer değiştireceği tahmin edilmiştir. Kırsal ve kentsel nüfusun birbirine eşitlendiği yıl olarak 2010 yılı tespit edilmiştir.

Grafik 3.4: Kent Sakinlerinin Küresel Yükselişi

Kaynak: Dünya Bankası (2018); “Year in Review: 2018 in 14 Charts”, <https://www.worldbank.org/en/news/feature/2018/12/21/year-in-review-2018-in-14-charts>, (Erişim Tarihi: 18.02.2020).

Terör tüm dünyada olduğu gibi genelde Afrika kıtası, özelde Nijerya için büyük ve aşılması zorunlu problemler arasında gösterilmiştir. Büyümenin önündeki engellerden biri olan terörün Nijerya’daki temsilcisi Boko Haram isimli örgüt olmuştur. İslami kurallara dayalı ve genel olarak batı kurumları karşısı olarak özelliklerini tanımlayan örgüt Nijerya için hilafetin konuşulmasının sebeplerini ortaya çıkarmıştır (Pieri ve Zenn, 2018:646; Thurston, 2018:225; Pieri ve Zenn, 2016:66).

3.4.2. Güney Afrika Cumhuriyeti’nde Yoksulluk

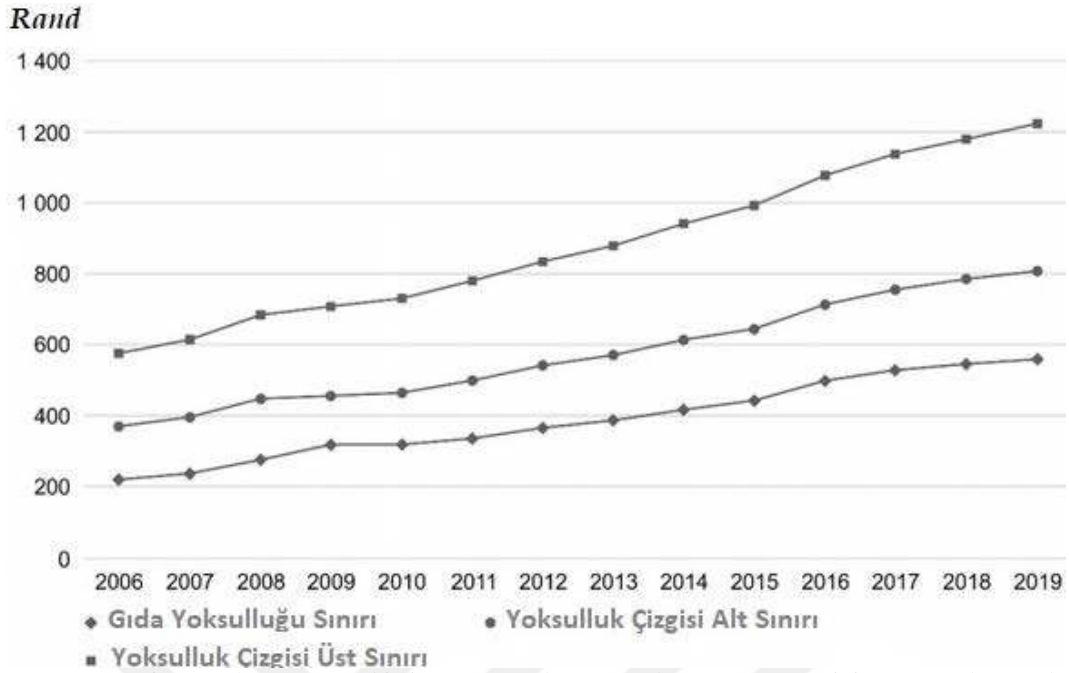
Afrika kıtasında toplamda 2.798 km sahil şeridine sahip olan Güney Afrika Cumhuriyeti kıtanın en aşağı yönünde konumlanmıştır. Bununla birlikte, ülke ana kara üzerinde 1.219.912 km² yer kaplamakta olup Lesotho’yu da sınırları içerisinde barındırmaktadır. Etnik çeşitliliğin fazla olduğu ülkede yaklaşık olarak insanların dörtte üçü siyahilerden oluşmaktadır. Diğer bir ifade ile ülkede siyahiler çoğunluktadır. Başkanlık sistemiyle yönetilen ülke toplam dokuz eyalete bölünmüştür. 1994 yılında yapılan ilk demokrasi eksenli seçimlerle başa gelen

yönetim toplamda azami iki defa üst üste görev yapabilme yetkisine sahip olmuştur. Güney Afrika Cumhuriyeti, toplamda anayasasında belirtilen 11 resmi dile sahiptir (Aras, 2004:5). Doğrudan dış yatırım alma noktasında Afrika coğrafyası içinde en başarılı devletlerden biri olarak dikkat çekmiştir. Dış yatırımcı kıta coğrafyasını araştırmaya kalktığında kıtaya genellikle Güney Afrika tarafından başlanmaktadır. Bölge topraklarındaki en ileri iktisadi yapıyı barındıran ülke, coğrafyadaki para yönetiminin de odağı konumundadır.

Ülkenin en gelişmiş şehri olan Johannesburg'da bulunan borsa, Afrika kıtasındaki en önemli para yönetim yeridir. Ülkede kurulu bankaların bölgedeki iktisadi düzenin inşasındaki rolleri büyüktür. Bölgede söz sahibi olan ekonomi kuruluşlarının Güney Afrika sınırları içerisinde yerleşik durumda oldukları ve ülkenin G-20 ile BRICS gibi küresel kurumların içinde bulunan tek Afrika kökenli devlet olmasıyla birlikte değerlendirildiğinde, Güney Afrika Cumhuriyeti'nin kıta için önemi daha net ortaya çıkmaktadır. Kıta coğrafyasındaki ekonomik kuruluşların özellikle hastane, madencilik ve ticaret benzeri sektörlerde kendilerine yer edinmeye başlamaları Güney Afrika Cumhuriyeti'nin, Rusya ve Çin'in de içerisinde bulunduğu beşliye dahil olmasıyla birlikte katlanarak artması yönünde tahminlere yol açmıştır (Tepebaş, 2013:109).

Grafik 3.5 enflasyondan arındırılmış yoksulluk sınırlarının 2006 ile 2019 yılları arasında nasıl değiştiğini göstermektedir. Gıda yoksulluğu günümüzde kişi başına aylık 561 Rand kadardır. Bu bireyin gerekli minimum günlük enerji alımını karşılaması için gereken para miktarını ifade etmektedir. Aynı zamanda aşırı yoksulluk sınırı şeklinde de isimlendirilmiştir. Yoksulluk çizgisi alt sınırı kişi başına aylık 810 Rand seviyelerindedir. Bu rakam gıda yoksulluğu sınırı ve toplam harcamaları gıda yoksulluğu sınırına eşit olan hanelerin gıda dışı kalemlerinden elde edilen ortalama miktarı ifade etmektedir.

Grafik 3.5: Ulusal Yoksulluk Çizgileri

Kaynak: Businesstech (2019); “This is How Much Money the Poorest are Living on Each Month in South Africa”, <https://businesstech.co.za/news/finance/332553/this-is-how-much-money-the-poorest-are-living-on-each-month-in-south-africa/>, (Erişim Tarihi: 18.02.2020).

Afrika coğrafyasının güney kesiminin geçmişi kuzeyine nazaran birden fazla ayrım içermiştir. Tarihi belgelere göre kıtanın güney kesimi insanların uyguladıkları toplayıcılık geleneklerinin bitime uğradığı yer olmuştur. Bununla birlikte, batı kökenlilerin öncelikle yerleşim yeri olarak seçtikleri bölgelerin çoğu Güney Afrika sınırları dahilinde kalmıştır. Bundan dolayı da bölgenin en varlıklı ülkesi konumunu süreç içerisinde elde etmiştir. Ülkenin GSMH’si sadece Afrika kıtasının güneyi düşünüldüğünde diğerlerine göre yüksektir. Beyaz seçkinliği düşüncesinin ortaya çıktığı düşünülen bu coğrafya günümüzde dahi beyaz ırktan gelenlerin idari yapıda söz sahibi olduğu nadir yerlerdendir. Apartheid ismi verilen bu beyaz seçkinliği düşüncesi eğitimden meslek edinmeye kadar uzanan birçok noktada halkların entegre olmasına engel teşkil etmiştir. Bu coğrafyada 20. yüzyılın yarısından itibaren verilen eserlerin neredeyse hepsi bu düşüncenin süzgecinden geçirilerek sunulmuştur. Onun için yerel halk tarafından benimsenme noktasından bir hayli uzakta olduğu tespit edilmiştir (Gilbert ve Reynolds, 2016:373). Beyaz seçkinliği düşüncesinin oluşumunda ilk adım olarak gösterilen, beyaz ırk şeklinde tabir edilen insanların bölgedeki topraklara yerleşmeleri 18. yüzyılda ortaya çıkmıştır. İlk adımın ardından gelenlerin sürece yeni bir hız katarak ayak basılan yeni coğrafyaya kendi özelliklerini de bilinçli veya bilinçsiz

taşıdıkları görülmüştür. Zamanla elde olan teknik imkanların da destekleri ile yerleşilen yeni bölgelerde söz sahibi kesim değişim içerisindeki insanlığın renk eksenli ayrıma tabi tuttuğu bölümü, sonu tahmin edilmesi kolay olmayan süreç içerisinde beyaz seçkinliğinin yaşamını devam ettirdiği yörede ortaya çıkmasını sağlamıştır (Dincecco vd., 2019:21).

Sahra Altı coğrafyasında yer alan Güney Afrika'nın günümüzdeki üstesinden gelmesi gereken sorunlardan birisi de eğitim konusu olmuştur. Birçok alandaki gelişimin temelinde eğitilmiş insan sayısındaki fazlalığın yatığı gerçeğini göz önünde bulunduran yönetim bu yönde adım atmaktadır. İlk olarak başarılı öğrencilere verilen maddi destekler ve gelişmiş ülkelerdeki üniversitelerle müşterek yürütülen projelerin oluşturulması atılan adımlara en büyük örnekleri oluşturmuştur. Güney Afrika ile ilgili çalışmalar yapabilmeleri amacıyla kendi coğrafyalarında yetişmiş isimlerin en başarılı olan az bir kesimine de gelişmiş ülkelerde eğitim alma olanağı sağlanmıştır. Bu şekilde eğitim problemine yerel kaynaklarla çözüm aranmaya çalışılmıştır (Fourie, 2019:128). Afrika kıtasındaki çoğu ülke gibi Güney Afrika Cumhuriyeti'nin de tarihinde sömürge durumu görülmüştür. Geçmişte bu coğrafyada söz sahibi uluslar önceleri Hollandalılardan oluşan ve Boer diye isimlendirilen kesim olmuştur. Kıtaya sonraları Britanyalıların ayak basmasıyla birlikte yönetim onlara geçmiştir. Şimdilerde üç başkente sahip olma özelliğiyle merak uyandıran Güney Afrika Cumhuriyeti'nin yasama başkenti Cape Town, yönetim başkenti Pretorya ve yargı başkenti ise ülkenin ortasında bulunan Bloemfontein'dir (Meredith, 2008:73).

3.4.3. Somali Federal Cumhuriyeti'nde Yoksulluk

Başkenti Hint Okyanusu'na kıyısı bulunan Mogadişu şehri olan ve bayrağında mavi üzerine beyaz yıldız yer alan Doğu Afrika ülkesi Somali, bin sekizyüzlü senelerin bitimine doğru Afrika kıtasının çoğunluğunda görülmüş batı güçlerinin sömürü amaçlı hareketlerine maruz kalmaya başlamıştır. İngiliz kuvvetleri ülkenin üst tarafında günümüzde Somaliland ismiyle tanınan bölgede kendilerine bağlı bir yapı inşa etmişlerdir. Günümüzde Cibuti olarak tanınan topraklarda geçmişte Fransız Somalisi ismiyle Fransız kuvvetleri söz sahibi olmuşlardır. Coğrafyanın alt tarafında ise 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren İtalyanlar lokal kuvvetlere karşı üstünlüklerini kabul ettirmek suretiyle İtalya

Somalisi adında kendilerine bağı bir yapı inşa etmişlerdir. Geçmişte birden fazla yabancı kuvvetin kontrolü altında kalmış hatta günümüzde komşu ülkelerin sınırlarına dahil toplamda beş bölgeyi temsil eden Somali bayrağı üzerindeki beyaz yıldız bu nedenden dolayı simge haline dönüştürülmüştür (Tepebaş, 2013:233).

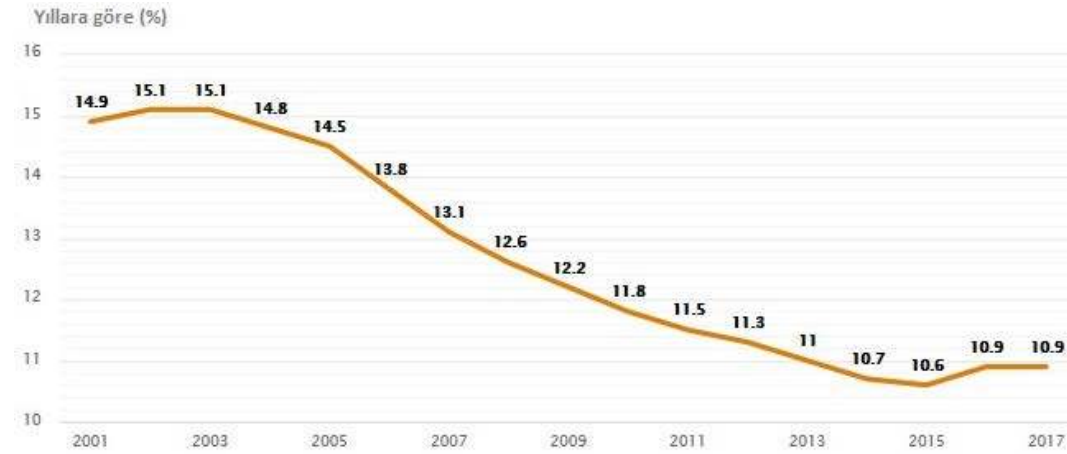
Temmuz ayının ilk gününü gösteren tarihi ulusal gün olarak kutlayan Somali halkının kullandığı para birimi Somali Şilini olarak tanımlanmıştır. Ülke büyük oranda Müslümanlardan oluşmaktadır. Bundan dolayı Somalice'nin ardından Arapça da ikinci en çok kullanılan dil olmuştur. 637.657 km² alan kaplayan Somali Federal Cumhuriyeti'nin başkentinin ardından diğer ünlü kentleri ise Hargeisa, Bosasso ve Kismayo olarak sıralanmıştır. Yaklaşık 3.025 km kıyı uzunluğuna sahip olan ülkedeki sahil bölgelerinde ılıman, diğer çoğunluk bölgede ise kurak iklim hakimdir. Somali'nin komşu ülke grubunu ise Etiyopya, Kenya ve Cibuti oluşturmuştur (Altan, 2003:78).

Somali halkının genel sosyolojik yapısında çobanlık kültürüne bağı, büyükbaş hayvanların kolay yetiştirebilme imkanı elde etme amaçlı, göçebe sistematik var olmuştur. Halkın tahminen %60'lık kısmı göçebe veya göçebe hayatına hazırlık durumundadır. Göçebe gruplar da kendi aralarında iletişime önem vermişlerdir. Ülkedeki geri kalanların çoğu da orta büyüklüklerdeki çiftliklerde hayvancılıkla uğraşırken bir kısmı da tarımla meşgul olmuştur. Şehir merkezlerine yakın ve sahillere kolay ulaşabilecek lokasyonlarda yaşayanların çok daha küçük bölümü ticaretle ve balıkçılıkla meşgul olmuşlardır. Shebelle ve Juba ırmakları arasındaki ülkenin diğer bölgelerine göre verimli olarak gösterilen alanlarda bahse konu göçmen kesimdekiler de tarımla uğraşmışlardır (Lewis, 2008:3). Somali coğrafyasının çoğunda, batı güçlerinin kıtaya getirdiği sömürü düzeni öncesi, geliştirilmeye açık bir eğitim sistemine rastlanmamıştır. Bunun görünen nedeni uygulanmakta olan sosyolojik ve ekonomik ilkelerdir. Batılı güçlerin kıtaya getirdiği değerlerin de etkisiyle Somali'de bir millileşme akımının oluşması engellenmiş, bu akımın var olamamasıyla birlikte bugüne uzanabilecek bir eğitim planı çizilememiştir (Abdi, 1998:328; Connor, 1994:92).

Ülkelerdeki yerel sivil toplum grupları çoğunlukla zor ve kaotik haldeki toplulukları desteklemektedirler. Yardım çalışanları ve savunucular, silahlı

çatışma veya salgın hastalık kaosunu yönlendirmek için lazım olan öngörü ve pratik bilgiye sahiptir. Çünkü bu ekiplerde görev alanların çoğu var olduğu etnik topluluğun içerisinde büyümüştür. Örneğin, silahlı Somalili gruplar arasındaki çatışma yıllarca sürdüğü için çatışmada mahzur kalanlara yiyecek ulaştırabilen yegane grup kadınların oluşturdukları sivil organizasyon olmuştur. Grafik 3.6'daki benzeri açlık oranlarını da yöreye göre en iyi yorumlayabilenler yine yerel halktan çıkmıştır. Grafik 3.6'nın gösterdiği rakamlar incelendiğinde 2001 yılında %14.9 olan küresel açlık oranı 2015'e kadar genel olarak azalma eğiliminde olmuş, 2015'ten sonra ise küçük oranda artış göstermiştir.

Grafik 3.6: Küresel Açlık Oranları

Kaynak: Bread for the World (2019); “2019 Hunger Report”, <https://www.bread.org/report/2019-hunger-report>, (Erişim Tarihi: 18.02.2020).

Terör, Somali'yi de genel manada yoran ve büyüme önünde engel teşkil ettiği iddia edilmesi muhtemel gerçeklerden biri olmuştur. 20. yüzyılın ilk yıllarında Somali'deki Siad Barre iktidarının devrilmesinin ardından oluşan kaotik ortam Eş-Şebab benzeri örgütlerin kurulması adına en uygun zamanı işaret etmiştir. Rejim boşluğunu fırsat bilerek boylar halinde kurulan örgüt ülkedeki farklı gruplarla da çatışmalara girmiştir (Hansen, 2013:17). Afrika'da kurulmuş birçok örgüt gibi Eş-Şebab'ın da genel anlamda batı karşıtlığı benzeri sıradan hedefleri kuruluş aşamalarından itibaren bilinçli bir şekilde insanlara hatırlatılmıştır. Eş-Şebab'ın öncesinde kurulan terör örgütlerinden bazı farklılıkları olmuştur. Öncekilerin birçoğunda mevcut kurulu politik düzeni devirmek ve İslami kurallara dayanan devlet kurmak gibi genel ve süreklilik arz eden hedefler varlığını sürdürmüştür. Ancak bu örgütteki hedefler süreklilik göstermeyip zaman içinde değişikliklere uğramıştır. Örneğin, Somali topraklarını

genişletmek sonradan edindikleri amaçlardan biri olarak lanse edilmiştir. Bu örgütün hedeflerinin değişiklik göstermesine neden olarak Etiyopya gibi ülkelerle veya ülke dışı birbirinden değişik gruplarla mücadelesi gösterilmiştir (Maszka, 2017:241; Menkhaus, 2016).

3.4.4. Sudan’da Yoksulluk

Sudan bir Afrika lkesi olarak kıta coğrafyasındaki diğer ülkelerden farklılıklar barındırmıştır. Konum olarak değerli bir yerde bulunan ülke birçok yakın komşuya sahip olması ve denizle bağlantısının bulunması açısından da ayrıca önem kazanmıştır. Halkının çoğunluğu yoksulluğun ağır koşulları altında yaşamını srdrmştir. Bu nedenle, Sudan dünya çağındaki en kötü sağlık hizmetlerinden birine sahip olmuştur. Ülkenin geçmişinde bulunan çatışmalara ek olarak onların birer hatırlatıcı simgesi rolünü üstlendiği varsayılan kara mayınları, ülkede yaşamını sürdürmeye çalışanlar için en büyük tehlikelerden birini oluşturmuştur. Uluslararası Ceza Mahkemesi tarafından ülkedeki kara mayınlarının bir numaralı sorumlusu devlet başkanı konumundaki mer El-Beşir olarak gösterilmiştir. Hatta bu hareketi aynı kurum tarafından savaş suuna denk sayılmıştır. Ülkenin günümüzde potansiyel zengin bir petrol kaynağı topraklar olarak görülmesi, Çin’in başını çektiği enerji ihtiyacı yüksek olan gelişme yolundaki ülkeler tarafından yeni yatırım sahası görünümüyle algılanmasına yol açmıştır (Oppong, 2010:8).

Resmi dil olarak Arapçanın kullanıldığı Sudan’ın Kızıldeniz’e bakan kıyı uzunluğu yaklaşık 853 km kadardır. Mısır’dan Kenya’ya ad’dan Kongo’ya kadar fazlaca kara komşusu bulunan Sudan’ın toplam kara hudutlarının genişliği 7.687 km kadardır. Afrika kıtasında 2.505.813 km² kadar yer kaplayan Sudan’ın başkentinin ismi Hartum’dur. Ülkenin yukarı bölgesinde kurak, aşağı bölgesinde ise tropikal iklim hakimdir. Politik manada başkanlık sistemiyle yönetilen ülkenin tarihinde önemli noktalarda söz sahibi olmuş devlet başkanı mer El-Beşir’dır. Ülkenin yaklaşık dörtte nn Müslüman olduğu küçük bir kesimin Hristiyan ve çok daha az bir kesimin ise yerel Afrika dinlerine bağlı oldukları grlmştir. Ülkede geçerli para birimi de Sudan Sterlini’dir. Sudan’daki başlıca ticari ürünler tarım kaynaklı olmakla birlikte ülkede petrolün bulunmasıyla ihraç maddelerinde petrol ve bağlı ürünlerin konumu st sıralara yükselmiştir (Altan, 2003:79).

Yüzyıllar içerisinde kendisini birden fazla mücadelenin merkezinde bulan Sudan, 19. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı Devleti'nin Mısır Valisi aracılığıyla Osmanlı topraklarına dahil edilmiştir. Dünya çapındaki birçok tarihçi o dönemdeki gelişmeyi çağdaş Sudan tarihinin girizgahı olarak kabul etmişlerdir. Dönemdeki Nil Nehri'nin önemi ve Sudan'ın da nehrin geçtiği yerde bulunması birlikte değerlendirildiğinde ülkenin topraklara katılması konusuna neden önem verildiği noktası anlam kazanmıştır (Tepebaş, 2013:265). Afrika kıtasının batı yönündeki Gambiya ve Senegal ülkelerinin yer aldığı noktadan başlayıp günümüzdeki Sudan'ın yer aldığı doğu tarafında sonlanan ve kıtanın neredeyse ortasına denk gelen alanda savan ikliminin görüldüğü bir şerit oluşmuştur. Bu ortaya çıkan kemer halindeki yapıya da “sahel” ismi verilmiştir. Bahse konu mntıkaya genel manada Sudan adı verilmiştir. Verilen isim ise köken olarak Arapçadan alınan “Siyahların Diyarı” manasındaki terime dayandırılmıştır. Tarif edilen bölge tarihte diğer yerlere göre verimli olarak nitelendirilecek noktalara sahip olduğu gerekçesiyle birden fazla ülkenin kuruluşuna şahit olmuştur. Zaman içerisinde kıtanın batısına inşa edilen ticari bölgelerin çoğalması ile birlikte bu savan bölgesindeki ekonomik aktiviteler yer değiştirmeye başlamıştır. Coğrafi anlamda güney tarafa taşındıkları işlem de süreç boyunca genel olarak “Diyola Diasporası” şekline isimlendirilmiştir (Gilbert ve Reynolds, 2016:331).

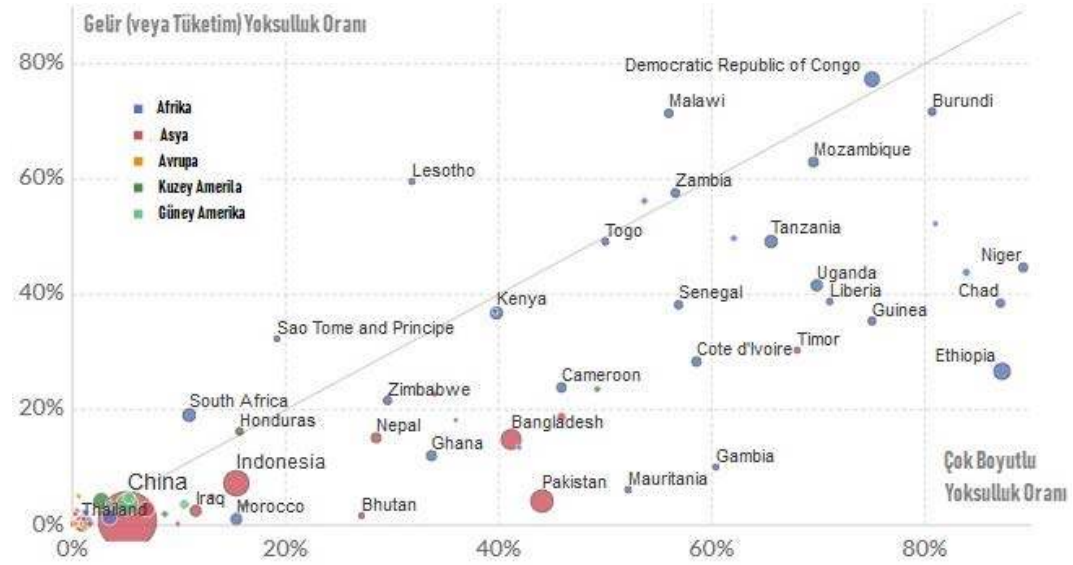
20. yüzyılın ortalarında İngiliz yönetimi altındaki ülkede, güney kesimdeki Hristiyanların başkaldırısı ve kuzey kesimde yaşamlarını sürdüren Müslümanların devlet idaresini elde etme teşebbüslerinin sonrasında iç karışıklar ortaya çıkmıştır. Bu sürecin atlatılmasının ardından Sudanlılar 1956'da İngilizlerden özgürlüklerini geri almışlardır. İkinci küresel savaş ortamının son bulma süreci dahilinde hürriyetini İngilizlerden geri alan ilk Afrikalı ulus Sudanlılar olmuştur. Ancak savaş ortamının ülkeyi yıpratmış ve dengesizleştirmiş olmasından dolayı, yabancı ülkelerin katkılarıyla birlikte, arbede ortamının uzun süre devam ettiği bir bölge görünümü kazanmıştır. Tüm Sudan coğrafyasının hürriyetini kazanma sürecinin ardından ülkenin güney kesiminde de istiklal yanlısı hareketlenmeler başlamıştır. Tartışılmaya başlanan devirde feodal yapı önerilmesi yoluyla ülkenin parçalanması bir süre ertelenmiştir. Günümüze kadar uzanan süreçte idari yapının kontrolü adına savaşlar ve darbelerin atlatıldığı Sudan'da yönetim sivil ve askeri kesim arasında süreklilik halinde el değiştirmiştir (Tepebaş, 2013:266-267).

Bağımsızlık sürecinden sonra dahi, Afrika coğrafyasındaki en büyük ülkelerden biri olan Sudan, iflas eden ve istikrarsızlık yüzünden dengeye kavuşamayan ekonomisi, ağır zararlar veren kuraklığın etkileri ve özellikle kültürel sebeplerle birlikte dini kökenlere sahip çatışmaların etkilerinden büyük zararlar görmüştür. Köle ticaretinin merkezlerinden biri olarak kullanılan coğrafya batılı ülkeler tarafından bu amaçla ayak basılan yerlerden biri olmuştur. Kuzey güney eksenli çatışma ikliminde olması da dikkatlerin sürekli Sudan'dan yana toplanmasını sağlamıştır (Jok, 2001:1). Sudan'da özellikle kuzey kesiminde çoğunluğun Müslümanlardan oluşması İslam dini ile devlet arasındaki ilişkinin, devletin anayasal düzeni, hukuk sistemi ve ülkenin genel kültürel ve sosyopolitik yönelimi ile ilgili yoğun tartışmalara neden olmuştur. Bununla birlikte, ortaya çıkan tartışmalar ülkenin dini kimliğini de daha belirgin hale dönüştürmüştür. Sudanlılar politik sistematiğe ana güç odağı kuzey merkezli siyasi partilerin yönetimiyle yaşamlarını mezhepsel bölüşmelere uyararak sürdürmüştür. Bu nedenle de genel manada İslami kurallara uygun yönetilmiştir. Aynı zamanda yönetimi üstlenen partilerin İngilizlere karşı emperyalist düzenin karşısında yer alma konusunda da başarı sağlayamadıkları görülmüştür. Bununla birlikte, bağımsızlık hareketlerinin sonrasındaki süreçte alternatif bir İslam devleti isteğinde de bulunmamışlardır (Sidahmed ve Sidahmed, 2005:50). 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, özellikle eğitilmiş kesimin ön sıralarda yer aldığı, kuzey güney eksenli çatışmaların yönetici kesimin sunduğu feodal yapının yeterli görülmemesi nedeniyle ortaya çıktığı öne sürülmüştür. Özerkliğin yeterli görülmediği ve petrol kaynaklarının çoğunluğunun yer aldığı güney kesimi artık tam bağımsızlık istediği noktaya ulaşmıştır (Johnson, 2016:3; Johnson, 2014:5). Güney kesiminin tarafında bulunanlar bağımsızlık için referandum kararı alınmasıyla silah bırakma noktasına gelmiştir. 2011 yılındaki referandum sonucunda da Güney Sudan bağımsız bir ülke olarak ayrılmıştır (Thomas, 2015:216).

Grafik 3.7'deki veriler tüketim ve gelir ile ölçülen aşırı yoksulluk içinde yaşayan insanların ÇBYE (Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi)'ye göre çok boyutlu yoksulluk içinde yaşayanların payına göre şekillenmiştir. Yoksulluğun doğada birden fazla boyuta sahip olmasından dolayı onu birden fazla şekilde de ölçmenin faydaları vardır. Bu ölçme şekillerinin benzer ve farklı yanları da mevcuttur. Svaziland ve Sudan'ın güney kesimi yakın parasal yoksulluk oranlarına sahip

fakat son derece farklı çok boyutlu yoksulluk oranlarına sahiptirler. Bu hem standart hem de standart dışı, ekonomik göstergeler de dahil olmak üzere, refahın birden fazla boyutunda yoksulluğun izlenmesinin yararlılığını vurgular. Verilere bakıldığında gelir yoksulluk oranı ile çok boyutlu yoksulluğun dengeli dağıldığı gözlenen ülkelerden %20'ye yakın oranla Honduras, %40'a yakın oranla Kenya ve %60'a yakın oranla Zambiya örnek verilecek biçimde grafikte dikkat çekmiştir.

Grafik 3.7: Çok Boyutlu Yoksulluk

Kaynak: Our World in Data (2019); “Global Extreme Poverty”, <https://ourworldindata.org/extreme-poverty>, (Erişim Tarihi: 18.02.2020).

3.4.5. Kongo Demokratik Cumhuriyeti’nde Yoksulluk

Kıta üzerinde Afrika Boynuzu şeklinde isimlendirilmiş lokasyondaki ekonomik, siyasi ve sosyal başta olmak üzere neredeyse tüm hareketliliklere çoğunlukla, tarihi süreç içerisinde, yabancı kuvvetler yön vermiştir. Bu nedenle kıtanın geçmişi boyunca tekil bir yapıya kavuşma konusunda başarı sağlanamamıştır. Keşfedilen yer altı kaynaklarının varlığı en büyük neden olarak gösterilen birleşik bir millet şeklinin inşasında başarılı olunamaması, yabancı kuvvetlerin kendi ulusal çıkarları çizgisinde hareket etmeyi birinci tercih olarak sunmaları neticesinde iyice görünürlük kazanmıştır. Çoğunlukla Avrupa’dan gelen dış güçlerin müdahalelerine uğrayan coğrafyadaki denge eksikliğinin en önemli nedenlerinin başında bulunan doğal kaynakların kullanımı noktasında çatışmalar ortaya çıkmıştır (Tepebaş, 2013:205; Khadiagala, 2006:8). Resmi dili Fransızca olan Kongo Demokratik Cumhuriyeti’nin ulusal gün olarak kutlanan

tarih 30 Haziran'dır ve ülkenin başkenti ise Kinşasa'dır. Yaklaşık olarak 2.344.885 km² alan kaplayan ülkede genel olarak konumundan dolayı ekvatorial iklime rastlanmaktadır. Güney Atlas Okyanusu'na bağlantısı yaklaşık 37 km kadar olan bölüm, ülkenin küçük de olsa deniz bağlantısını oluşturmuştur. Yüzlerce etnik gruba sahip ülkedeki halkın büyük çoğunluğu Hristiyanlığa, neredeyse onda bir oranındakiler geleneksel Afrika dinlerine ve onlardan çok daha az bir oranda da İslam dinine bağlı yaşamlarını sürdürmüşlerdir (Altan, 2003:58). Farklı dinlere ait olan insanlar zaman içerisinde şehir merkezlerinde yoğunlukla kendilerine yer edinmekle ülkedeki şehirli yapıyı oluşturmuşlardır. Bu konuda insanların oluşturdukları örnekler Sudan'ın başkenti Hartum ve Güney Afrika'nın başkenti Johannesburg'un yanında zamanla Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nin başkenti olan Kinşasa'da da rastlanmıştır (Ülker, 2016:127; Jonathan ve Michael, 2011).

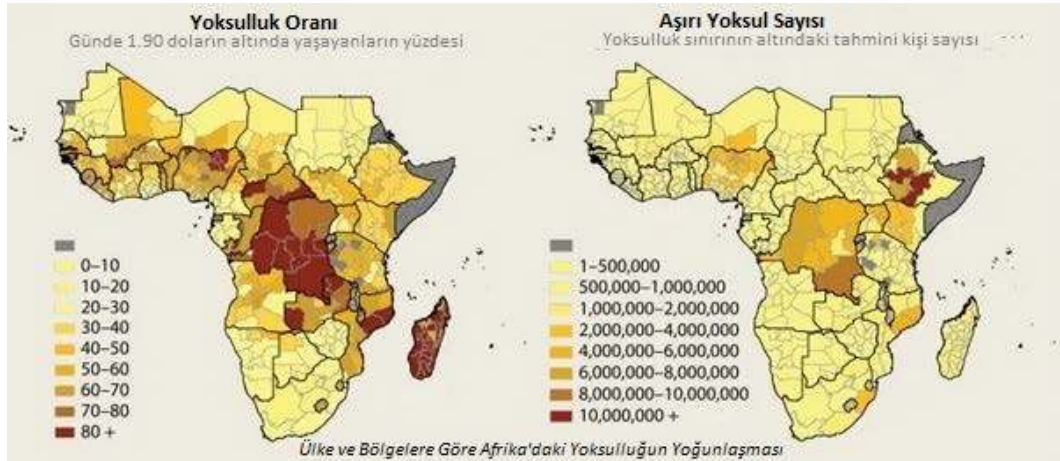
Belçika ve Fransa'nın ön sıralarında yer aldığı Avrupa kökenli güçlerin uzun süre sömürü hareketlerine maruz kalan ülkenin ismi de önceleri yönetime gelen kişilerin adı ile bağlantılı bir şekilde belirlenmektedir. Başlangıçta Kongo sonradan sırasıyla Zaire ve neticesinde de günümüzde bilinen adı olan Kongo Demokratik Cumhuriyeti biçiminde evrimsel bir sürecin içerisinde geçtiği ifade edilmektedir. Bununla birlikte, coğrafi anlamda geniş bir ülke olan Kongo Demokratik Cumhuriyeti aynı zamanda büyük sayılabilecek bir nüfus yapısına sahip olmaktadır. Yakınlarda bulunan Kongo Irmağı üzerinde yoğunlaşan bölgedeki ulaşım ağları da ülkedeki iletişim koşullarını temsil eder niteliktedir (Gilbert ve Reynolds, 2016:570-571). Genel anlamda Afrika kıtasındaki ulaşımın ucuz olarak halk tarafından kullanılabilecek koşullarda olmadığını belirtmek gerekir. Kongo Irmağı üzerindeki Brazzaville ile Kinşasa arasındaki ücret tarifesi bu sonuç çıkmaktadır. İstanbul'daki Beşiktaş ile Üsküdar ilçeleri arasındaki mesafe kadar alan bulunan şehirler arasındaki ulaşımın maliyeti 50 dolara yakındır. Bu fiyatın da ülkenin başkenti Kinşasa'da yaşamını sürdüren birinin aylık gelirinin neredeyse yarısına eşit olduğu tespit edilmiştir (Ülker, 2016:109; Brenton ve Işık, 2012).

Dünya Bankası'nın Afrika'da bulunan yoksulluğun üstesinden gelmenin yollarını irdelleyen Afrika'da Yoksulluğun Azaltılmasının Hızlandırılması isimli

raporunda son dönemlerdeki önemli azalmalara rağmen Afrika'daki ülkeler hala dünyadaki en yüksek yoksulluk oranlarına sahip ülkeler olarak görünmektedir. Raporda bahsedildiği üzere yoksulluk kavramı Afrika'ya eşit şekilde dağılmamıştır. Afrika'da yoksulların yaklaşık dörtte üçü bu konuda önde gelen on ülkede yaşamını sürdürmektedir. Bu ülkeler Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Mozambik, Madagaskar, Malavi, Uganda, Nijerya, Kenya, Zambiya, Tanzanya ve Etiyopya'dır. Grafik 3.8 buralardaki dağılımı gösterilmektedir.

Grafik 3.8'de yer alan bilgilere göre, aşırı yoksulluğun oranı kıtanın orta bölgelerinde en fazladır. Yoksulluğun diğerlerine göre az rastlandığı bölgeler ise genelde denize kıyısı olanlar arasındadır. Yüksek yoksulluk oranlarına sahip alanlar ile çok sayıda yoksul faktöre sahip alanlar arasındaki sınırlı uyumun ülkeler için politika sorunu oluşturabileceği de raporun vurgu yaptığı noktalar arasındadır. Kongo Demokratik Cumhuriyeti, kurulu olduğu alanın yakınlarında bulunan Güney Afrika Cumhuriyeti ve Zimbabwe gibi ülkelerin arasındaki çeşitli olaylarda yer edinmiştir. 20. yüzyılın ilk yıllarında yerel çıkarları nedeniyle sertleşmeye başlayan iki ülke arasındaki çatışmalar zamanla kontrolü zorlaşır hale bürünmüştür. Zimbabwe'nin 1998'de Kongo Demokratik Cumhuriyeti'ne askeri müdahaleye kalkışmasıyla bölgesel dengeleri düşünen Güney Afrika Cumhuriyeti araya girmiştir. Önceliği müzakere olan Güney Afrika günü koşulları gereği bu şekilde davrandığını ileri sürmüştür. Büyük Göller Sorunu olarak isimlendirilen olağanüstü dönemin alandaki tüm ülkelere zararları büyük olmuştur. Güney Afrika Cumhuriyeti'ne ekonomik anlamda 250 milyon Zimbabwe Doları'ndan fazla ilk aşamadaki zararı olmuştur. Zaman içerisinde yine parçalar halinde 1999'da yaklaşık 4 milyar Zimbabwe Doları ve 2000 yılında da 6 milyar Zimbabwe Doları olarak ekonomik zararlar kaydedilmiştir (Bakari vd., 2005:93; Moyroud ve Katunga, 2002:158; Rothchild ve Harbeson, 2000:5; Khadiagala, 2000:96-97; Lemarchand, 2000:324; Cilliers, 1999:25).

Grafik 3.8: Yoksulluğun Dünyadaki Yoğunlaşması

Kaynak: The Brookings Institution (2019); "Poverty in Africa is Now Falling But Not Fast Enough", <https://www.brookings.edu/blog/future-development/2019/03/28/poverty-in-africa-is-now-falling-but-not-fast-enough/>, (Erişim Tarihi: 27.01.2020).

3.4.6. Gana'da Yoksulluk

Gelişim adına sektör çeşitliliğine ulaşarak Nijerya'nın ardından en çok dış yatırım alan ülke konumundaki bir Batı Afrika ülkesi olan Gana, özellikle petrolün ülke sınırları içerisinde keşfi ve çıkarılmasıyla başlayan sürecin yönetimi ile bu süreçten yararlı sonuçlar elde etmesi açısından kıta ülkeleri için bir model olmuştur. Petrolden elde edilen gelirin ülkedeki sağlık ve altyapı hizmetleri gibi önemli ihtiyaç noktalarına aktarılması ve bu sürecin başarıyla sürdürülmesi Gana'daki istikrara büyük katkılar sağlamıştır. Başarılı yönetim sonucu elde edilmiş olan istikrar özelliği de ülkenin doğrudan dış yatırım için cazibe merkezleri arasında önemli yer edinmesinin sebebinin oluşturmuştur. Belirli periyotlarda hesaplanan kalkınma planlarında gelirlerini doğru yerlere kullanarak yoksulluğun azaltılması konusunu da hedefleri arasında göstermişlerdir (Tepebaş, 2013:130).

Fransız ve İngilizlerin 20. yüzyılın neredeyse yarısına denk gelen tarihlerde son bulmuş 2. Dünya Savaşı'nın ardından, yıllar boyu farklı amaçlarla yönettikleri Afrika kıtasındaki sömürgelerinin kontrolünü yitirmelerini önleme odaklı politikaları işe yaramamıştır. Özgürlük istekleri günden güne artan Afrika'daki toplulukların hareketlilikleri görünürlüğünü de arttırmışlardır. İngilizlerin Altın Kıyısı şeklinde adlandırdıkları kolonilerinde, 1956 yılındaki özgürlük isteğinin ön sıralarda yer aldığı, Gana'da gerçekleştirilen seçimleri Kwame Nkrumah'ın galibiyetiyle sonuçlanmasının ardından İngilizlerin artık Gana'ya özgürlüklerini

vermekten başka alternatifleri kalmamıştır. Mart ayının başlarında da yönetim binasının önündeki İngiliz flaması yerine üzerinde altın madenlerini hatırlatan sarının da bulunduğu Gana bayrağı asılmıştır (Ülker, 2016:26). Başkenti Atlas Okyanusu'na yakın bölgede bulunan Akra şehri olan Gana'da kullanılan resmi dil İngilizcedir. Başkanlık sistemiyle yönetilen ülke kıtada 238.537 km² yer kaplamaktadır. Komşuları olan Burkina Faso, Togo ve Fildişi Sahili ile olan toplam kara hududu uzunluğu 2.640 km kadardır. Güney kesiminde bulunan Atlas Okyanusu'na bakan kıyı uzunluğu ise yaklaşık 531 km'dir. Genel anlamda tropikal iklim görülen ülkede Hristiyanlar, geleneksel Afrika dinlerine bağlı olanlar ve Müslümanlar birbirine yakın oranlarda yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Ülkedeki ticarete maden ürünleri, altın ve kakao ön planda yer almıştır (Altan, 2003:50).

Batı Afrika ülkesi olarak tanımlanan Gana'nın bağımsızlığını kazandığı dönemde Güneydoğu Asya ülkesi olan Güney Kore ile aynı gelişim seviyesine sahip olduğu görülmüştür. Kıtaları farklı olan her iki ülke de aynı dönemde çoğunlukla tarım alanında faaliyetlerini yoğunlaştırmışlardır. Benzer dönemlerde sömürü deneyimi yaşamış ve aynı dönemlerdeki kişi başına düşen gelir düzeyleri de neredeyse birbirine eşit olduğu tespit edilmiştir. Günümüzde ise Güney Kore, Gana'nın sekiz katından daha fazla gelişim seviyesiyle Güneydoğu Asya'da Japonya'nın ardından en büyük ikinci kişi başına düşen milli gelir seviyesine sahip ülke durumuna ulaşmıştır. Ekonomik gelişim sürecindeki başarı seviyelerindeki fark daha zengin yer altı kaynaklarına sahip olan Gana'daki aydın kesimi daha fazla çalışma noktasına yönlendirmiştir (Gocking, 2005:279). Gelişim sürecinin içerisinde Gana'nın sömürge dönemindeki devletlerden kalan izleri varlığını sürdürmüştür. Örneğin, Gana ekonomisi için önemli bir yere sahip kakaonun fiyatları özgürlüğün kazanılmasının ardından Fransız idaresindeki Kakao Pazarlama Konseyi eliyle evrensel ederinin altında fiyat tayin edilmiş ve dışarıya satışı zamanında da düşük seviyedeki kurdan ihraç etme yolu tercih edilmiştir. Böylece zamanla Gana'daki kakao imal oranlarında azalmaya sebep olunmuştur (Ülker, 2016:44; William ve Ross, 1997:1203).

Grafik 3.9'daki verilere göre bir Batı Afrika ülkesi olan Gana'nın 2017 yılı Vergi / Gayri Safi Milli Hasıla oranına bakıldığında %14,1 olduğu görülmektedir.

Bu oranla Gana, kıtadaki diğer ülkeler olan Uganda'nın altında, Kamerun'un ise üstünde konumlanmıştır. Aynı şekilde verilere göre bu oransal bakış ışığında %5,7 rakamıyla Nijerya listenin en üstünde bir mağrip ülkesi olan Mısır ise 17,1 rakamıyla listenin en altında yerini aldığı görülmüştür.

Grafik 3.9: Afrika Gelir İstatistikleri

Kaynak: OECD (2019); "Afrika Gelir İstatistikleri", <https://www.oecd.org/tax/tax-policy/infographic-revenue-statistics-africa-countries.pdf>, (Erişim Tarihi: 27.01.2020).

3.5. Literatür Taraması

Ticaretin serbestleştirilmesi ekonomik faaliyet fırsatlarını artırma eğiliminde olduğundan, gelir eşitsizliğini çok kolay bir şekilde genişletebilmekte ve aynı zamanda yoksulluğu azaltabilmektedir (Le Goff ve Singh, 2014: 6). Bu bağlamda, ticari hareketliliğin yoksulluğun üzerine etkileri literatürde özellikle Afaha, Christiaensen ve Sakr tarafından oldukça fazla araştırıldığı görülmektedir ve çalışmaların çoğunluğu Afrika üzerine bir uygulama çalışması içermektedir. Çünkü, Afrika'da ticari hareketliliğin olmasına karşın yoksulluk üzerinde olumlu bir etki görülmemesidir. Yapılan bu çalışmalardan bazıları aşağıdaki gibidir.

Alan ve diğerleri (2004), Afaha ve Njogo (2012), Christiaensen ve diğerleri (2003), Kis-Katos ve Sparrow (2015) ve Sakr (2012), ticari hareketliliğin yoksulluğu azalttığı yönünde güçlü bir varsayımı destekleyen kanıtlar sunmaktadırlar. Öte yandan Kanji ve Barrientos (2002), dışsal politik düşüncenin her ikisi üzerinde daha büyük etkiye sahip olduğu düşünüldüğünde, iki değişken arasında doğrudan bir bağın kurulamayacağı görüşündedir. Aynı şekilde, ticaret hareketliliğin ötesinde, Santos-Paulino (2012) altyapı ve becerilerin eksikliğini, eksik piyasaları ve kapsayıcı olmayan bir politikayı içerecek şekilde yoksulluğa neden olan diğer kısıtlamaları tanımlamıştır. Ticaretteki serbestleşmenin getirdiği faydaların diğer belirleyicileri arasında ticaret koşulları ve kaynakların tam istihdam düzeyi yer almaktadır. Stewart ve Berry (2000) ve Yusuf ve diğerleri (2013) ticaretten elde edilen kazancın eşit olarak dağıtılamayabileceğini iddia etmektedir. Onakoya (2019) ise çalışmasında, 2005-2014 dönemini kapsayan 21 Afrika ülkesinde ticaretin serbestleştirilmesi ve yoksulluk arasındaki olası bağı araştırmıştır. Çalışmada; tanımlayıcı istatistikler; korelasyon matrisi ve varyans; panel birimi kök testi; OLS tekniği; ve panel ortak uyum testi (Johansen ortak uyum testi) uygulanmıştır. Bulgular, doğrudan yabancı yatırım ve enflasyon oranının insani kalkınma endeksi ile pozitif bir ilişki içinde olduğunu, döviz kurları ve ticaret açıklığının ise %5 düzeyinde yoksulluk düzeyi ile negatif ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışma, ihracat pazarını çeşitlendirme amacıyla, gelişmekte olan ülkelerin Güney-Güney işbirliği ruhu içinde diğer gelişmekte olan ülkeleri hedef almasını önermektedir.

Kelbore (2015) çalışmasında, Afrika'daki ticaret açıklığının ve yapısal dönüşümün yoksulluğu azaltma etkileri incelenmektedir. Çalışmada 1981-2010 dönemini kapsayan ve 43 Afrika ülkesini oluşturan panel verileri kullanılmıştır. Bulgular ticaret açıklığının başlangıçta yoksulluğu yaklaşık %1.3 oranında artırdığını ve bir dönem gecikmesinden sonra %1.2 oranında azalttığını göstermektedir. Öte yandan, yapısal dönüşüm iki dönem gecikmiştir ve yoksulluk yaklaşık %3 oranında azalmıştır. Ayrıca, sonuçlar altyapı gelişiminin ve özel sektörün kıtaya katılımının desteklenmesinin yoksulluğun azaltılmasına büyük katkıda bulunduğunu göstermektedir. Çalışma aynı zamanda ünlü 'Bhagwati hipotezini', kişi başına GSMH'deki bir artışın yoksulluk seviyelerinde orantılı bir azalmaya (% 0.7 ile 1) sahip olduğu için büyümenin yoksullar için iyi olduğunu

doğrulamaktadır. Benzer şekilde, Sakyi ve diğerleri (2017) araştırmada, ticaret ve ticaretin kolaylaştırılmasının Afrika'daki ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Bunu yapmak için, ana bileşen analizi kullanılarak oluşturulan ticaret, ihracat ve ithalatla ilgili maliyetler olmak üzere üç gösterge kullanılmaktadır. Bulgular, ticaretin kolaylaştırılmasının ticaretin ekonomik büyümeyi etkilediği önemli bir kanal olarak hizmet ettiğini göstermektedir.

Gohou ve Soumaré (2012) çalışmasında, doğrudan yabancı yatırım (DYY) girişleri ile Afrika'daki refah (veya yoksulluğun azaltılması) arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Temel değişkenler olarak kişi başına DYY net girişleri ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın İnsani Gelişme Endeksi'ni kullanan analizler, DYY net girişleri ile Afrika'daki yoksulluğun azaltılması arasındaki pozitif ve güçlü bir ilişki olduğunu doğrulamakla birlikte, Afrika bölgeleri arasında önemli farklılıklar bulunduğu gözlenmiştir. DYY'nin daha fakir ülkelerdeki refah üzerinde daha zengin ülkelere göre daha büyük bir etkisi olduğu görülmektedir. Örneğin, DYY ile yoksulluğun azaltılması arasındaki ilişki Orta ve Doğu Afrika'daki ekonomik topluluklar için pozitif ve anlamlıdır. Benzer şekilde, Magombeyi ve Odhiambo (2018) gerçekleştirdiği araştırmada, 1980-2014 yılları arasında doğrudan yabancı yatırımların (DYY) ve Güney Afrika'daki yoksulluğun azaltılmasındaki sürdürülebilirliğinin etkisini araştırmıştır. Bu çalışmanın temel amacı, DYY ile yoksulluğun azaltılması arasındaki ilişkiyi incelemektir. Sonuçların sağlamlığını arttırmak için, üç yoksulluğu azaltma şekli; hanehalkı tüketim harcamaları, bebek ölüm oranı ve yaşam beklentisi kullanılmıştır. Otoresif dağılmış gecikme yaklaşımı kullanılarak, bu çalışmanın ampirik bulguları, DYY'nin yoksulluğu azaltma üzerindeki etkisinin yoksulluğu azalttığını göstermektedir. Esasında, DYY'nin uzun vadede yoksulluğun azaltılmasına olumlu etkisi ve kısa vadede yoksulluğun azaltılmasına olumsuz etkisi olmaktadır. Bununla birlikte, yoksulluğun azaltılması hanehalkı tüketim harcamaları ve yaşam beklentisi ile temsil edildiğinde, analizin kısa vadede veya uzun vadede yapılmasına bakılmaksızın Güney Afrika'da doğrudan yabancı yatırım ve yoksulluğun azaltılması arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Ayrıca, Afrika dünyadaki küresel mal ticaretinde marjinal bir oyuncu konumundadır. Afrika'dan dünyaya yapılan toplam ticaret, 2015-2017 döneminde cari fiyatlarla 760 milyar Amerikan doları, Okyanusya'dan 481 milyar dolar, Avrupa'dan 4.109 milyar

dolar, Amerika'dan 5.140 milyar dolar ve Asya'dan 6.801 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2000-2017 yılları arasında Afrika'dan dünyanın geri kalanına yapılan ihracatın payı ise %80 ile %90 arasında değişmektedir. Afrika içi ihracat ise 2017 yılında dünyadaki toplam ihracatın %16,6'sını oluşturmaktadır. Afrika içi ihracat ve ithalatın ortalaması olarak tanımlanan Afrika içi ticaret, 2015-2017 döneminde %2 civarında saptanmıştır. 2008'den bu yana, Afrika, Asya ile birlikte, bölgeler arası ticarete yükselen bir trend olan tek bölgedir. 2015-2017 yılları arasında Afrika'nın önde gelen 10 ihracatçı ülkesi Eswatini (%70.6), Namibya (%52.9), Zimbabve (%51.6), Uganda (%51.4), Togo (%51.1), Senegal (%45.6), Cibuti (%41.9), Lesotho (%39.9), Kenya (%39.3) ve Malavi (%38.3) olmuştur. Afrika içi ihracatta en düşük paya sahip 10 ülke ise Çad (%0.2), Gine (%1.6), Eritre (%2.3), Ekvator Ginesi (%3.5), Cape Verde (%3.6), Angola (%3.9), Libya (% 4.5), Gine Bissau (%4.7), Liberya (% 5.1) ve Cezayir (%5.5) şeklindedir (UNCTAD, 2019).

3.6. Afrika'da Ticari Hareketliliğin Yoksullukla İlişkilendirilmesi

Afrika ülkeleri, UNESCO İstatistik Enstitüsü (2015) tarafından hesaplanan insani gelişme endeksi değerleriyle ölçüldüğü üzere ağırlıklı olarak daha az gelişmiş ülkeler kategorisinde kendilerine yer bulmuşlardır. Yoksulluk çok geniş anlamda temel ihtiyaçları karşılayamamak ve genel kıtlığı ifade etmektedir. Yoksulluk seviyelerinin azaltılması, siyasi bağımsızlıklarından bu yana çeşitli Afrika hükümetlerinin hemen hemen hepsinin gündeminin merkezinde yer almıştır. Ticari hareketlilik ile yoksulluk arasında pozitif bir ilişki olduğunu belirten çalışmalar bulunduğu gibi; düşük teknolojiye sahip ülkelerin ticaret rejimlerini serbestleştirdikçe, dış dünyadan gelen rekabet veya yeni gelen firmaların vasıflı işgücü gerektireceği ve dolayısıyla vasıfsız işgücü talebini arttıracığı, gerçek ücretlerde düşüşe yol açacağı fikrini de savunanlara rastlanmıştır. Bu nedenle, ticarete hareketlilik hali hazırda olan yoksulluğun azaltılmasına etki etmeyebilmektedir. Bu karşıt argümanın arkasındaki fikir, ticaret hareketliliğin yoksulluğun azaltılması üzerinde arzulan bir etkiye sahip olması için ülkelerin, insan sermayelerini inşa etmeleri ve kurumlarında reform yapmaları gerektiğinden, açıklığın ticaretin açığa çıkardığı fırsatlardan yararlanması gerekmektedir. Ticari hareketliliğin yoksulluğu azaltıcı etkilerine ilişkin çelişkili görüşe rağmen, ticaretin serbestleştirilmesi, gelişmekte olan

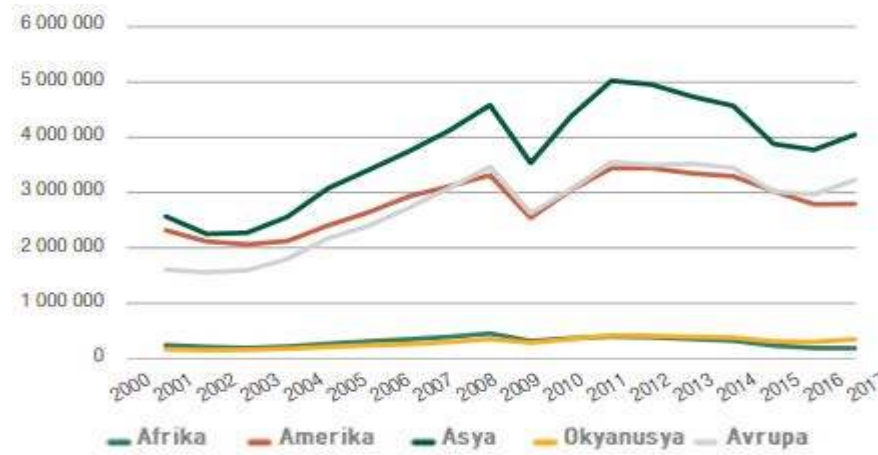
lkeler tarafından geniş çapta kabul görmüş ve benimsenmiştir. Benzer şekilde, yoksulluğu önemli ölçüde azaltmak ve büyümeyi artırmak amacıyla Afrika lkeleri, çeşitli yıllar boyunca ticaret serbestleştirme politikaları uygulamıştır. 1980-1990 döneminde Afrika'dan mal ihracatı büyüme oranı %-1.5, 1990-2000 yılları arasında, ihracatın yıllık negatif büyüme oranı yerine, yıllık %3,3 büyüme oranı kaydetmiştir. 21. yüzyılın ilk on yılında Afrika'nın yıllık ihracat büyüme oranı ise %16.5 şeklinde gerçekleşmiştir. Bununla birlikte, 2010-2014 yılları arasındaki ihracat büyüme oranı %1.2'ye düştüğü için Afrika'nın ihracat artış hızını koruduğu görülmemektedir. Diğer yandan, Afrika'daki yıllık ithalat büyüme oranı 1980'lerde %-0,6'dan 1990'larda %4,4'e yükselmiştir. 21. yüzyılın başlangıcından sonra Afrika'nın yıllık ithalat büyüme oranı, küresel ortalama ve diğer tüm gelişmekte olan bölgeler için ortalamadan yüksektir ve 2000'li yıllarda %16,5'e ve 2010 ile 2014 arasında %7,4'e yükselmiştir. Bununla birlikte, 1990'ların ortalarından itibaren yoksulluk Afrika'da düşmekte ve aynı zamanda Afrika, özellikle artan kentleşme ve demografik geçişe atfedilebilen yapısal dönüşüme uğramaktadır (Kelbore, 2015: 5).

Uzun vadede, açık ekonomilerin kapalı ekonomilere nazaran daha iyi ve adil olduğunu kabul edilse de, birçok noktada ticaretin yoksullara zarar vereceğinden endişelenilmektedir. Bu bağlamda ele alınan Afrika, dünyanın en fakir kıtası olmaya devam etmektedir. Ancak, Afrika lkeleri ticaretin serbestleştirilmesinde önemli gelişmeler kaydetmiştir. Uluslararası ekonomik glere açılmasından beklenen büyük kazanımların bugüne kadar Afrika'da, özellikle yoksul insanlar için sınırlı olduğu görülmektedir. Geleneksel ticaret teorisi ülke düzeyindeki refah artışını uzmanlaşma, inovasyona yatırım, verimlilik artışı veya daha iyi bir kaynak tahsisi yoluna endekslerken, ticaretin yoksullar üzerindeki teorik etkisi belirsizliğini korumaktadır. Ayrıca, ampirik sonuçlar bu noktada yakınılaşmamaktadır ve gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş dünyadaki pazarlara erişimin artmasıyla ortaya çıkan fırsatları eşit derecede kullanamadıkları görülmektedir.

Grafik 3.10'da 2000-2017 yıllarında her bölge için toplam ticaret eğilimleri ifade edilmektedir. Afrika, 2008 yılında yaşanan durgunluktan ve sonrasında dünyanın geri kalanıyla ticarete olan yüksek bağımlılığı yansıtarak olumsuz

etkilenmiştir. Bölgesel ticaret, kıtanın dış güçlere karşı savunmasızlığını azaltmaya yardımcı olabilmektedir. Daha somut olarak, Afrika'dan dünyanın geri kalanına yapılan ihracatın payı 2000 ve 2017'de sırasıyla %80 ila %90 arasında değişmiştir. Bölgeler arası ihracatın toplam ihracat içindeki payı, Okyanusya dışındaki diğer bölgelere kıyasla Afrika'da en düşük düzeydedir. Afrika içi ihracat 2017 yılında toplam ihracatın %16,6'sı olurken, bu oran Avrupa'da %68,1, Asya'da %59,4, Amerika'da %55,0 ve Okyanusya'da %7,0 şeklinde gerçekleşmiştir.

Grafik 3.10: Bölgelerin Dünyayla Ticareti (İhracat ve İthalat, Tüm Ürünler)*

Kaynak: UNCTAD (2019); "Economic Development in Africa, Report 2019 UNCTAD", https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/aldcafrica2019_en.pdf, (Erişim Tarihi: 27.01.2020).

*Milyon dolar (her bölgenin tüketici fiyat endeksi tarafından indirilmiş fiyatlar)

2017 yılında yayımlanan Sahra-Altı Afrika'da Gelir Adaletsizliği Trendleri raporunda, yer küredeki en yüksek gelir adaletsizliğinin Sahra-Altı Afrika'da olduğu belirtilmiştir. Ayrıca dünyanın en adaletsiz gelir dağılımına sahip 19 ülkesinin 10'unun da yine Sahra-Altı Afrika'da olduğu ortaya konmuştur. Her ne kadar Sahra-Altı Afrika'nın son 20 yıldır küresel ekonomik büyüme oranlarından daha yüksek büyüme oranları elde ettiği verilerle ortaya konulsa da aslında bu, tüm bölge ülkelerinin büyüdüğü anlamına gelmemektedir. Örneğin, Demokratik Kongo Cumhuriyeti ve Madagaskar gibi ülkeler son 20 yılda ya çok az büyüme kaydetmiş ya da hiç büyümemiştir; dolayısıyla bu ülkelerdeki yoksul insanların sayısı daha da artmıştır (Emin, 2018). Ayrıca, kayıtlara göre Afrika'da olan ekonomik büyüme ve ticari hareketliliğe rağmen, Afrika'daki yoksulluğun yüksek kalma sebepleri şu şekilde gösterilmiştir (Beegle ve Christiaensen, 2019);

- Afrika'nın büyümesinin daha az olması, düşük aktif seviyesi ve hane halklarının fırsatlardan yararlanmasını engelleyen kamu hizmetlerine sınırlı erişim de dahil olmak üzere yüksek başlangıç yoksulluğu nedeniyle yoksulluğun azaltılması çalışmaları ilk aşamada başarıdan uzak kalmaktadır.

- Afrika'nın tarım ve kırsal kalkınma yerine gelir artışı için doğal kaynaklara olan bağımlılığının artması, kırsal alanlarda yaşayan yoksul nüfusun %85'ini kapsamamaktadır.

- Afrika'nın yüksek doğurganlığı ve buna bağlı olarak yüksek nüfus artışı, yüksek büyümenin bile kişi başına daha az gelir anlamına geldiği anlamına gelmektedir.

Afrika'da yoksulluğun artmasının önemli bir nedeni olan ekonomik büyüme rakamları yanı sıra yıllık %2,6 seviyesindeki yüksek nüfus artışı da bir başka önemli faktördür. Genel refahın artması için Sahra-Altı Afrika ekonomilerinin elde ettikleri gelirin giderek artan sayıda insan arasında paylaşılması gerekmektedir. Bir bölgenin geliri nüfusundan daha hızlı büyüdüğünde ortalama gelir artmakta ve aşırı yoksulluk içerisinde yaşayanların toplam nüfusa oranı düşmektedir. Ancak yoksulluk sınırı altında yaşayan insanların oranı nüfus artış oranından daha az geriliyorsa o zaman yoksulluk sınırı altında yaşayan insan sayısı artmaktadır (Emin, 2018). Afrika bölgesindeki yoksulluk oranı ve nüfus oranı aşağıdaki Tablo 3.3'te ifade edilmektedir.

Tablo 3.3: Afrika Bölgesi'ndeki Yoksulluk Oranı ve Nüfus Oranı

	Günde 1,9 \$'dan Daha Az Gelirle Yaşayan Yoksul Nüfus (Milyon)	Günde 1,9 \$'dan Daha Az Gelirle Yaşayan Yoksul Nüfusun Toplam Nüfusa Oranı (%)
1990	281,9	55,1
1996	354,5	58,8
1999	380,5	58,3
2002	401,5	56,9
2005	389,4	50,9
2008	396,1	47,7
2010	407,4	46,5
2012	400,8	42,3
2015	405,6	45,2

Kaynak: E. Emin (2018); "Küresel Adaletsizlik ve Dünya Eşitsizlik Raporu", https://insamer.com/tr/kuresel-adaletsizlik-dunya-yoksulluk-ve-esitsizlik-raporu-2018_1682.html, (Erişim Tarihi: 27.01.2020).

Tablo 3.3'e göre, Afrika'da ticari hareketliliğe rağmen yoksul nüfusun arttığı görülmektedir ve yoksul nüfus ise genel olarak toplam nüfusun yarısına tekabül etmektedir. 2015'te dünyadaki yoksulların yarısı beş ülkede yoğunlaşmıştır ve bunlar Hindistan, Nijerya, Demokratik Kongo Cumhuriyeti ile Bangladeş olarak lanse edilmiştir. Son tahminlere göre Nijerya, yoksul sayısı bakımından Hindistan'ı geçmiştir. Nijerya ile Hindistan'da yaklaşık 100 milyona yakın insan yoksul kategorisinde bulunmaktadır. Birçok Afrika ülkesi yoksulluğa karşı mücadelede adım atmış olsa da, 2030'da günde 1,90 doların altında bir gelirle yaşamını sürdürmeye çalışan yoksulların yaklaşık %90'ının Sahra-Altı Afrika ülkelerinde olması öngörülmektedir. Yoksullukta ilk 10 sırada yer alan Afrika ülkelerinin günlük 1.90 Amerikan Doları'ndan az gelirle yaşayan nüfus oranları Tablo 3.4'te belirtilmiştir.

Tablo 3.4: Günlük 1 Dolar'dan Az Gelirle Yaşayan Nüfus Oranları

Ülke	İlk Oran (%)	Son Oran (%)	Dönem
Tanzanya	86	49	2000-2011
Çad	63	38	2003-2011
Kongo Cumhuriyeti	53	37	2005-2011
Burkina Faso	82	44	1998-2014
D. Kongo Cumhuriyeti	94	77	2004-2012
Etiyopya	61	31	1999-2015
Namibya	31	13	2003-2015
Mozambik	81	61	2002-2014
Ruanda	77	57	2000-2013
Uganda	67	42	1999-2016

Kaynak: Pablo Uchoa ve Fernando Duarte (2019); "Dünya Yoksullukla Mücadele Günü: Yoksulluk Gerçekten Azalıyor Mu?", <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50062398>, (Erişim Tarihi: 27.01.2020).

Tablo 3.4'te yer alan verilere göre, ilk 10 sırada yer alan Afrika ülkelerindeki yoksulluk oranının dönemsel anlamda verilen tarihlere göre azalma eğiliminde olduğuna rastlanmıştır. Örneğin, Namibya'da 2003 yılında yoksul nüfusun oranı %31 iken, 2015 yılında bu rakam %13'e düşmüştür. Bunun ticaretin serbestleşmesinin bir sonucu olduğu söylenebilir. Sonuç olarak, Le Goff ve Singh (2013) belirttiği gibi, ticaretin faydalarının otomatik olmadığı, daha ziyade finans sektörünü geliştirmeyi, ilköğretimi teşvik etmeyi ve yönetişimi geliştirmeyi amaçlayan politikalara bağlı olduğunu savunmaktadır. Bu eşlik eden politika gündemi, kaynakları daha az üretken faaliyetlerden daha gelecek vaat

eden faaliyetlere ayırarak insanların daha serbest ticaretin sunduğu fırsatlardan faydalanmalarını sağlamaktadır. Dolayısıyla, ticaretin hareketlenmesi kendi başına değil, gerekli tamamlayıcı politikalarla uygulanmalıdır ki yoksulluk azalma yoluna girebilsin.

Ticaretin hareketlilik kazanmasının ilk işareti olan ve Büyük Britanya'daki buharlı makinelerin icat edilip kullanılmasına dayanan sanayi devrimleri Afrika'daki sürece de kaynaklık etmiştir. Genel anlamda batı olarak tabir edilen coğrafyada başlayan üretim sürecine yeni şekil verme dönemi, bu coğrafyadaki ekonomik birikimin de desteğiyle başlayarak sanayi devrimlerinin birbiri ardına gelmesinin sebebini oluşturmuştur. Tarihsel süreç içerisinde direkt olarak doğanın sağladığı değerlerle yetinen insanoğlu sanayi devrimlerinin getirdikleriyle artık tam anlamıyla doğaya bağlılık özelliğinde de değişiklik yaşamıştır. Dönemin koşulları gereği insanın doğa koşullarından hızlıca kopup endüstriyel sürece adapte olamamasının sebebinin de yine sürecin koşullarının içerisinde saklı olduğu düşünülmüştür. İlk dönemde ihtiyaç olarak göze çarpmayan bilgi veya bilgili insan kavramlarının zamanla ihtiyaç olarak ortaya çıkması insanoğlunun gelişim süreci içerisinde hızı tartışmalı olsa da kendine yer bulduğunun işareti olarak görülmüştür.

Sanayi kavramının insanlığın doğduğu yer olarak gösterilen Afrika'ya ulaşması zaman içerisinde gerçekleşmiştir. Bu endüstriyel transfer işleminin uzun sürmesindeki sebepler arasındaki en büyük alanı ekonomik etkenlerin kapladığı görülmüştür. Ekonominin de özellikle uluslararası ticaretle olan birinci dereceden bağlantısı hesaba katıldığında Afrika coğrafyasına zaman içerisinde gerçekleşen transferler daha kolay anlaşılabilir hale gelmiştir. Sanayi sözcüğünü bir kavram olarak ilk defa kullanan kişinin Afrika coğrafyasının geçmişindeki birçok alanda söz sahibi olan Fransa'dan bir diplomat olması uluslararası ticari ilişkilerde Afrika coğrafyasının bir insani kaynak olarak görülmesinin ilk adımı anlamını taşımaktadır (Özdoğan, 2018:2).

Endüstriyel dönüşümlerden ikincisiyle insanların sosyal yaşamlarının şeklinde çeşitli değişiklikler meydana geldiği görülmüştür. Kabile tarzı örgütlenmeler, ne kadar Afrika'daki coğrafi yapıya hala bile uygun olsa da, yerini yavaş yavaş daha küçük aile tarzı örgütlenmelere bırakmaya başlamıştır. İkinci

endüstriyel dönemin aynı çağda savaşla meşgul olan Avrupa yerine yeni dünya olarak gösterilen Amerika kıtasında ortaya çıkması ekonomik aktivitelerdeki yoğunluğu da bu yöne çevirmiştir. İkinci dönemde ortaya çıkarılan telefon ve onunla bağlantılı ekipmanlar bu zamandaki iletişim imkanlarını çoğaltarak bilgi transferinin yolunu açmıştır. Bilgi transferi ise endüstriyel dönüşümlerin üçüncüsünün önündeki engellerin kaldırılmasında bir araç olarak kullanılmıştır.

Sanayi devrimlerinin üçüncüsüne ulaşılmasıyla ikincisinden elde edilen tecrübe ve geçmişe göre hızla çoğalan bilgi birikimi ile istenilen gelişim sürecinin içerisine girilmiştir. Üçüncü dönemde ikincisiyle büyük oranda benzerlik taşıyan biçimde söz sahibi güçlerin Amerika Birleşik Devletleri sınırları içerisinde olduğu görülmüştür. Bu dönemde geliştirilen elektronik cihazlar başta olmak üzere küresel ekonomi ve dolayısıyla ticarete yön verebilecek en gerekli ekipmanların keşfi Amerika Birleşik Devletleri sınırları içerisinde veya oradan kaynaklı biçimde gerçekleşmiştir. Günümüze kadar bilinirliğini koruyan bu keşiflerin başında Xerox firmasının oluşturduğu faks makinesi ve bugünlerde değişim geçirmiş modelleri kullanılsa da hala önemini koruyan Apple markalı bireysel bilgisayar gelmiştir (Chanda, 2009:70). Keşiflerin zamanla imal yöntemlerini geliştirilmesiyle ihtiyaçların da getirilerinin ışığında sanayinin dördüncü aşamasına olan yolun açıldığı görülmüştür.

Dünyadaki endüstriyel dönüşümün günümüz koşullarındaki son aşaması olan ve ilk olarak Almanya'da temelleri atılan dördüncü dönem, içinde bulunduğumuz çağda etkisini sürdürmektedir. Bahse konu dönüşümün getirilerinin en önemlileri arasındaki eklemeli üretim tarzı birbirine entegre yapıların bulunması ve kullanılmaya başlanması da bu dönemdeki itici güçlerden birini oluşturmuştur. Bu gücün içerik olarak birbirinden farklı yapıların aynı ortamda toplanması ve otonom sistemler tarafından yönetilerek insanlığın kullanımına sunulması sayesinde elde edildiği görülmüştür (Schwab, 2016:19-20). Endüstriyel dönüşüm süreçlerinin dünyada ortaya çıkardığı birçok önemli kavram tespit edilmiştir. Bunlardan en önemlilerinden biri de küreselleşmedir. Dünyanın evrensel bir köy haline gelmesi şeklinde anlatılan yapıyı alması sürecinde etkin rollerden birini endüstriyel dönüşümlerin aldığı görülmüştür. Dördüncü dönem ile küresel hale gelen üretim ve gelişim sistemleri bağıllık içerisinde insanların

hizmetinde olmuştur. Bir yandan insanlara hizmeti ve pozitif katkıları olurken diğer yandan da otonom sistemlerin devreye girmesiyle ortaya çıkan işsizlik ve benzeri birçok sebebe dayalı yoksulluk gibi negatif etkileri de görülmüştür.

Yakın dönemde daha net görünürlüğe kavuştuğu savunulan yoksulluk ticari ve ekonomik eşitsizlikle birlikte değerlendirilmiştir. Bu ticari dengesizliği keşfedip analiz edebilmek için Amerika Birleşik Devletleri ile Afrika ülkelerinden herhangi birine göz atılması yeterli olarak lanse edilmiştir. Eşitsizlik makro düzeyde diğer bir ifade ile ülkelerin birbirleriyle olan ilişkilerinde ortaya çıkabildiği gibi gelişmişlik düzeyi önemli olmayan herhangi bir ülkenin içindeki yapılarda da meydana gelebilme kapasitesinde olmuştur. Sosyal tabakalaşmayı meydana getiren koşullar ile eşitsizlik kavramı da birbirinden farklı anlamlarıyla incelenmiştir (Bozkurt, 2011:209; Martin ve Schuman,1997). Sermaye sahibi toplumsal kesim küresel yapının oluşturduğu sistematiğe söz sahibi göreviyle yer almıştır. Benzer şekilde aynı sistematik içerisinde yer alan diğer bir kesim ise yoksulların temsil edildiği taraf olarak tespit edilmiştir. Zamanın endüstriyel gelişiminin kazandırdıkları ile sermaye sahipleri ellerinde bulundurdıkları ekonomik gücü sosyal anlamda bir kuvvet olarak da kullandıkları görülmüştür. Buradaki sosyal güç, insanlar üzerindeki yönlendirme ve karar alma gücünü temsil etmektedir (Kesgin, 2013:132; Mishra, 1999).

Ekonomik dönüşüm süreçleri içerisinde tüm dünyada olduğu gibi Afrika coğrafyasında da değişimlere rastlanmıştır. Bu değişimlerin görüldüğü alanlardan en önemlileri arasında üretim ve hizmet sektörleri sayılmıştır. Üretim ile hizmet sektörlerinin birbirleriyle yakın bağlantısı düşünüldüğünde bu iki sektörün birlikte değerlendirilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Özellikle bu iki sektör başta olmak üzere birden fazla alandaki dönüşüm ve ilerleme Afrika kıtasındaki endüstriyel yatırımların ve ticari ilişkilerdeki artışın sonuçları arasında gösterilmiştir (Naudé, 2017:2). Afrika kıtasındaki gelişim rakamları ele alınmak istendiğinde birden fazla parametre ortaya çıkarılmıştır. Bunlardan biri olan GSMH parametresine göre 2018 yılında Afrika'daki rakam 1,900 Amerikan Doları şeklinde ölçülmüştür. Diğer yöntem olan iktisadi gelişim rakamlarına göz atıldığında bu coğrafyadaki büyüme önceki yıla göre %0,3 gelişim göstererek 2020 senesinde %3,7 rakamına ulaşacağı tahmin edilmiştir. Bahse konu büyümlerdeki

etkenlerden biri de Afrika kıtası dahilinde kurulup organize edilen yerel örgütlenmeler olmuştur. Bu örgütlenmelerin en aktiflerinden biri olarak gösterilen Afrika Birliği, kıtadaki ulusal ve uluslararası ticarete bir merkez görevini üstlenmiştir. Afrika Birliği çatısı altında gerçekleştirilen dış ticaret işlemlerinde 2010 yılında bir ilk gerçekleşerek kıtanın dış ticaret işlemlerinin %3'lük fazla vermesi birliğin bir başarısı olarak lanse edilmiştir. Ulusal ticarete de söz sahibi ve yönlendirici görev üstlenen birlik denetimindeki işlemlerde görülen oran uluslararası işlemlerle karşılaştırıldığında daha küçük boyutta kalmıştır. Örneğin, kıta içindeki ticari işlemler son yıllarda toplam ticaretin ancak %20'sine ulaşabilmiştir (African Trade Statistics Yearbook 2017, 2018:15-16). Sanayi devrimlerinin uluslararası ticaret yoluyla meydana getirdiği Afrika kıtasındaki etkiler, Afrika Birliği benzeri örgütlerin yardımları ve kurulan işbirlikleri sonucunda kontrol altında tutulmaya gayret gösterilmiştir.

SONUÇ

Bu çalışma ile uluslararası ticaretin kazandırdığı bakış açısıyla günümüze kadar dört aşaması gerçekleşen sanayi devrimlerinin yoksulluk kavramına olan direkt veya dolaylı etkilerinin incelenmesi ve bu etkilerin Afrika kıtasına olan yansımalarının birlikte değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, çalışmanın birinci bölümünde insanoğlunun sanayi kavramına ulaşana kadar geçirdiği dönem ile doğrudan doğa koşullarından yararlanarak yaşamını sürdürdüğü dönemden bahsedilmiş ve zaman içerisindeki tarihsel arka plan aktarılmıştır. Sanayi devrimine gidilen yolda bulunan sosyal gelişmelerden bahsedilerek ilk olarak 18. yüzyılda doğmuş Fransız politikacı Louis Otto tarafından yazılan eserde bahsedilen sanayi kavramının ortaya çıkma süreci anlatılmıştır (Özdoğan, 2018:2). Önce Fransa’da kavram olarak ortaya atılmasına rağmen 18. yüzyılın koşullarında Birleşik Krallıkta ekonomik ve sosyal şartları arkasına alarak gerçekleşen birinci sanayi devrimi insanlığı büyük bir değişim sürecinin içerisine yönlendirmiştir.

Birinci aşamayla birlikte küreselleşme kavramına doğru atılan adımlar da ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu konuda etkili olan gelişim düzeyinin ulaştığı noktanın getirileriyle elde edilen üretim fazlası ve bu fazlanın dağılımı olmuştur. İlk aşamanın neticesi olarak ortaya çıkan tüccar kesim keşif kıtasının dışına ulaşarak yeni girişimlerin önünü açmak amacıyla çaba harcamıştır. Bunun ilk örneği olarak Kristof Kolomb’un zamanın yeni dünyası Amerika kıtası sınırlarına ulaşmasıdır (Erdem, 2016:19; Beaud, 1983). 20. yüzyılın ilk çeyreği bitmeden Avrupa’da belirmiş savaş ortamından uzaktaki Amerika’da ortaya çıkan sanayi devrimlerinin ikinci aşaması ile birlikte üretim teknolojileri farklılaşıp hızlanmıştır. Ayrıca ikinci dönemde iletişim teknolojileri alanında da büyük ilerleme sağlanmıştır. Bu iletişim teknolojileri başta olmak üzere birçok keşiften alınan destekle sanayi devrimlerinin üçüncüsünün önü açılmıştır. Dijital devrim olarak tanımlanan üçüncü dönem daha çok dijital olarak ifade edilen tekniklere dayandığı için bu isimle de anılmıştır (Özdoğan, 2018:12). Dijital teknolojilerin imkanları sayesinde ortaya çıkarılan cep telefonu benzeri ekipmanlar ise günümüzde uygulamaları devam eden dördüncü ve son aşamanın işaretlerini barındırmıştır. 21. yüzyıl içerisinde gerçekleşen dördüncü dönemde ön plana

Çıkarılan kavramlar arasında yapay zeka, eklemeli üretim ve üç boyutlu baskı benzeri içerikler yer almıştır. Özellikle dördüncü dönem ile birlikte işçi sayısının azaldığı ancak imal olanaklarının çoğaldığı sistematiğın kurulmasıyla görünürlüğünü arttıran yoksulluk kavramının derinlemesine inceleme gerekliliğı duyulmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünde özellikle dördüncü sanayi devriminin getirileriyle ortaya çıkan küreselleşme ve yoksulluk kavramları tarihsel arka planları ile birlikte açıklanmıştır. Dünyadaki birçok kesim tarafından ortaya çıkarılan tanımlamalara yer verilerek anlatılan küresel yapı ile yoksulluk kavramı arasındaki bağlantı anlamlandırılmış ve sonrasında bu bağlantının insanoğlu için yararlı tarafları tespit edilmeye gayret gösterilmiştir. Ayrıca bu blmde dünya çapındaki kaynaklardan veriler aktarılarak ileride oluşturulabilecek sosyal politikalara nesnel kaynaklık edilmesi amaçlanmıştır.

Çalışmanın nc bölümünde ise önceki bölümlerde üzerinde durulan sanayi devrimlerinin yoksulluk üzerindeki etkileri, ekonomik gelişim düzeyi olarak en alt kategoride yer alan Afrika kıtası özelinde incelenmiştir. Batılı kaynaklar tarafından insanlığın çıkış noktası olarak işaret edilen Afrika coğrafiyası insan bazlı verilerin incelenmesi adına özellikle seçilmiştir (Chanda, 2009:6; Wade, 2006). Bu son blmde Afrika kıtasının sosyal, ekonomik, siyasi ve benzeri özellikleri derinlemesine irdelenerek kıta odaklı çalışmaların reel veriler üzerinde yükselmesi gerekliliğine hizmet edilmiştir. Bölüm içeriğinde kıtadaki aktif konumda yer alan ekonomik, sosyal ve siyasi örgütlenmelerden örnekler verilerek kıta içerisindeki etki düzeyleri ölçülmüştür. Bu lm esnasında özellikle ekonomi bazlı veriler aktarılarak bölgesel gelişim düzeyleri yansıtılmıştır. Afrika kıtasının geçmişine göz atıldığında ekonomi bazlı aktivitelerin alt seviyelerde kaldığı görülmüştür. Bununla birlikte, zamanın ilerleyişi ve şartların değişimi ile görünür hale gelen Afrika kıtası içerisindeki iş gücü potansiyeli, başta Batılı olarak tanımlanan kesim olmak üzere, birçok kişi ve kurum tarafından belirginleştirilmiştir. Özellikle 20. yüzyılın başlarında Afrika kıtasında yetiştirilen tarım ürünlerinin küresel endüstri sektörüne hammadde temini sağladığı görülmüştür. Bugünün şartlarında bahse konu mahsullerin birçoğunun yerine Afrika içerisinde zamanla keşfedilmiş petrol kökenli

maddelerin bulunuyor olması mevcut eskimiş yapının değişiklik zamanını işaret etmiştir (Gilbert ve Reynolds, 2016:473). Ayrıca kıtanın tarihsel geçmişinde büyük yer kaplayan iç savaş deneyimlerinin ardından, etnik çeşitliliğin fazlalığı dikkate alınmadan birlikte gelişme düşüncesi ekonomik ve sosyal çıkarlar gereği de olsa ön plana çıkarılmıştır. Bu ve benzer sebeplerle bölgedeki sosyal, ekonomik ve siyasal örgütlenme adımları atılmıştır. Bu örgütlenme adımlarının en önde gelen temsilcileri olan Afrika Birliği ve Afrika Kalkınma Bankası'nın destekleri özellikle ekonomik alanda atılacak adımların kıtada önünü açma kapasitesine sahip olduğu tespit edilmiştir.

Afrika'nın üretken istihdamı artırma konusunda çok sayıda fırsatı bulunmaktadır, ancak belirli ön koşullara uyulması gerekmektedir. Afrika ekonomileri, özellikle kadınlar ve gençler için fırsatlar sağlayan, geleceğe yönelik ve kapsayıcı olan ekonomik dönüşüme girmelidir. Özellikle gelişmiş ülkeler, Afrika ülkeleri tarafından yeni iş modellerinin denenmesini ve geliştirilmesini desteklemede önemli bir rol oynamaktadır. Genel olarak, Afrika ülkelerinin girişimleri gelişmiş ülkelere gelen bilgi ve teknoloji transferleri ile artırılabilir. Oluşturulan çalışmanın neticesinde de sanayi devrimlerinin bir sonucu olan yoksulluk kavramının uluslararası kuruluşlar ve küresel etki gücüne sahip gelişmiş ülkelerin destekleriyle kontrol altında tutulabileceği tespit edilmiştir (Simbanegavi vd. 2019:11-13). Dördüncü sanayi devrimine göre giderek dijitalleşen bir dünyada gelişimin sağlanması ve istihdam edilebilirlik ortamının oluşturulabilmesi adına kapsayıcı dönüşüm alanında Afrika kıtası için aşağıda bazı önerilere yer verilmiştir;

- Afrika coğrafyasında yaşamını sürdürenlerin dijital ekonomiye entegre olmaları ve daha gelişmiş kapasiteye sahip olmaları için öncelikle eğitim alanında reformların uygulanması gerekmektedir. Eğitim konusunda kıtada atılacak adımlar acil ihtiyaç olarak göze çarpmaktadır.

- Bilgi üretimi ve kapasite geliştirme yatırımlarında AR-GE harcamaları artırılmalıdır. Afrika hükümetleri AR-GE harcamalarını GSMH'nin en az %1'ine yükseltmeli ve ulusal yenilik sistemlerini güçlendirmelidir.

- Küresel ekonomik ortamdaki koşullara izin veren Afrika, elverişli iklim koşulları nedeniyle tüm dünyayı besleme potansiyeline sahiptir ve böylece önemli istihdam fırsatları da söz konusudur. Bundan dolayı, adil küresel tarım ve ticaret politikalarına ihtiyaç vardır.

- İnovasyon ve girişimcilik teşvik edilmelidir. Afrika hükümetleri yenilikçilik ve üretken girişimcilik için daha kolay bir ortam yaratmalıdır. Tarım ve finans dahil olmak üzere çeşitli sektörlerde gelişmekte olan özel sektör öncülüğünde yenilikler ve girişimcilikler bulunmaktadır. Bu tür girişimler artırılmalı ve iş yapmanın aşırı maliyetleri nedeniyle boğulmamalıdır. Bu noktada özel-kamu ortaklığı büyük önem arz etmektedir.

Bununla birlikte Simbanegavi ve diğerleri (2019) de aşağıdaki noktalarda önerilerde bulunmaktadır;

- Kapsayıcı dönüşüm ve büyüme için finansman geliştirilmelidir. Afrika'da finans, temel olarak banka bazlı olma eğilimindedir ve özel borç sağlama için devlet borcunun yoğun bir şekilde dışlanmasıyla karakterize sınırlı bir ölçektir.

- Bölgesel entegrasyon ve uyumlaştırma hızlandırılmalıdır. Afrika'da çeşitli bölgesel işbirliği ve entegrasyon girişimleri bulunmaktadır. Çoğu ülkenin uyumsuz düzenlemeler ve kurallar da dahil olmak üzere sayısız sınır ötesi engelle ölçek eksikliği göz önüne alındığında, bu hayati önem taşımaktadır.

- Afrika ülkelerinin içinde bulunduğu borç krizini etkili bir şekilde çözmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdi, Ali A. (1998); "Education in Somalia: History destruction and calls for reconstruction," *Comparative Education*, Cilt 34, Sayı 3.
- Adesoji, Abimbola (2010); "The Boko Haram Uprising and Islamic Revivalism in Nigeria," *Africa Spectrum*, Cilt 45, Sayı 2, s. 100.
- African Union (2018); "African Trade Statistics Yearbook 2017", <https://au.int/en/documents/20180917/african-trade-statistics-yearbook-2017>, (Erişim Tarihi: 18.02.2020).
- African Trade Statistics Yearbook 2017 (2018); <https://comtrade.un.org/pb/downloads/2017/VolI2017.pdf>, (18.02.2020).
- Aghedo, Iro ve Oarhe Osumah (2012); "The Boko Haram Uprising: How Should Nigeria Respond?," *Third World Quarterly*, Cilt 33, Sayı 5, s. 859.
- Akbulut, Ural (2011); "Sanayi Devrimleri Dünyanın Gidişatını Değiştirdi," <http://www.uralakbulut.com.tr/wp-content/uploads/2003/11/SANAYİ-DEVİRİMİ-DÜNYANIN-GİDİŞİNİ-DEĞİŞTİRDİ-HAZİRAN-2011.pdf>, (Erişim Tarihi: 26.01.2020).
- Aksoy, Abdulkadir (2016); "Geleneksel Devletten Modern Devlete: Sanayi Devrimi ve Kamu Yönetimi Düşüncesinde Değişim," *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 2, Sayı 3, s. 34.
- Aktan, Coşkun Can ve İstiklal Yaşar Vural (2002); "Gelir Dağılımında Adaletsizlik ve Gelir Eşitsizliği: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri, Yoksullukla Mücadele Stratejileri," *Hak İş Konfederasyonu Yayını*, s. 1-2, Ankara.
- Albeni, Mesut ve Ömer Eroğlu (2002); *Küreselleşme, Ekonomik Krizler ve Türkiye*, Bilim Kitabevi, Isparta.
- Alçın, S. (2016); "Üretim İçin Yeni Bir İzlek: Sanayi 4.0," *Journal of Life Economics*, s. 20.
- Alfred, D. ve J. Chandler (1994); *Scale and Scope: The Dynamicsof Industrial Capitalism*, The Belknap Press of Harvard University Press, Harvard.
- Altan, Can (2003); *Afrika Ülkeleri ve Kuruluşları*, Katılım Matbaacılık.
- Aras, Osman Nuri (2004); *Akıyla Kararıyla Güney Afrika*, Bepress, s. 5-8, Bakü.
- Aron, Raymond (1997); *Sanayi Toplumu*, (Çev.: E. Gürsoy), Dergah Yayınları, s. 65-67, İstanbul.
- Arpacioğlu, Özge ve Metin Yıldırım (2011); "Dünya'da ve Türkiye'de Yoksulluğun Analizi," *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, s. 60-76.

- Artokça, İzzettin (2012); “Boko Haram ve Eş Şebab Terör Örgütlerinin Yapısal Bakımdan Karşılaştırılması,” https://tasam.org/tr-TR/Icerik/4930/boko_haram_ve_es_sebab_teror_orgutlerinin_yapisal_bakimdan_karsilastirilmesi, (Erişim Tarihi: 27.11.2019).
- Aşkın, Umur (2004); “Yoksul Kimdir? Yoksulluk Nasıl Ölçülür?,” <http://sosyalpolitika.fisek.org.tr/?p=27>, (Erişim Tarihi: 25.10.2019).
- Ataöv, Türkkaya (1975); *Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri*, AÜ SBF Yayınları, Ankara.
- Atay, S. E. (2018); “Endüstri 4.0’ın İstihdam Üzerindeki Etkileri,” *Endüstri 4.0 Üzerine Yazılar*, (Ed.: Özyakışır, D. ve M. Aybas), Savaş Kitabevi, s.73-94.
- Ateş, Davut (2014); *Uluslararası Örgütler: Devletlerin Örgütlenme Mantiği*, Dora Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- Aydemir, Cahit ve Mehmet Kaya (2007); “Küreselleşme Kavramı ve Ekonomik Yönü,” *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 6, Sayı 20, s. 260-282.
- Aydın, O. ve B. Gülen (2010); “Toplumsal Değişme Sürecinde Evlenme ve Boşanma,” *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 21(2), s. 117-126.
- Ayvaz, Z. R., F. G. Kırbaşlar ve Z. Ö. Güneş (2010); “Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Kimya Öğretiminde B de Materyali Kullanımına İlişkin Düşünceleri,” *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 14, s. 1-18.
- Bakari, M., Turcotte H., Wyk, J. A., Nellis, J., Bekoe, D. A., Federici, S., M. R. Rupiya ve M. H. K. Timamy (2005); *Yeni Yüzyılda Afrika: Güvenlik, Siyaset, Ekonomi*, (Ed.: Aras, B., Dağcı, K. ve Selçuk, H.), Tasam Yayınları, İstanbul.
- Banger, Gürcan (2018); *Endüstri 4.0 Uygulama ve Dönüşüm Rehberi*, Dorlion Yayınları, Ankara.
- Barkin, J. Samuel (2006); *International Organization: Theories and Institutions*, Palgrave Macmillan.
- Bar-Yosef, O. (1998); “On the Nature of Transitions: the Middle to Upper Palaeolithic and the Neolithic Revolution,” *Cambridge Archaeological Journal*, 8(2), s. 141-163.
- Bauman, Zygmunt (1999); *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*, (Çev.: A. Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bayly, C. A. (2003); *The Birth of the Modern World, 1780-1914: Global Connections and Comparisons*, Maiden, MA and Oxford: Blackwell.
- Beaud, M. (1983); *A History of Capitalism 1500-1980*, Montly Review Press, New York.

- Beegle, K. ve L. Christiaensen (2019); *Accelerating Poverty Reduction in Africa*, World Bank Publications.
- Bell, Daniel (1987); *The World and the United States in 2013*, Daedalus.
- Bensah, E. K. (2019); *How ECOWAS and AU Managed West African Conflicts 2011-2017: Cote d'Ivoire, Mali, Guinea-Bissau, Burkina Faso, Gambia, Africa in Focus*.
- Best, Anthony, J. M. Hanhimaki ve J. A. Maiolo (2008); *Uluslararası İlişkiler Siyasi Tarihi 20. Yüzyıl*, (Çev.: T. Ulaş), Yayın Evi Yayınları, İstanbul.
- Bhalla, A. S. ve F. Lapeyre (2004); *Poverty and Exclusion in a Global World*, Palgrave Macmillan, New York.
- Bıçakçı, Harun (2018); "Sömürge Öncesi Dönemden Günümüze Afrika'da Kentler ve Kentleşme Hareketleri," *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1, Sayı 32, s. 58-88.
- Birdsall, Nancy ve Amar Hamoudi (2002); "Commodity Dependence, Trade and Growth: When Openness Is Not Enough," *SSRN Electronic Journal*, Sayı 7.
- BLS (2003); *A Profile of Working Poor 2003*, U. S. Department of Labor – U. S. Bureau of Labor Statistics, March 2005, Report 983.
- Bockstael, Nancy E., Freeman, A. Myrick, Kopp, Raymond J., Portney, Paul R. ve V. Kerry Smith (2000); *On Measuring Economic Values for Nature*, Environmental Sciences and Technology, s. 1385.
- Bora, Aksu, Bora, Tanıl, Necmi Erdoğan ve İlknur Üstün (2011); *Boşuna Mı Okuduk: Türkiye'de Beyaz Yakalı İşsizliği*, İletişim Yayınları.
- Bouzidi, A. (1975); *Reflexions autour de la notion de voie non capitaliste de developpement*, Revus Algerienne de Sciences Juridiques, Economiques et Sociales, Cilt 8, Sayı 2, s. 231.
- Bozkurt, Veysel (2011); *Değişen Dünyada Sosyoloji*, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Braudel, F. (1991); *Maddi Medeniyet ve Kapitalizm*, (Çev.: M. Özel), Ağaç Yayınları, İstanbul.
- Bread for the World (2019); "2019 Hunger Report", <https://www.bread.org/report/2019-hunger-report>, (Erişim Tarihi: 20.02.2020).
- Brenton, Paul ve Gözde Işık (2012); *Linking African Markets: Removing Barriers to Intra-African Trade, De-Fragmenting Africa, Deepening Regional Trade Integration in Goods and Services*, World Bank Publications.
- Buğra, Ayşe ve Çağlar Keyder (2003); *Yeni Yoksulluk ve Türkiye'nin Değişen Refah Rejimi*, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Raporu, Ankara.

- Bulut, E. ve T. Akçacı (2017); “Endüstri 4.0 ve İnovasyon Göstergeleri Kapsamında Türkiye Analizi,” *ASSAM International Refereed Journal*, s. 52.
- Businesstech (2019); “This is How Much Money the Poorest are Living on Each Month in South Africa”, <https://businesstech.co.za/news/finance/332553/this-is-how-much-money-the-poorest-are-living-on-each-month-in-south-africa/>, (Erişim Tarihi: 18.02.2020).
- Can, Ahmet (2017); Son Söz Yapay Zekanın, Hürriyet İnsan Kaynakları ve Yeni Ekonomi Gazetesi, Sayı 1118.
- Cengiz, Ö. (2018); “Endüstri 4.0:Üretim Anlayışında Yaşanan Gelişmeler,” *Endüstri 4.0 Üzerine Yazılar*, (Ed.edi: Özyakışır, D. ve M. Aybaş), Savaş Kitabevi, s. 95-106.
- Chanda, Nayan (2009); *Küreselleşmenin Sıradışı Öyküsü*, ODTÜ Yayıncılık, 1. Basım, Ankara.
- Chossudovsky, Michel (1999); *Yoksulluğun Küreselleşmesi*, (Çev.: N. Domaniç), Çivi Yazıları, İstanbul.
- Cilliers, Jakkie (1999); *Building Security in Southern Africa, An Update on the Evolving Architecture*, ISS Monografi Serisi, No: 43, s. 25-35.
- Cipolla, C. (1962); *The Economic History of World Population*, Pelican Books, London.
- Clark, G. (2013); *Fukaralığa Veda*, (Çev.: E. Demircioğlu), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Cohen, M. N. ve G. J. Armelagos (1984); *Paleopathology at the Origins of Agriculture*, Academic Press, Orlando.
- Coker, Christopher (2007); Outsourcing War, *Cambridge Review of International Affairs*, s. 95-113.
- Connor, Walker (1994); *Ethnonationalism: the quest for understanding*, Princeton University Press, Princeton.
- Çavdar, Tuğrul ve Ercüment Öztürk (2018); “Nesnelerin İnterneti İçin Yeni Bir Mimari Tasarım,” *Sakarya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, s. 39-48.
- Çelik, Mehmet Yunus (2012); “Boyutları ve Farklı Algılarıyla Küreselleşme,” *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 32, s. 63.
- Çetinkaya, Kübra (2019); “Soğuk Savaş Sonrası Sahra Altı Afrikası’nda Terörizm: Boko Haram İncelemesi,” *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, s. 9.
- Çiftçi, Hüseyin Baki (2016); *Tarımın Tarihi*, Selçuk Üniversitesi, s. 2-3.

- Dansuk, E. (1996); “Türkiye’de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo-Ekonomik Yapılarla İlişkisi,” DPT Uzmanlık Tezi, s. 11, Ankara.
- Davenport, Thomas ve Lavrance Prusak (2001); *İş Dünyasında Bilgi Yönetimi*, (Çev.: G. Günay), Rota Yayınları, İstanbul.
- Demirci, Saadat Rustemova (2018); “İşid’in Genişleyen Afrika Ağı: Boko Haram ve Eş Şebab Uzantısı,” *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Afro-Avrasya Özel Sayısı*, s. 195-211.
- Demirel, Yavuz ve Zeliha Seçkin (2008); “Bilgi ve Bilgi Paylaşımının Yenilikçilik Üzerine Etkileri,” *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 17, Sayı 1, s. 189-202.
- Destebaşı, Ayşe Nur (2017); Endüstri 4.0 ve Emek Piyasası Üzerine Etkileri, s. 9.
- Devex (2014); “Extreme Poverty Projected to Drop to 4.9 Percent by 2030”, <https://www.devex.com/news/extreme-poverty-projected-to-drop-to-4-9-percent-by-2030-84578>, (Erişim Tarihi: 18.02.2020).
- Diamond, J. (1992); *The Third Chimpanzee: The Evolution and Future of the Human Animal*, Harper Collins, New York.
- Diamond, J. (1997); *Guns, Germs and Steel: The Fates of Human Societies*, Norton, New York.
- Dickinson, R. E. (1951); *The West European City*, Routledge and Kegan Paul, s. 27, London.
- Dill, Brian ve Ben Crow (2014); “The Colonial Roots of Inequality: Access to Water in Urban East Africa,” *Water International*, Cilt 39, Sayı 2, s. 192.
- Dincecco, Mark, James Fenske ve Massimiliano Gaetano Onorato (2019); “Is Africa Different? Historical Conflict and State Development,” *Economic History of Developing Regions*, s. 21.
- Döring, Katharina P. ve Jens Herpolsheimer (2016); *New Regionalisms and Violent Conflicts in Africa: The Politics at the AU and ECOWAS in Mali and Guinea-Bissau*, Universitätsverlag Leipzig.
- Dünya Bankası (2018); “Year in Review 2019”, <https://www.worldbank.org/en/news/feature/2018/12/21/year-in-review-2018-in-14-charts>, (Erişim Tarihi: 18.02.2020).
- Dünya Bankası (2018); “Year in Review: 2018 in 14 Charts”, <https://www.worldbank.org/en/news/feature/2018/12/21/year-in-review-2018-in-14-charts>, (Erişim Tarihi: 20.02.2020).
- Dünya Bankası (2019); “Accelerating Poverty Reduction in Africa: In Five Charts”, <https://www.worldbank.org/en/region/afr/publication/accelerating-poverty-reduction-in-africa-in-five-charts>, (Erişim Tarihi: 20.02.2020).

- Easterly, William ve Ross Levine (1997); “Africa’s Growth Tragedy: Policies and Ethnic Divisions,” *The Quarterly Journal of Economics*, Cilt 112, Sayı 4, s. 1203-1250.
- Emejo, J. (2012); *Sanusi: Nigerian Constitution Increases Cost, Thwarts Devt, This Day Live*.
- Emin, E. (2018); “Küresel Adaletsizlik ve Dünya Eşitsizlik Raporu”, https://insamer.com/tr/kuresel-adaletsizlik-dunya-yoksulluk-ve-esitsizlik-raporu-2018_1682.html, (Erişim Tarihi: 27.01.2020).
- Erdem, Ekrem (2016); “Sanayi Devriminin Ardından Osmanlı Sanayileşme Hamleleri: Sanayi Politikalarının Dinamikleri ve Zaafiyetleri,” *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı 48, s. 17-44.
- Erdoğan, Seyhan ve Denizcan Kutlu (2014); “Dünya’da ve Türkiye’de Çalışan Yoksulluğu: İşgücü Piyasaları ve Sosyal Koruma Politikaları Bağlamında Bir Değerlendirme,” *Çalışma ve Toplum*, s. 66.
- Ertuğ, Füsun (2016); “12.000 Yıl Önce Tarıma Geçiş,” *Tarih Dergisi*, Mayıs, s. 36-41.
- Es, Muharrem ve Tuncay Güloğlu (2009); “Türkiye’de Kentsel Yoksulluk: Kocaeli Örneği,” *Uluslararası Yoksulluk Sempozyumu Bildirileri*, Deniz Feneri Yayınları, s. 233-261.
- Esopé - European Commission Research (2005); *Precarious Employment in Europe: A Comparative Study of Labour Market Related Risk in Flexible Economies*, Office for Official Publication of the European Communities, Luxemburg.
- Fang, F. (2016); Atomic and close-to-atomicscalemanufacturing-A trend in manufacturing development, *Frontiers of Mechanical Engineering*, Cilt 11, Sayı 4, s. 325-327.
- Ferhavi, Fuad (2015); *Nijerya’da Şiddet, Radikalizm ve Boko Haram*, Karınca Yayınları, Ankara.
- Fletcher, Martin (2008); *How the War on Terror Pushed Somalia into the Arms of al-Qaeda*, Times of London.
- Fordwor, Kwame Donkoh (1981); *The African Development Bank: Problem of International Cooperation*, Pergamon Press.
- Fourchard, Laurent (2012); “Between World History and State Formation: New Perspectives on Africa’s Cities,” *Journal of African History*, Cilt 52, Sayı 2, s. 224.
- Fourie, Johan (2019); “Who Writes African Economic History?,” *Economic History of Developing Regions*, s. 128.

- Gellner, Ernst (1988); *Plough, Sword and Book: The Structure of Human History*, The University of Chigago Press, Chigago.
- Giddens, Anthony (2009); “Modernitenin Küreselleşmesi,” *Küreselleşme Temel Metinler*, (E: Bülbül, K.), Orion Kitabevi, s. 161-162.
- Gilbert, Erik ve Jonathan T. Reynolds (2016); *Tarih Öncesinden Günümüze Dünya Tarihinde Afrika*, Küre Yayınları, İstanbul.
- Gocking, Roger S. (2005); *The History of Ghana*, Greenwood Press, London.
- Goldthorpe, John H. (2007); *On Sociology*, Stanford University Press, Stanford.
- Görçün, Ömer Faruk (2017); *Dördüncü Endüstri Devrimi Endüstri 4.0*, Beta Yayınları, İstanbul.
- Guerado, E. (2017); *Scientific Societies and the Third Industrial Revolution-The Future Role of the OTC*, Injury, s. 1-4.
- Gupta, Arushi (2015); *Regional Integration in West Africa: the evolution of ECOWAS*, Observer Research Foundation.
- Gün, Servet (2010); *Yoksulluktan Sefalet Bir Göç Hikayesi: Sokakta Çalışan Çocuklar Sorununun Ekonomi-Politiği*, Özgür Üniversite, Türkiye ve Orta-Doğu Forumu Vakfı.
- Günay, Durmuş (2002); “Sanayi ve Sanayi Tarihi,” *Mimar ve Mühendis Dergisi*, Sayı 31, s. 8-14, İstanbul.
- Gündoğan, Naci (2013); “Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Politikaları,” *Gelir Dağılımı ve Yoksulluk*, (Ed.: Özgüler, V. C.), Anadolu Üniversitesi, s. 128.
- Hacısalıhoğlu, Elif (2015); “Çalışma Yaşamında Güvencesizleşme, Belirsizlik ve korku Üzerine Düşünceler,” *Toplum ve Hekim*, Cilt 30, Sayı 4, s. 244.
- Hamad, Hamad Bakar (2016); “Neo-Functionalism: Relevancy for East African Community Political Integration?,” *Africology: The Journal of Pan African Studies*, Cilt 9, Sayı 7, s. 72.
- Hansen, Stig Jarle (2013); *Al-Shabaab in Somalia: The History and Ideology of a Militant Islamist Group*, s. 17, Oxford University Press.
- Harmand, Jules (1910); *Domination et Colonisation*, Paris.
- Hartwell, R. M. (1967); *The Causes of the Industrial Revolution in England*, s. 1-2, London.
- Hasgüler, Mehmet ve Mehmet B. Uludağ (2010); *Uluslararası Örgütler*, Alfa, İstanbul.

- Henretta, J. A. (1980); Families and Farms: Mentalite in Pre-Industrial America: Reply, *Omohundra Institute of Early American History and Culture*, The William and Mery Quarterly, Cilt 37, Sayı 4, s. 696-700.
- Hopkins, A. G. (2003); *Globalisation in World History*, New York: Norton, New York.
- Hughes, Chrisopher W. (2009); “Küreselleşme Güvenlik ve 9/11 Üzerine Düşünceler,” *Küreselleşme Temel Metinler*, (Ed.: Bülbül, K.), Orion Kitabevi, s.235-248.
- İpek, Melek (2015); “Yeni Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Yardım Paradoksu,” *Karatahta İş Yazıları Dergisi*, Sayı 1, s. 77-104.
- Janicke, Martin ve Klaus Jacob, (2009); *A Third Industrial Revolution? Solutions to the Crisis of Resource-Intensive Growth*, Environmental Policy Research Centre, s. 10, Berlin.
- Jejeebhoy, Shireen J. (1995); *Women’s Education, Autonomy and Reproductive Behaviour: Experience from Developing Countries*, Clarendon Press, Oxford.
- Johnson, Douglas Hamilton (2014); *Federalist in the History of South Sudanese Political Thought*, Rift Valley Institute Research Paper 1, s. 5, London.
- Johnson, Hilde F. (2016); *South Sudan: The Untold Story from Independence to Civil War*, Bloomsbury Publishing.
- Jok, J. Madut (2001); *War and Slavery in Sudan*, University of Pennsylvania Press.
- Kabaklarlı, Esra (2018); *Endüstri 4.0 ve Paylaşım Ekonomisi-Dünya ve Türkiye Ekonomisi İçin Fırsatlar, Etkiler ve Tehditler*, Nobel Bilimsel Eserler, Ankara.
- Kan, Kürşat (2011); “Glaballeşmenin Uluslararası İlişkilere Etkileri,” *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, s. 1-10.
- Kapar, Recep (2005); *Çalışan Yoksullar*, Sendikal Notlar, Sayı 29, s. 52-75.
- Kapstein, Ethan B. (2010); *The East African Community: Why this time is different*, INSEAD and Center for Global Development, Submillier.
- Karakaş, Mehmet (2006); “Yeni Yoksulluk Bağlamında Sosyal Kimlik ve Tüketimde Eşitsizlik,” *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 7, Sayı 2, s. 11.
- Karakaş, Mehmet (2010); “Küresel Yoksulluğun Öteki Yüzü: Yeni Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma,” *Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences*, Cilt 12, Sayı 2.

- Kaya, Mehmet (2009); “Küreselleşme Yaklaşımları,” *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13, s. 2.
- Keenan, Jeremy (2013); *The Dying Sahara: U.S. Imperialism and Terror in Africa*, Pluto Press, s. 326, London.
- Kelbore, Z. G. (2015); “Trade Openness, Structural Transformation and Poverty Reduction: Empirical Evidence from Africa,” *MPRA Paper*.
- Kesgin, Bedrettin (2013); *Kamu Sosyal Politikalarında Sosyal Yardım, Açılım Kitap*, İstanbul.
- Kessides, Christine (2006); “The Urban Transition in Sub-Saharan Africa: Implications for Economic Growth and Reduction,” *Cities Alliance*, s. 116, Washington DC.
- Khadiagala, Gilbert M. (2000); “Europe in Africa’s renewal: beyond postcolonialist?, Africa in World Politics,” *The African State System in Flux*, (Ed.: Harbeson, J. W. ve Rothchild, D.), Boulder, Colorado, Westview Press, s. 96-97.
- Khadiagala, Gilbert M. (2006); *Security Dynamics in Africa’s Great Lakes Region*, Lynne Rienner Publishers, London.
- Kılıç Sabiha ve Reha Metin Alkan (2018); “Dördüncü Sanayi Devrimi Endüstri 4.0:Dünya ve Türkiye Değerlendirmeleri,” *Girişimcilik İnovasyon ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 3, s. 29-49.
- Kıraso, B. (2009); *East African Community, Regional Organization in Africa*, (Ed.: Tepebaş, U.), Tasam Yayınları, İstanbul.
- King, Brett (2016); *Augmented*, (Çev.: K. Balaban), MediaCat Kitapları, İstanbul.
- Klein, R. ve B. Edgar (2002); *The Down of Human Culture*, J. Wiley, New York.
- Kloby, Jerry (2005); *Küreselleşmenin Sefaleti Eşitlik, Güç ve Kalkınma*, (Çev.: Orhan Düz), Güncel Yayıncılık, İstanbul.
- Kosugi, Reiko (2008); *Escape from Work: Freelancing Youth and the Challenge to Corporate Japan*, Trans Pacific Press, Melbourne.
- Köktaş, Altuğ Murat ve Ali Gökhan Gölçek (2016); “Endüstri Devrimi ve Osmanlı İmparatorluğu: Askeri Fabrikalaşma Örneği,” *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, s. 97.
- Kuznetz, S. (1965); *Economic Growth and Structure*, Birinci Bölüm, London.
- Küçükkalay, A. M. (1997); “Endüstri Devrimi ve Ekonomik Sonuçlarının Analizi,” *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı 2, s. 51-68.

- Lambach, D. (2009); *Westafrika: Ressourcenreichtum und Verteilungskonflikte*, Bundeszentrale für Politische Bildung, Bonn.
- Last, M. (2009); "The pattern of dissent: Boko Haram in Nigeria 2009," *Annual Review of Islam in Africa*, Sayı 7, s. 9.
- Le Goff, M. ve R. J. Singh, (2013); "Can Trade Reduce Poverty in Africa?" *Economic Premise*.
- Lemarchand, R. (2000); The crisis in the Great Lakes, Africa in World Politics, *The African State System in Flux*, (Ed.: Harbeson, J, W ve Rothchild, D.), Boulder, Colorado, Westview Press, s. 324-352.
- Lev-Ladun, S., A. Gopher ve S. Abbo (2000); *The Cradle of Agriculture*, Science 288, s. 1602-1603.
- Lewis, Ioan M. (2008); *Understanding Somalia and Somaliland: Culture, History, Society*, Columbia University Press, New York.
- Luo, W. (2014); *Germany Industrial 4.0 Strategic Enlightenment to China's Industrial Transformation*, Fiber Reinforces Plasties/Composites, s. 125-128.
- Luxemburg, Rosa (2004); *Sermaye Birikimi*, (Çev.:Tayfun Ertan), Belge Yayınları, s. 13, İstanbul.
- Macdougall, W. (2014); *Industrie 4.0: Smart Manufacturing for the Future*, Technical Report of Germany Trade and Invest.
- Manneh, L. (2009); "African Development Bank," *Regional Organizations in Africa*, (Ed.: Tepebaş, U.), Tasam Yayınları, İstanbul.
- Manyika, James ve Michael Chui, (2014); "Digital Era Brings Hyperscale Challenges," *The Financial Times*.
- Maraş, Hasan (2017); "İslami Söylemli Terörizmin Nijerya'ya Yansımaları: Boko Haram Terör Örgütü'nün İncelenmesi," *Electronic Turkish Studies*, Cilt 12, Sayı 3, s. 445.
- Markoff, John (1999); *An Internet Pioneer Ponders the Next Revolution*, The New York Times.
- Martin, H. P. ve H. Schuman (1997); *Globalleşme Tuzağı*, (Çev.: Ö. Karadana), Ümit Yayınları, s. 106, Ankara.
- Marx, Karl (1969); *Wages, Prices and Profits, Selected Works*, Progress Publishers, Sayı 2, Moscow.
- Mathieson, Craig (2016); *The Political Economy of Regional Integration in Africa: The East African Community (EAC)*, EAC Study, Ecdpm, s. 19.

- Mattioli, Michael (2014); *Disclosing Big Data*, Articles by Maurer Faculty, Paper 1480.
- Mazrui, Ali A. (1992); *Afrikalılar: Üç Farklı Kültürel Miras*, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Mazrui, Ali A. (2009); “Evrensellik İddiası: Küreselleşen Bir Çağda Batı Kültürü,” *Küreselleşme Temel Metinler*, (Ed.: Bülbül, K.), Orion Kitabevi, s. 415-432.
- Mazska, John Edward (2017); *A Strategic Analysis of Al Shabaab*, Bournemouth University, s. 241, England.
- Mc Gregor, Andrew (2007); *The Leading Factions Behind the Somali Insurgency*, Garowe Online.
- McGovern, Patrick, Stephan Hill ve Colin Mills (2008); *Market, Class and Employment*, Oxford University Press, Oxford.
- McLuhan, Marshall (1968); *Quentin Fiore*, War and Peace in the Global Village, New York.
- Menkhous, K. (2016); *Panel 2: Somalia Case Study (Al Shabaab)*, Foreign Policy Research Institute.
- Meredith, Martin (2008); *Diamonds, Gold and War: The British, The Boers and the making of South Africa*, Public Affairs.
- Meredith, Martin (2011); *The State of America, A History of Continent Since Independence*, Jonathan Ball Publishers.
- Michael, Isola ve James Bwala (2009); “End of the Road for Boko Haram Leader- How He Attracted Young Fanatics,” *Saturday Tribune*, s. 3.
- Milliyet (1992); *Büyük Dünya Atlası*, s. 83.
- Mishra, A. (1999); *Globalization and Welfare State*, UK-USA.
- Modelski, George (2009); “Küreselleşme,” *Küreselleşme Temel Metinler*, (Ed.: Bülbül, K.), Orion Kitabevi, s. 155.
- Mohammed, K. (2014); “The Message and Methods of Boko Haram,” *Boko Haram: Islamism, Politics, Security and the State in Nigeria*, (Ed.: Marc-Antoine Perouse de Montelos), African Studies Centre, s. 14-16, Leiden.
- Moyroud, Celine ve John Katunga (2002); “Colton exploration in the eastern Democratic Republic of the Congo,” *Scarcity and Surfeit, The ecology of Africa's conflicts*, (Ed.: Lind, J. ve Sturman, K.), Pretoria, Institute for Security Studies, s. 158-185.

- Mwangi, Oscar Gakuo (2012); "State Collapse, Al Shabaab, Islamism and Legitimacy in Somalia," *Politics, Religion and Ideology*, Cilt 13, Sayı 4, s. 518.
- Mwapachu, Juma V. (2012); *Challenging the Frontiers of African Integration: Dynamics of Policies, Politics and Transformation in the East African Community*.
- Navickas, Katrina (2005); *The Search for General Ludd: the mythology of Luddism*, Social History, s. 281-295.
- Naudé, W. (2019); *Three Varieties of Africa's Industrial Future*, Discussion Paper.
- Naudé, W. (2017); *Entrepreneurship, Education and the Fourth Industrial Revolution in Africa*, Discussion Paper.
- Ndung'u, N. ve L. Signé, (2020); "The Fourth Industrial Revolution and Digitization will Transform Africa into a Global Powerhouse," *Economic Policy Forum*, Sayı 5.
- Neilson, Brett ve Ned Rossiter (2005); "From Precarity to Precariousness and Back Again: Labour, Life and Unstable Networks," *The Fibreculture Journal*, s. 5.
- Neitzel, Laura (2019); *What is Revolution?*, Brookdale Community College, Department of History, <http://www.columbia.edu/cu/weai/exeas/asian-revolutions/pdf/what-is-revolution.pdf>, (Erişim Tarihi: 09.05.2019).
- Nunn, Nathan (2007); "Historical Legacies: A Modal Linking African Past to its Current Underdevelopment," *Journal of Development Economics*, s. 157-175.
- Obinger, Julia (2009); *Working on the Margins: Japan's Precariat and Working Poor*, Electronic Journal of Contemporary Japanese Studies.
- OECD (2019); "Afrika Gelir İstatistikleri", <https://www.oecd.org/tax/tax-policy/infographic-revenue-statistics-africa-countries.pdf>, (Erişim Tarihi: 27.01.2020).
- Ofluoğlu, Gökhan ve Ali İhsan Balcı (2016); "Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Çalışan Yoksullar," *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, Cilt 5, Sayı 11, s. 59.
- Okeke, V. O. S. ve E. T. Aniche (2012); "Economic Regionalism and Dependency in Africa: A study of African Economic Community (EAC)," *Oman Chapter of Arabian Journal of Business and Management Review*, s. 10.
- Olu, F. (2009); "The Psychology of Boko Haram," *The Nation*, s. 9.
- Ompidan, Ismail (2009); "Why North is on Fire," *Sunday Sun*, s. 5-6.

- Omonobi, Kinglsey, Okoli, Anayo, Clifford Ndujihe ve Daniel Idenor (2011); *FG Panel Calls for Amnesty*, Vanguard, s. 5.
- Oppenheimer, Jonathan ve Michael Spicer (2011); “Putting Young Africans to Work Addressing African’s Youth Employment Crisis Discussion Paper,” *A Study Report*, The Brenthurst Foundation.
- Oppong, Joseph R. (2010); *Modern World Nations: Sudan*, Chelsea House Publishers, New York.
- Osmani, S. R. (2002); *Exploring the Employment Nexus: Topics in Employment and Poverty*, A Report Prepared for Task Force on the Joint ILO-UNDP Programme on Employment and Poverty, University of Ulster, UK.
- Our World in Data (2019); “Global Extreme Poverty”, <https://ourworldindata.org/extreme-poverty>, (Erişim Tarihi: 18.02.2020).
- Öcal, Fatih Mehmet ve Kıvanç Altıntaş, (2018); “Dördüncü Sanayi Devrimi’nin Emek Piyasaları Üzerindeki Olası Etkilerinin İncelenmesi ve Çözüm Önerileri,” *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, Cilt 8, Sayı 15, s. 2066-2098.
- Özalp, M. Talha ve Mehmet Akpınar (2018); “Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Sosyal Medya Uygulamalarını Kullanımları Üzerine Bir Çalışma,” *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, 209-223, Nevşehir.
- Özcan, Enver (1980); “Rosa Luxemburg’un Az Gelişmişlik Kuramına Katkısı,” *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt 1, Sayı 1, s. 64.
- Özdemir, Mehmet (1992); *Turizmin Türkiye’nin Sosyo Ekonomik Yapısına Etkileri*, KÖK-SAV, Ankara.
- Özdemir, Süleyman (2007); *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul.
- Özdoğan, Ogan (2018); *Endüstri 4.0: Dördüncü Sanayi Devrimi ve Endüstriyel Dönüşümün Anahtarları*, Pusula, İstanbul.
- Özkan, Mehmet, Arzu Al ve Serkan Yavuz (2018); “Uluslararası Politik Ekonomi Açısından Dördüncü Sanayi-Endüstri Devriminin Etkileri ve Türkiye,” *International Journal of Political Science and Urban Studies*, Cilt 6, Sayı 3, s. 126-156.
- Özkul, Osman (2008); *Kültür ve Küreselleşme*, Açılım Kitap, s. 119-120, İstanbul.
- Özsoylu, Ahmet Fazıl (2017); “Endüstri 4.0,” *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt 21, Sayı 1, s. 41-64.
- Öztuna, Barış (2017); *Endüstri 4.0-Dördüncü Sanayi Devrimi ile Çalışma Yaşamının Geleceği*, Gece Kitaplığı, Ankara.

- Öztürk, Nazım ve Yasin Öztürk (2010); *Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları*, Palme Yayıncılık.
- Pacey, Arnold (1992); *The Maze of Ingenuity*, MIT Press, Massachusetts.
- Pamuk, Nurten Sinem ve Mehmet Soysal (2018); “Yeni Sanayi Devrimi Endüstri 4.0 Üzerine Bir İnceleme,” *Verimlilik Dergisi*, T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Verimlilik Genel Müdürlüğü, Sayı 1, s. 41-66.
- Parlak, Zeki (1999); “Yeniden Yapılanma ve Post-Fordist Paradigmalar,” *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 1, s. 83-84.
- Peet, R. (1975); *Inequality and Poverty: A Marxist Geographic Theory*, Annals of the Association of American Geographers, Cilt 65, Sayı 4, s. 564-571.
- Pena-Casas, Ramon ve Mia Latta (2004); *Working Poor in the European Union*, Office for Official Publications of the European Communities, Dublin.
- Pieri, Zacharias P. ve Jacob Zenn (2016); “The Boko Haram Paradox: ethnicity, religion and historical memory in pursuit of a caliphate,” *African Security*, Cilt 9, Sayı 1, s. 66.
- Pieri, Zacharias P. ve Jacob Zenn (2018); “Under the Black Flag in Borno: experiences of foot soldiers and civilians in Boko Haram’s ‘caliphate’,” *The Journal of Modern African Studies*, Cilt 56, Sayı 4, s. 646.
- Plenk, S. (2015); *Regionale Integration im Sub-Saharischen Afrika: Eine Analyse von EAC, SADC und ECOWAS*, Springer Verlag.
- Powell, Kristiana (2005); *The African Union’s Emerging Peace and Security Regime: Opportunities and Challenges for Delivering on the Responsibility to Protect*, The North-South Institute, Working Paper.
- Quartz Africa (2018); “Nigeria has Become the Poverty Capital of World”, <https://qz.com/africa/1313380/nigerias-has-the-highest-rate-of-extreme-poverty-globally/>, (Erişim Tarihi: 18.02.2020).
- Rauhut, D., Hatti, N. ve C. A. Olsson (2005); *Economists and Poverty: From Adam Smith to Amartya Sen*, Vedams ebooks, New Delhi.
- Rayfield, J. R. (1974); “Theories of Urbanization and Colonial City in West Africa,” *Journal of International African Institute*, Cilt 44, Sayı 2, s. 173.
- Reid, Richard (2012); *A History of Modern Africa*, Wiley-Blackwell Publishing, United Kingdom.
- Roskin, Michael G. (2012); *Çağdaş Devlet Sistemleri: Siyaset, Coğrafya, Kültür*, Adres Yayınları, Ankara.
- Rothchild, D. ve J. W. Harbeson (2000); “The African State and State System in Flux,” *Africa in World Politics*, (Ed.: Harbeson, J. W. ve Rothchild, D.), Boulder, Colorado, Westview Press, s. 5.

- Sakman, S. (1993); “İnkılap ve İnkılapçı Üzerine,” *Sosyal Siyasal Teori Seçme Yazılar*, (Der.: Atilla Yayla), Siyasal Kitabevi, s. 219, Ankara.
- Sapancalı, Faruk (2001); “Yeni Dünya Düzeni ve Küresel Yoksulluk,” *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, s. 127-128.
- Sapancalı, Faruk (2005); “Avrupa Birliği’nde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri,” *Çalışma ve Toplum*, Sayı 3, s. 59.
- Schwab, Klaus (2016); *Dördüncü Sanayi Devrimi*, Optimist Yayınları, İstanbul.
- Seyrek, İbrahim Halil (2011); “Bulut Bilişim: İşletmeler İçin Fırsatlar ve Zorluklar,” *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 701-713.
- Shinn, David (2011); “Al Shabaab’s foreign threat to Somalia,” *Orbis*, Cilt 55, Sayı 2, s. 203-215.
- Sıradağ, Abdurrahim (2015); *Sahra Altı Afrikası’nda Terörist Grupların Yükselişi: Boko Haram ve Eş-Şebab*, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, Sayı 125, s. 8.
- Sidahmed, Abdel Salam ve Alsir Sidahmed (2005); *Sudan*, Routledge Curzon, New York.
- Simbanegavi, W., Patel, A., Senbet, L. W., Mouelhi, R. B. A., Gatune, J., K. Y. Amaoko ve A. Prakash (2019); “World of Work in the 4th Industrial Revolution: Inclusive and Structural Transformation for a better Africa”, <http://ecommons.hsrb.ac.za/bitstream/handle/20.500.11910/13472/10723.pdf>, (Erişim Tarihi: 27.01.2020).
- Sjoberg, G. (2002); *Sanayi Öncesi Kenti*, (Der. ve Çev.: A. Alkan ve B. Duru), İmge Yayınevi, s. 37-54, Ankara.
- Smith, B. D. (2001); “Low-Level Food Production,” *Journal of Archaeological Research*, Res. 9, s.1-43.
- Snooks, G. (2012); *Was the Industrial Revolution Necessary?*, Routledge, London.
- Somel, Cem (2002); “Az Gelişmişlik Perspektifinden Küreselleşme,” *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Sayı 18.
- Sözbilir, M. ve Soyalp Tamçelik (2014); *Küresel Politikada Yükselen Afrika*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Spate, O. H. K. (1945); *India and Pakistan*, Methuen and Co., s. 182, London.
- Standing, Guy (2017); *Prekarya: Yeni Tehlikeli Sınıf*, (Çev.: E. Bulut), İletişim Yayınları, İstanbul.

- Stats Sa (2017); “Poverty on the Rise in South Africa”, <http://www.statssa.gov.za/?p=10334>, (Erişim Tarihi: 20.02.2020).
- Streek, Wolfgang (2012); “Citizens As Customers: Considerations on the New Politics of Consumption,” *New Left Review*, Sayı 76, s. 27-47.
- Suğur, Nadir, Suğur, Serap, etin, Oya B., T. Gönç Şavran ve Erhan Akarçay (2008); “Hizmet Sektöründe alışan Yoksulların Yoksulluk Algıları Üzerine Bir Araştırma,” *İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, Cilt 10, Sayı 4, s. 22.
- Sutherland, E. (2020); “The Fourth Industrial Revolution – The Case of South Africa,” *Politikon*.
- Şenses, Fikret (2004); *Neoliberal Küreselleşme Kalkınma İçin Bir Fırsat Mı, Engel Mi?*, METU ERC Working Paper in Economic, s. 2.
- Tandoğan, Muhammed (2015); “Konstrüktivizm (Sosyal İnşacılık) Kuramı Bağlamında Afrika Birliği,” *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 3, s. 641.
- Tandoğan, Muhammed (2016); “Eş-Şebab Örgütü’nün Anatomisi”, Afrika Araştırmacıları Derneği, <http://www.afam.org.tr/es-sebab-orgutunun-anatomisi>, (Erişim Tarihi: 28.11.2019).
- Tandoğan, Muhammed (2016); “Nijerya ve Nijer’in Devlet Sistemlerinin Otoriterleşmesinde Askeri Darbelerin Etkisi,” *Afrika Araştırmacıları Derneği*, İstanbul.
- Taş, Hacı Yunus (2018); “Dördüncü Sanayi Devrimi’nin (Endüstri 4.0) alışma Hayatına ve İstihdama Muhtemel Etkileri,” *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, Cilt 9, Sayı 16, s. 1817-1836.
- TED, (2012); “Sector Employment Shifts Around the World”, http://www.bls.gov/pub/ted/2012/ted_20120706.htm, (Erişim Tarihi: 28.07.2019).
- Tepebaş, Ufuk (2013); *Dönüşüm Sürecindeki Sahra Altı Afrika: Kalkınma, Güvenlik ve Ortaklık*, Tasam Yayınları, s. 122, İstanbul.
- Tezcan, M. (1996); “Küreselleşmenin Eğitimsel Boyutu,” *Türkiye 2. Eğitim Felsefesi Kongresi (23-26 Ekim)*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Van, 187-195.
- The Brookings Intitution (2019); “Poverty in Africa is Now Falling But Not Fast Enough”, <https://www.brookings.edu/blog/future-development/2019/03/28/poverty-in-africa-is-now-falling-but-not-fast-enough/>, (Erişim Tarihi: 27.01.2020).
- Thomas, Edward (2015); *South Sudan: A Slow Liberation*, Zed Books, London.

- Thurston, Alexander (2018); *Boko Haram: the history of an African Jihadist movement*, Princeton University Press, Princeton, s. 225.
- Toprak, Metin (2001); *Küreselleşme ve Kriz: Türkiye ve Dünya Deneyimi*, Siyasal Kitabevi, s. 9, Ankara.
- Torun, İ. (2003); “Endüstri Toplumu’nun Oluşmasında Etkili Olan İktisadi ve Sina-i Faktörler,” *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, s. 190.
- Tsianos, Vassilis ve Dimitris Papadopoulos (2006); *Precarity: A Savage Journey to the Heart of Embodied Capitalism*.
- Tunç, Ahmet (2014); “Yeni Yoksulluk Kavramı Çerçevesinde Gezi Parkı Olayları: Kamu Yöneticilerine Bazı Öneriler,” *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, s. 239-244.
- Uchoa, Pablo ve Fernando Duarte (2019); “Dünya Yoksullukla Mücadele Günü: Yoksulluk Gerçekten Azalıyor Mu?”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50062398>, (Erişim Tarihi: 27.01.2020).
- Ueno, Toshihiko (2007); *Precariat Workers Arc Starting to Fight for a Little Stability*, Japan Time Online.
- Uhl, Axel ve Lars Alexander Gollenia (2014); *Digital Enterprise Transformation: A Business-Driven Approach to Leveraging Innovative IT*, Routledge, Farnham.
- Unctad (2019); “Economic Development in Africa, Report 2019 UNCTAD”, https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/aldafrica2019_en.pdf, (Erişim Tarihi: 27.01.2020).
- United Nations (2019); “World Economic Situation and Prospects 2019”, https://www.un.org/development/desa/dpad/wp-content/uploads/sites/45/WESP2019_BOOK-CH3-3-africa-en.pdf, (Erişim Tarihi: 18.02.2020).
- Ural, Ş. (1998); *Bilim Tarihi*, Kırkambar Yayınları, İstanbul.
- Uygur, Erdoğan ve Fatma Uygur (2013); “Fransız Sömürgecilik Tarihi Üzerine Bir Araştırma,” *Turkish Journal of Social Research*, Cilt 17, Sayı 3, s. 273-286.
- Ülker, Ergüç (2016); *Yoksulluktan Umuda Afrika Ekonomisi*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Vatansever, Aslı (2013); “Prekarya Geceleri: 21. Yüzyıl Dünyasında Geleceği Olmayan Beyaz Yakalıların Rüyası,” *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, s. 1-20.

- Vidino, Lorenzo, Raffaello Pantucci ve Evan Kohlmann, (2010); “Bringing Global Jihad to the Horn of Africa: Al Shabaab, Western Fighters and the Sacralization of the Somali Conflict,” *African Security*, Cilt 5, Sayı 4, s. 222-223.
- Volrath, D. (2009); “How Important Are Dual Economy Effects for Aggregate Productivity?” *Journal of Development Economics*, Sayı 88, s. 325-334.
- Vosko, F. Leah ve Nancy Zukewich (2006); “Precarious by Choice? Gender and Self-employment Precarious Employment Understanding Labour Market Insecurity,” *McGill-Queen’s University Press*, s. 67-89.
- Wade, Nicholas (2006); *Before the Dawn: Recovering the Past History of Our Ancestors*, Penguin, s. 75-81.
- Wan, Jiafu, Hu Cai ve Keliang Zhou (2015); “Industrie 4.0: Enabling Technologies,” *Proceedings of 2015 International Conference on Intelligent Computing and Internet of Things*, s. 135-140.
- Weber, M. (1961); *General Economic History*, Hellman M. Palyi, eds. Frank H. Knight, Translated London: Collier Macmillan, s. 302-303, London.
- Wise, Rob (2011); *Al Shabaab*, Center for Strategic and International Studies.
- World Data Bank (2017); *Unemployment, Growth Rate Annual*.
- Yabi, Gilles Olakounle (2010); *The Role of ECOWAS in Managing Political Crisis and Conflict*, FES Peace and Security Series, Abuja.
- Yakemtchouk, Romain (1975); “The Organization of African Unity and International Law,” *The OAU After Ten Years*, (Ed.: Yassin el-Ayouty), Pregor Publishers, s. 96-97, New York.
- Yavan, Öznur (2012); “Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi ve Firma Performansı,” *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 32, s. 1.
- Yılmaz, Kamil (2014); “Ülke Savunmasından Küresel Dini İstismar Eden Terörizme: El-Şebab Örneği ve Türkiye Açısından Yansımaları,” *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, Sayı 1, s. 37.
- Yüceşahin, Mustafa Murat (2013); “Afrika: Demografik Yapı, Mekan, Sorunlar ve Gelecek?,” *Nüfusbilim Dergisi*, s. 34.
- Zeba, Souleymane (2009); “The Economic Community of West African State (ECOWAS),” *Regional Organization in Africa*, (Ed.: Tepebaş, U.), Tasam Yayınları, s. 46-49, İstanbul.

ÖZ GEÇMİŞ

1990 yılında Zonguldak ilinin Kilimli ilçesine bağlı Gelik Beldesi'nde dünyaya gelen Ogün Aygün, Lise öğrenimini 2010 yılında Kilimli Lisesi'nde tamamladı. 2016 yılında Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde Uluslararası İlişkiler Lisans derecesini aldı. Lisans öğreniminin hemen ardından Avrupa Birliği destekli EVS (European Voluntary Service) programı çerçevesinde Bulgaristan'da uluslararası faaliyetlerde bulunduğu projeyi 2017 yılında tamamladı. Ardından aynı yıl Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Tezli Yüksek Lisans Programını kazandı.

